

De auteur.

In 1985 schreef Wilfred Ploeg (1953) het boek "Naar verten die niemand weet", over homo- en biseksualiteit in man-vrouwrelaties.

Het boek bood veel vrouwen en mannen in de Orpheussituatie een grote mate van herkenning. Velen voelden zich door het lezen van dit boek gesteund bij het maken van vaak moeilijke persoonlijke keuzes.

Ook nu, meer dan 20 jaar na het verschijnen van dit boek, blijkt de beschreven problematiek nog verrassend actueel te zijn.

Wilfred Ploeg heeft een aantal jaren als vrijwilliger binnen Orpheus gewerkt en is ook nu nog betrokken bij de hulpverlening binnen de vereniging. Hij geeft hij lezingen en trainingen op het terrein van huwelijk, relaties en seksualiteit.

In het dagelijks leven is hij trainer-specialist Nederlandse cultuur en samenleving, docent-tolk-vertaler Italiaanse taal en cultuur, alsmede schrijver en publicist.

Voor verdere informatie kunt u zijn website raadplegen: www.wilfredploeg.nl

Inleiding.

Uit het aan het eind van de zestiger jaren in opdracht van het weekblad Margriet gehouden onderzoek onderzoek 'Sex in Nederland' ¹⁾ is gebleken dat er in ons land een kleine 100.000 gehuwde mannen en vrouwen zijn (ca. 40% mannen en 60% vrouwen) die zich uitsluitend of overwegend voelen aangetrokken tot personen van gelijk geslacht.

In een enkele jaren later in het weekblad Intermediair verschenen artikel ²⁾ over huwelijk en homoseksualiteit werd gesteld dat deze getallen waarschijnlijk achterblijven bij de werkelijke omvang van het verschijnsel. Als redenen worden opgegeven dat 7% van de gehuwde mannen en 10% van de gehuwde vrouwen in genoemd onderzoek weigerde in te gaan op vragen betreffende homoseksualiteit in het huwelijk. Bovendien - zo stelde het blad - lijkt het aannemelijk dat verschillende mannen en vrouwen niet of nauwelijks voor de aard van hun gevoelens hebben durven uitkomen, indien zij er zich al bewust van waren, gezien de vaak voorkomende negatieve houding tegenover homoseksualiteit in de maatschappij. De conclusie werd getrokken 'dat het gerechtvaardigd lijkt om, met betrekking tot de vermoedelijke grootte van de categorieën gehuwden waarover het hier gaat aan de genoemde percentages van gehuwde mannen en vrouwen die van zichzelf zeggen zich lichamelijk uitsluitend of overwegend tot personen van hetzelfde geslacht aangetrokken te voelen, de categorie 'enigszins' toe te voegen. In dat geval blijken er onder de totale Nederlandse bevolking tussen de 20 en 65 jaar 60.000 gehuwde mannen en 110.000 gehuwde vrouwen zich uitsluitend, overwegend of enigszins lichamelijk aangetrokken te voelen tot het eigen geslacht.'

Of deze getallen ook vandaag de dag - een aantal jaren na het onderzoek - nog van toepassing zijn valt niet met zekerheid te zeggen. Feit is dat homoseksualiteit in het huwelijk ook in 1985 niet een toevallig hier en daar voorkomend is, maar een belangrijk maatschappelijk gegeven dat vraagt om nadere bezinning en wetenschappelijk onderzoek. Er is - voor zover mij bekend - op dit terrein weinig onderzoek gedaan en er bestaat weinig Nederlandstalige literatuur over.

Door zeer velen - zowel direct betrokkenen als buitenstaanders - wordt de combinatie huwelijk en homoseksualiteit ervaren als een probleem waarover helemaal niet of met de grootst mogelijke moeite wordt gepraat, zo de problematiek al wordt onderkend.

De omgeving reageert dikwijls met onbegrip en vooroordelen als zij in aanraking komt met mensen die er voor uit durven komen dat zij én getrouwd zijn en homoseksuele gevoelens hebben. Veelal wordt er totaal niet aan gedacht dat homoseksuelen ook wel eens getrouwd zouden kunnen zijn. Veel gehuwde homoseksuele mannen en vrouwen durven hun gevoelens niet kenbaar te maken aan hun partner en leven daardoor in hun huwelijk in een groot isolement. En ook als de partner wel af weet van de homoseksuele gevoelens van zijn vrouw/haar man dan worstelen zij dikwijls samen met een problematiek waar de omgeving meestal niets van weet.

Wat wil ik met dit boekje bereiken? In de eerste plaats: méér maatschappelijke bekendheid met homoseksualiteit in het huwelijk.

Ten tweede: het doorbreken van een groot taboe. Mogelijk wordt homoseksualiteit in het huwelijk makkelijker bespreekbaar als de samenleving meer op de hoogte is van dit verschijnsel. Er zijn naar mijn mening verschillende groepen aan te wijzen die zich kunnen herkennen in of hun winst kunnen opdoen met het lezen van dit boekje.

Allereerst de mensen die zelf in hun huwelijk te maken hebben (gehad) met homoseksualiteit van één van de partners (soms beide). Ik denk in dit verband ook aan die mensen die niet officieel met elkaar zijn getrouwd, maar wel een vaste (heteroseksuele) relatie hebben, al of niet bij elkaar wonend. In de tweede plaats kunnen ook familieleden, vrienden, burens, collega's en andere indirect betrokkenen wellicht meer gaan begrijpen van het verschijnsel homoseksualiteit in het huwelijk als zij zich al op het terrein van de geestelijke en lichamelijke gezondheidszorg en het onderwijs.

Dit boekje bestaat uit twee gedeelten. In de eerste zes hoofdstukken wil ik een analyse geven van het verschijnsel homoseksualiteit in het huwelijk. In hoofdstuk zeven worden enkele gesprekken weergegeven met mensen die in hun huwelijk te maken hebben (gehad) met de homoseksualiteit van één van de partners. Sommigen van hen stemden er mee in dat hun eigen naam gebruikt werd, anderen niet. Ik meen er goed aan te doen de wensen van alle betrokkenen in dit opzicht te respecteren en heb voor degenen die hun eigen naam (of die van direct betrokkenen) liever niet wilden gebruiken andere namen bedacht.

De verhalen van de ondervraagden staan geheel op zichzelf en zijn geenszins representatief voor alle

mensen die in hun huwelijk met homoseksualiteit worden geconfronteerd. Alle ondervraagde personen hebben op hun eigen manier hun problemen verwerkt. Ondanks het ontbreken van volledige representativiteit acht ik elk levensverhaal van belang als het er om gaat inzicht te geven in de concrete situatie van homoseksualiteit in het huwelijk.

Ik heb dit boekje geschreven vanuit mijn eigen belevingswereld: die van een getrouwde, overwegend homoseksuele man van begin 30. Dat brengt het risico van een bepaalde eenzijdigheid met zich mee. Zo loop ik het gevaar de homoseksuele 'inbreng' in het huwelijk centraal te stellen en te weinig aandacht te besteden aan de partner (en eventuele kinderen) die meestal niet-homoseksueel is. Dat beide partners uiteindelijk centraal staan moge bij voorbaat duidelijk gezegd zijn. Hopelijk heb ik een voor de lezer evenwichtige inbreng van beide kanten - de homoseksuele en niet-homoseksuele - gewaarborgd in de interviews met de mensen die mij hun levenservaringen op het terrein van huwelijk en homoseksualiteit wilden vertellen.

Een tweede risico van eenzijdigheid loop ik als ik voortdurend in mijn beschrijving gebruik maak van de term homoseksualiteit, waardoor ik de indruk zou kunnen wekken dat er geen gehuwde biseksuele mensen - mensen die zich in gelijke mate aangetrokken voelen tot beide geslachten - zouden zijn. Tegenover dit niet voortdurend onderscheiden in homo- en biseksuelen wil ik stellen dat het homoseksuele aspect ervoor zorgt dat het huwelijk in een totaal ander licht komt te staan, of het nu gaat om zich overwegend homoseksueel voelende mensen of om meer biseksueel gerichte. Dit ter 'verdediging' van het gebruik van de term homoseksualiteit, daarbij aantekend en erkennend dat er tussen gehuwde biseksuelen en gehuwde homoseksuelen meestal een wezenlijk verschil is: de biseksuele partner zal zich in veel gevallen ook in seksueel opzicht blijvend aangetrokken voelen tot de huwelijkspartner, terwijl dit lang niet altijd het geval is bij de overwegend homoseksuele gehuwde man of vrouw.

Ik pretendeer geen wetenschappelijk werk. Mijn eigen ervaringen spreken voortdurend mee in hetgeen ik schrijf. Juist door deze subjectiviteit hoop ik mijn doelen - meer bekendheid met homoseksualiteit in het huwelijk en het doorbreken van een groot taboe - en de doelgroepen - de direct en indirect betrokkenen alsmede professionele hulpverleners en begeleiders - te bereiken. Het terrein van homoseksualiteit in het huwelijk is maatschappelijk gezien het terrein 'tussen wal en schip'. Ik zou willen zeggen: tussen de wal en het schip is er de woelige zee die zorgt voor beweging en verandering.

Wilfred Ploeg.

¹⁾ Sex in Nederland. Spectrum. Utrecht 1968

²⁾ Sanders G.J.M. en Swichel J.- Huwelijk en homoseksualiteit. in: Intermediair 10 (1974) 34. blz 1, 3, 5, 7, 19.

Getrouwd en homoseksueel.

Gelezen in de rubriek: 'Huwelijk en kennismaking' in de zaterdageditie van een landelijk ochtendblad: 'Man, 36jaar, gehuwd, zoekt vriend om intieme relatie mee op te bouwen. Brieven onder nr. - - . .
Einde advertentie.

Wie zit hierachter? Waarom zoekt deze man een vriend en dan nog wel via een onpersoonlijke advertentie? Heeft hij niet genoeg aan de intimiteit met zijn vrouw? Weet zijn vrouw eigenlijk van die advertentie af?

Vragen genoeg. Alleen degene die op de advertentie reageert zal op deze vragen antwoord krijgen. Er zijn in ons land blijkbaar 'mannen die getrouwd zijn en op zoek zijn naar een intieme relatie met een vriend'. Mannen die kennelijk niet zomaar een dergelijke vriend tegenkomen en daarom een advertentie zetten. En er zijn vrouwen die hetzelfde doen. Getrouwde vrouwen op zoek naar een intieme relatie met een vriendin.

Er zijn in Nederland natuurlijk heel veel getrouwde mannen en vrouwen die een vriend of een vriendin hebben. Wat is er nou lekkerder dan om als getrouwde man eens met een vriend de kroeg in te gaan en over dingen te praten waar hij met zijn vrouw niet zo gauw of niet zo makkelijk over praat?

Bovendien - zo zeggen veel mannen - je bent er eens even uit zonder 'die' vrouwen. Lekker mannen onder elkaar, ouwejongens krentenbrood. De kroegen zitten er vol mee. Mannenkroegen zijn het. En wat is er nu gezelliger dan om als getrouwde vrouw tijd te nemen voor je vriendin om gezellig te winkelen (daarna koffie met gebak) en te kletsen over zaken 'waar die mannen toch niets van begrijpen?'

Met vrienden en vriendinnen kun je soms dingen beter, of laten we zeggen op een andere manier bespreken dan met je eigen man of vrouw. Je kunt nu eenmaal niet alles vinden in je levenspartner. Is dit een voldoende verklaring voor onze man uit advertentie die een intieme relatie wil met een vriend? Met andere woorden: is er verschil tussen de man die met een vriend de kroeg ingaat om er eens even uit te zijn en de man uit de advertentie? Beide mannen zouden met hun vriend de kroeg in kunnen gaan om eens lekker te kletsen. En een kroeg kan heel intiem zijn. Kletsen in een kroeg kan dit ook zijn. Het is maar watje onder intimiteit verstaat. Het enige verschil is dan dat de ene man die vriend al is tegengekomen en dat de andere man zo'n vriend nog moet vinden en daarvoor een advertentie zet.

Toch zijn er meer dingen te zeggen. De man uit de advertentie wil meer. Hij zoekt een vriend. Om mee de kroeg in te gaan, misschien wel. En om mee te praten, dat wellicht ook. Maar de man is ook op zoek naar een 'vriend om mee te vrijen. Bij het laatste - het vrijen - komt een fundamenteel verschil om de hoek kijken met 'de man die met een vriend de kroeg in gaat om er eens even uit te zijn'. De aanraking, de tederheid, de seksualiteit van de ene man met de andere zorgt voor een dimensie in de vriendschap die anders is dan wat 'de man met de vriend in de kroeg' zich meestal bij vriendschap voorstelt. De meeste mannen raken hun vrienden niet of nauwelijks aan, laat staan dat ze met elkaar vrijen. De meeste mannen gaan niet verder dan het drukken van de hand of een schouderklopje. En in een overmoedige of dronken bui slaan ze misschien de armen om elkaar heen. De meeste mannen willen of durven niet meer. Dit 'meer' is nu juist het verlangen van de man van de advertentie in de krant. Hij zoekt een vriend met dezelfde intensiteit als waarmee veel mannen een vrouw zoeken. De erotiek, de aantrekkingskracht tussen de ene man en de andere is 'het afwijkende'. Afwijkend van wat veel mensen gewoon vinden. Misschien zet onze man daarom ook wel een advertentie omdat hij in zijn dagelijks leven niet zo makkelijk de man tegenkomt die hij zoekt.

Het verschil tussen de man die zomaar eens met een vriend de kroeg in wil en de man die een intieme, ook seksuele relatie zoekt met een andere man wordt in onze samenleving heel belangrijk gevonden. Mannen en vrouwen die verlangen naar een intieme en ook seksuele relatie met hun seksegenoten worden in onze samenleving homoseksueel of lesbisch genoemd. Zo zijn er in Nederland vrouwen en mannen, ongeveer 100.000, die en getrouwd zijn en homoseksuele gevoelens hebben. Mannen en vrouwen die op allerlei manieren en in allerlei gradaties verlangen intimiteit met iemand van het eigen geslacht.

Natuurlijk bestaat er niet zoiets als een röntgenapparaat waarmee mensen kunnen worden doorgelicht op hun seksualiteit. Het is onmogelijk om in percentages vast te stellen hoe sterk iemands homoseksuele gevoelens zijn. Het is ook maar de vraag of dit - gesteld dat het mogelijk zou zijn - zinvol is. Het gemeenschappelijke bij alle genoemde mannen en vrouwen is dat allen in hun huwelijk te maken hebben met homoseksuele gevoelens. Er is een voortdurend verlangen naar vriendschap en intimiteit met een seksegenoot, dus buiten het huwelijk Niet als een aangekweekte behoefte, als een modegril, maar als een fundamenteel verlangen dat verankerd ligt in de persoonlijkheid.

Nou en? Moet ik daar nu een boek over schrijven? Er zijn zoveel verlangens. Er zijn zoveel mensen die buiten hun huwelijk relaties aanknopen en dit al of niet openlijk doen. Toch is er bij de homoseksuele man, de lesbische vrouw meer aan de hand. De gehuwde homoseksuele man of vrouw verlangt naar een seksegenoot. Een verlangen dat altijd in meerdere of mindere mate aanwezig is en een blijvend stempel drukt op het huwelijk. Een hetero-seksuele man of vrouw die buiten het huwelijk een relatie aanknoopt kan, als dit al te veel problemen oplevert voor zijn of haar huwelijk, besluiten af te zien van verdere omgang met 'de derde persoon in het spel'. Dit kan gepaard gaan met de nodige moeite en het nodige verdriet. Misschien zijn er enkele jaren nodig om te leren omgaan met het verlies van een geliefde minnaar of minnares.

Een homoseksuele man of vrouw die buiten zijn of haar huwelijk een relatie aanknoopt met een vriend of vriendin kan, als dit teveel problemen geeft voor zijn of haar huwelijk, besluiten af te zien van verdere omgang met de geliefde vriend of vriendin. Ook zien van verdere omgang met de geliefde vriend of vriendin. Ook hier valt misschien nog wel over heen te komen. Maar - en nu komt m.i. een belangrijk verschil met 'gewone driehoeksverhoudingen' naar boven - met het verdwijnen van de geliefde vriend of vriendin uit het leven van de getrouwde homoseksuele man of vrouw zijn de homoseksuele gevoelens niet verdwenen. Het verlangen is en blijft aanwezig.

Als we het hebben over homoseksualiteit in het huwelijk dan spelen twee belangrijke aspecten een rol.

Het eerste aspect betreft het doorbreken van de monogame huwelijksopvatting. Het huwelijk als een intieme verhouding tussen één man en één vrouw bestaat niet meer (en je kunt je afvragen in hoeverre een dergelijke verhouding bij de betrokkenen in feite ooit heeft bestaan). Altijd is er een onuitroeibaar verlangen van één van de partners naar intimiteit met iemand van hetzelfde geslacht. Dikwijls wordt dit verlangen ook realiteit en is er sprake van een wat genoemd wordt 'buitenechtelijke verhoudingen' van één van de partners met een geslachtsgenoot. (Ook de niet homoseksuele partner kan natuurlijk een intieme relatie aangaan buiten zijn of haar huwelijk als 'gevolg' van de huwelijkssituatie.)

Ten tweede is er sprake van homoseksualiteit, waardoor - althans als wij ons beperken tot de buitenechtelijke relatie van de homoseksuele partner - de situatie in een speciaal licht komt te staan: het gaat om gevoelens die hoogstens onderdrukt, maar niet uitgevlakt kunnen worden. De buitenechtelijke relatie is dus gelijk een homoseksuele relatie.

Beide aspecten - buitenechtelijke verhoudingen en homoseksualiteit - worden in onze samenleving nauwelijks echt geaccepteerd. Als je je intimiteit met méér dan één persoon (zoals je huwelijkspartner) deelt, dan wordt dit in de volksmond 'scheefgaan' genoemd. En voor het woord homoseksueel zijn talloze scheldwoorden te bedenken die nu niet bepaald getuigen van een positieve houding ten opzichte van homoseksualiteit, om nog maar te zwijgen van de vele vormen van (dikwijls subtiele) discriminatie waar veel homoseksuelen dagelijks mee te maken hebben.

Uit angst voor ontdekking van genoemde aspecten houden veel gehuwde homoseksuelen hun gevoelens voor de buitenwereld verborgen. Daar kan dan nog de angst voor het ineensstorten van het huwelijk bijkomen, wat ertoe kan leiden dat ook de partner lang niet altijd op de hoogte is van de homoseksuele gevoelens lang niet altijd op de hoogte is van de homoseksuele gevoelens van zijn vrouw/haar man. We spreken dan van een dubbelleven: iemand leeft voor de buitenwereld in een heteroseksuele situatie, maar beleeft daarnaast in het geheim zijn/haar homoseksuele leven.

Als ik in de krant lees dat een 54-jarige man in Amsterdam op een ontmoetingsplaats voor homoseksuele mannen door zogenaamde potenrammers met honkbalknuppels om het leven is

gebracht en als ik hoor dat deze man getrouwd was en niemand (ook zijn vrouw niet) van zijn homoseksualiteit afwist, dan wordt mij eens te meer duidelijk wat het voor mensen kan betekenen om en getrouwd en homoseksueel te zijn. Er is iets ernstigs aan de hand als je niet durft te vertellen aan de mensen wie je bent. Het zegt me niet alleen iets over de man zelf, maar vooral iets van een samenleving waarin agressie en haat ten opzichte van homoseksuele mensen dikwijls duidelijk aanwezig zijn. De redenering dat deze man dan maar niet naar zo'n ontmoetingsplaats had moeten gaan zet de werkelijkheid volledig op z'n kop. Hier wordt immers totaal voorbij gegaan aan de vraag waarom deze man zo en niet anders vorm gaf aan zijn homoseksuele gevoelens. Het taboe is groot, Velen leven geïsoleerd, voelen zich opgesloten en leven hun leven maar half. Als een man en een vrouw (met hun eventuele kinderen) op één adres wonen dan is er van homoseksualiteit niets te zien: het ziet er 'hetero' uit. Het gaat dus vaak over onzichtbaren en in zichzelf opgesloten. Maar gelukkig ook over degenen die opengebroke n zijn , degenen die zichzelf zijn geworden. Over degenen die werken aan hun eigen emancipatie en proberen over alle obstakels in zichzelf en in de samenleving heen te komen. Het gaat ook over mezelf. Maar waarom trouwen mensen met elkaar? Waarom gaat een homoseksuele man of vrouw een huwelijk aan? Het is toch niet verplicht om een huwelijk te sluiten? Dit zijn vragen waarop wij ons moeten bezinnen.

Over mannen, vrouwen en het huwelijk.

Met blijdschap geven wij kennis van de geboorte van onze dochter, onze zoon. Er ligt een baby in de wieg: een meisje, een jongen. De moeilijke en lange weg van de opvoeding kan beginnen. De weg van hulpeloze afhankelijkheid naar haar stevige zelfstandigheid. Het wordt vallen en opstaan. De jongen moet een man worden en het meisje een vrouw.

Met het geven van eten en drinken aan de pasgeborene ben je er niet. De baby wordt misschien wel biologisch volwassen, maar een persoonlijkheid wordt het niet. Belangrijker is: warmte, liefde, aandacht en gedragsbeïnvloeding. 'Wat kun je als opvoeder anders doen dan die mentaliteit voorleven die je het beste lijkt? Opvoeders zijn daar vanaf het eerste moment druk mee in de weer. En het kind? Het kind neemt de gedragingen en de gedachten van de opvoeder over. Zijn het eerst bijvoorbeeld de ouders die het kind vertellen dat het niet mag liegen, later is het een stemmetje geworden in het kind zelf. Dat stemmetje vertelt dat je de waarheid moet spreken. En dat stemmetje kan een behoorlijk volume opzetten, misschien vooral wel als het kind juist niet de waarheid spreekt. Als de wereld van het kind groter wordt komen er ook steeds meer beïnvloeders bij: vriendjes, vriendinnetjes, onderwijzend personeel etcetera. Allemaal dragen ze bij aan de vorming van de persoonlijkheid van het kind. Ook al is een kind niet alleen een machine die geprogrammeerd kan worden met allerlei opvoedingsprogramma's, toch is de invloed van de omgeving groot, een kind moet ergens z'n voorbeelden vandaan halen om volwassen te kunnen worden. Een kind vereenzelvigd zich met de voorbeelden uit eigen omgeving.

De grote beïnvloeder is natuurlijk de maatschappij. Toch is dit een abstract woord. Je kunt je de maatschappij alleen maar voorstellen als je concrete voorbeelden voor ogen hebt: de lessen op school, de vrienden, de huren, de tv-programma's en wat er in de krant staat. Dat je beïnvloed wordt heb je lang niet altijd in de gaten. Als er op de televisie bij herhaling reclame wordt gemaakt voor een bepaald merk wasmiddel, dan zal er bij de kijker op den duur toch iets van dit reclamespotje blijven 'hangen'. Misschien valt het oog sneller op juist dat middel als je in de winkel bent (en misschien koop je het sneller).

Het is geraffineerde, bewust geplande beïnvloeding, uitgedacht door uitgekookte reclamemensen die een groot arsenaal aan beïnvloedingstechnieken tot hun beschikking hebben. De reclamemensen zijn in dienst van fabrikanten die maar één doel voor ogen hebben: mensen aanzetten tot het kopen van hun product. De fabrikanten komen daar ook rond voor uit. Lang niet alle beïnvloeding is openlijk of bewust gepland. Er is ook veel onuitgesproken beïnvloeding, en daardoor des te geraffineerder. Het gaat om beïnvloeding die niet als beïnvloeding wordt ervaren. Beïnvloeding die niet ter discussie gesteld wordt. De logische, automatische beïnvloeding zonder alternatief.

Als vader en moeder tegen het kind zeggen: "Als jij later gaat trouwen . . .", of: "Jij wilt jouw kinderen later toch zeker ook . . .", dan zit in deze uitspraken de onuitgesproken veronderstelling dat dit trouwen en dit krijgen van kinderen inderdaad later zal gebeuren. Sterker nog: hóórt te gebeuren. 'Later' hoort hij trouwen en trouwen hoort bij 'later'. De beïnvloeders zijn zich er lang niet altijd van bewust dat zij een veronderstelling op het kind loslaten waarbij geen ruimte is voor een 'later' dat er anders uitziet. En als het er later anders uitziet, dan zijn de beïnvloeders dikwijls teleurgesteld.

Natuurlijk is er ook wel een bewuste beïnvloeding ten aanzien van het huwelijk. Openlijke reclame voor een instituut dat als een wasmiddel zou werken. Vooral vroeger waren er nogal wat dominees en pastoors die homoseksuele mensen het huwelijk inpraatten. 'Als je trouwt dan gaat 'het' wel over', zo klonk het in menig 'pastoraal' gesprek. Tenslotte is het huwelijk een instelling Gods nietwaar.

Maar vo()ral de onbewuste, onuitgesproken beïnvloeding is belangrijk. Alleen al de aanwezigheid van een vader en een moeder geeft het kind een voorbeeld mee van een bepaalde samenlevingsvorm. En als er in het huis van de burens ook een vader en een moeder wonen dan wordt het voor een kind al gauw duidelijk en vanzelfsprekend dat bij kinderen vaders en moeders horen. Het kind kan zich ook niet veel anders voorstellen dan wat het heeft gezien. Pas als het bij de burens anders toegaat dan thuis gaat het zich misschien afvragen hoe het een en ander in elkaar zit.

Bij mij thuis aten we vroeger met mes en vork. Toen ik op een verjaardagspartijtje van een buurmeisje merkte dat men daar 'slechts' een vork bij het eten gebruikte en men ook nog begon te eten zonder eerst te bidden was dit voor mij een hele schok: Wie eet er nou alleen maar met een vork en gaat zomaar eten zonder te bidden? Mijn wereldbeeld stortte in elkaar, maar werd tegelijkertijd vervangen door een nieuw, aangepast wereldbeeld. Het werd een wereldbeeld waarin voortaan ook mensen voorkwamen die alleen met een vork aten en niet hun handen vouwden alvorens 'aan te vallen'. Het wereldbeeld dat een kind van huis uit mee- krijgt is altijd beperkt. Hoe het wereldbeeld eruit ziet hangt heel sterk af van het milieu waarin het kind opgroeit en welke ervaringen het opdoet.

Nu zijn er natuurlijk beïnvloeders die onze horizon erg breed kunnen maken. Neem nu de televisie. De hele wereld in een klein kastje. Je hoeft de deur niet eens uit. Maar is het de hele wereld? Als in de Ster-reclame een grammofoonplaat met romantische melodieën wordt aangeprezen en daarbij een man en een vrouw elkaar vertederd in de armen sluiten dan is dat de suikerzoete hetero-romantiek die ons wordt voorgeschoteld. Het zijn nooit mannen die elkaar omhelzen. Ik zie nooit vriendinnen die elkaar beminnen. En als in een praatprogramma op de televisie jongens en meisjes worden ondervraagd over hun eerste vrijervaringen, dan is die 'eerste keer' per definitie en zonder uitzondering een intieme ervaring van een jongen met een meisje of omgekeerd. Het komt kennelijk niet in de hoofden van de programmamakers op dat er ook jongens zijn die met jongens vrijen, ook voor de eerste keer. Nee, dat is een ander onderwerp horen we dan. Een onderwerp dat goed is voor een programma met moeilijke thema's waar allerlei deskundigen hun licht laten schijnen over de kijkers.

Van feit naar norm.

Is dit nu allemaal zo erg, zo kun je je afvragen. Er is toch niets tegen mannen en vrouwen die naar elkaar verlangen? Welk bezwaar kun je nou hebben tegen romantiek tussen mannen en vrouwen in televisiefilms? Nee, laten we nou niet zo moeilijk doen, de wereld is toch al zo hard en een beetje romantiek kan toch geen kwaad.

En toch. Als je overal - in films, op de televisie, in reclames, in boeken - mannen samen met vrouwen tegenkomt, dan ontstaat vanzelf het idee: dat is normaal, zo hoort het. Er wordt een enorme gedachtesprong gemaakt: de sprong van 'wat is' naar 'wat hoort'. De stap van feit (althans wat het meeste gezien wordt) naar norm. Wat het meeste gezien wordt wat het meest in de openbaarheid komt wordt normaal. En normaal wordt natuurlijk. En wat niet zoveel gezien wordt is dan abnormaal en onnatuurlijk. Mannen die elkaar beminnen en vrouwen die elkaar liefhebben vertonen dan afwijkend gedrag en zijn dan abnormaal, onnatuurlijk. En 'onnatuurlijke' mensen vormen een gevaar, een bedreiging voor de gevestigde maatschappelijke orde.

'Onnatuurlijke' mensen horen er niet bij. Zo werden homoseksuele mensen in het nog niet eens zo verre verleden verbrand of in het openbaar terechtgesteld. Zo werd homoseksualiteit tot zonde verklaard, met de bijbel in de hand. Zo werd de homo voorwerp van pastorale zorg, van therapie en van gebedsgenezers. Zo kan het gebeuren dat er tegen homo's gezegd wordt: 'Je mag het wel zijn (we zijn immers allen zondaars nietwaar), als je 'het' maar niet doet'. Wat dit laatste betreft: ik heb nog nooit zo'n schizofrene, dubbelzinnige en harteloze uitspraak gehoord als deze. Het is net zoiets als wanneer tegen negers gezegd zou worden: 'Jullie mogen wel zwart zijn, als je het maar niet laat zien'. Vooral twijfelende en 'beginnende' homoseksuele jongens en meisjes lopen de kans zich te laten beïnvloeden door mensen die beweren dat homoseksualiteit een zonde is, maar wel te genezen. Hopelijk komen deze jongens en meisjes er snel achter dat homoseksualiteit geen zonde is en dat er niets te genezen valt. Dit 'van feit tot norm-proces' heeft een enorme invloed gehad op de samenleving. Opzettelijk en onopzettelijk werd heteroseksualiteit de enige vorm van geaccepteerde lustbeleving. Bovendien stond seksualiteit tijdenlang in het kader van de voortplanting.

Mensen kunnen naar mijn idee slechts kiezen uit datgene wat hun wordt aangeboden. uit datgene wat hun op een bepaald moment bekend is. Toegespitst op het onderwerp: als kinderen alleen maar zien dat mannen en vrouwen met elkaar intiem kunnen zijn, dan kunnen zij zich niet zo snel andere gedachten vormen dan 'vrouwen en mannen horen bij elkaar'. Onvermijdelijk zal ieder kind eens nadenken over de vraag of hij net zo zal gaan leven als bijvoorbeeld z'n vader en moeder. Als er geen voorbeelden van andere samenlevingsvormen 'voor landen' zijn dan kan het kind (voorlopig) niet echt kiezen uit meerdere mogelijkheden om met anderen samen te leven. Voorbeelden van homoseksuele samenlevingsvormen ontbreken. Positieve uitspraken over homoseksualiteit worden niet gehoord. Misschien wel helemaal geen uitspraken.

Voor veel homoseksuele jongeren treedt een spanning aan het licht: ook al is je van 'binnen' bekend dat je homoseksuele gevoelens hebt, dan nog wordt homoseksualiteit meestal niet van buiten af 'aangeboden' (het is taboe etc.). Voorbeelden van andere homoseksuelen zijn er vaak niet en al met al wordt een keuze 'zo kan het ook' erg bemoeilijkt. Je moet van goede huize komen om voor een homoseksuele leefwijze te kiezen als je bekend is 'dat dit niet hoort' of wat zwakker uitgedrukt, maar minstens even bepalend: 'zoiets bestaat niet, het komt niet voor'.

Het kwam in m'n puberteit niet in m'n hoofd op om zoiets te bedenken als: 'Later zou ik wel met een jongen willen wonen', ondanks mijn homoseksuele gevoelens. Een dergelijke gedachte was pertinent uitgesloten.

Hoe vaak heb ik ook niet van mensen gehoord dat ze van zichzelf niet eens wisten dat ze ooit homoseksuele gevoelens zouden kunnen hebben? Hoe groot is de verwarring niet als homoseksuele

gevoelens op latere leeftijd ontdekt worden? Gevoelens ten aanzien van wat je fijn vindt zijn er niet 'zo maar'. Gevoelens moeten kunnen ontluiken. Daarbij kan de omgeving een handje helpen. Het is niet alleen de biologische puberteit die seksuele gevoelens opwekt. Verlangens naar intimiteit en seksualiteit moeten ook gestimuleerd worden door de omgeving. Door contact met andere jongens en meisjes. Doordat er over seks en intimiteit gepraat wordt. Doordat pubers andere pubers zien die verliefd worden.

Er zijn homoseksuele mannen en vrouwen die trouwen omdat ze zich niet of slechts vagelijk bewust zijn van hun homoseksuele gevoelens. Er zijn ook mensen die wel degelijk weten dat ze homoseksueel zijn, maar zichzelf wat dit betreft niet accepteren. Wat van buitenaf tot je komt (homoseksualiteit mag niet, homoseksualiteit bestaat niet) wordt dan deel van jezelf (ik mag 'het' niet zijn, ik ben 'het' niet). Een maatschappelijk probleem wordt hiermee een individueel probleem. Zo wordt een zielig, problematisch mens geschapen die het erg moeilijk heeft. Zo ontstaat een hulpverlening die zich concentreert op individuele gevallen zonder acht te slaan op een maatschappij die de problemen zelf heeft veroorzaakt.

Er zijn nog wel meer redenen te bedenken voor het aangaan van een huwelijk: verlangen naar kinderen, naar geborgenheid of: je kunt zo goed met je partner opschieten, je vindt elkaar heel erg aardig. Kortom: alle mogelijke factoren en combinaties van factoren zijn denkbaar. Maar de belangrijkste zijn toch wel: onbekendheid met eigen homoseksualiteit en onderdrukking ervan. Het gezin zoals wij dat nu kennen - man, vrouw en een paar kinderen - is een tijd- en cultuurgebonden verschijnsel. Dit gezinsmodel heeft meer en meer z'n huidige vorm gekregen nadat in de vorige eeuw (20e eeuw) de industrialisering van de westerse wereld op gang was gekomen. Er ontstond toen een sterke scheiding tussen wonen en werken. De vrouwen bleven thuis om te zorgen, de mannen gingen buitenshuis in de fabriek werken. Het monogame huwelijk - gebaseerd op het romantisch liefdesideaal - moest bijdragen tot stabiliteit in de gezinnen. Een traditionele rolverdeling tussen man en vrouw was hierbij erg belangrijk. De man kon in de fabriek slechts productieve arbeid verrichten als hij thuis ook goed verzorgd werd. Zo werd het huidige gezin de hoeksteen van de samenleving. Trouwen en een gezin stichten was een ideaal van veel mensen. Vooral vrouwen kregen vastigheid en zekerheid als ze getrouwd waren. En voordat vrouwen werden opgevoed tot het huwelijk. Het verzorgen van kinderen was hun belangrijkste taak. Ook hier zien we de sprong van Feit naar Norm: vrouwen hóórden nu ook thuis te zijn, het ligt in de aard van de vrouw om kinderen op te voeden. Het paste de vrouw niet om door te leren en carrière te maken, want ze ging toch trouwen (lees: hóórde te trouwen). Wellicht is hier de verklaring te vinden voor het feit dat er méér getrouwde lesbiennes zijn dan getrouwde homoseksuele mannen. Ongetwijfeld zal hierbij ook de visie op de seksualiteit van de vrouw een rol spelen: dat vrouwen net als mannen seksuele gevoelens hebben (dus ook homoseksuele gevoelens) en daar van kunnen genieten is bepaald niet altijd een vanzelfsprekende zaak geweest!

In een steeds killer en zakelijker wordende geïndustrialiseerde samenleving hoopten de mensen in het huwelijk en in hun gezin de zo broodnodige warmte en veiligheid te vinden die ze daar buiten steeds meer misten. Waar men in het agrarische -vóór- industriële tijdperk meer terug kon vallen op grotere leefverbanden (bijv. de 'grootfamilie'), zo moesten de mensen nu meer en meer hun warmte en intimiteit zien te vinden in de privé wereld van het be(ge)sloten gezin. De publieke, openbare wereld was zakelijk geworden en de privé wereld van het gezin tussen de vier muren moest een eiland zijn van liefde en intimiteit. De seksualiteit moest gekanaliseerd worden in het heteroseksuele huwelijk van één man met één vrouw, het werd steeds moeilijker om op andere manieren intimiteit te beleven dan binnen het huwelijk, dan in het gezin.

Er is de laatste jaren veel kritiek gekomen op huwelijk en gezin. Het romantisch liefdesideaal bleek lang niet altijd realiteit. Door velen wordt de traditionele rolverdeling als benauwend ervaren. Homoseksuelen beginnen op te komen voor eigen gevoelens. Eindelijk wordt bekend dat er veel gehuwde homoseksuelen zijn. Niettemin blijven we mensen met een geschiedenis die ons heeft gevormd. Veel traditionele waarden rondom huwelijk en seksualiteit liggen diep verankerd in onze samenleving. Onze psychische structuur is door deze traditionele opvattingen diepgaand beïnvloed en veranderingen gaan langzaam.

Is dit niet allemaal wat te gemakkelijk neergeschreven? Mag je zomaar zeggen dat het de schuld van de maatschappij is dat er getrouwde homo's zijn? Waar blijft je eigen verantwoordelijkheid? Is de mens dan toch een machine die door de maatschappij geprogrammeerd wordt? Ik geloof er niets van. Het zou te simpel zijn. Om mij heen zie ik mensen die zich proberen te ontworstelen aan de

voorgeprogrammeerde manier van leven in onze maatschappij, Omdat ze het spel niet langer kunnen en willen mee-spelen. De eigen wil, eigen creativiteit en eigen gevoelens beginnen het te winnen. Maatschappelijke invloeden zijn sterk en kunnen mensen lang gevangen houden, toch zijn er veranderingen op komst. Eén schuldvraag wijst teveel naar het verleden. Gedane zaken nemen geen keer. Beter is het om nog bestaande misstanden en vooroordelen te signaleren en te vechten voor een andere maatschappij. Een maatschappij waarin het huwelijk niet meer heilig is, waarin het niet belangrijk is of je hetero of homo of wat ook bent. Een maatschappij waarin etiketten nog slechts op voedings- en geneesmiddelen worden geplakt.

Homo en hetero: zinvolle onderscheiding of etikettenplakkerij?

Als je heteroseksueel bent dan hoef je dat eigenlijk nooit hardop te zeggen. Het is zo vanzelfsprekend dat niemand dit speciaal hoeft mee te delen. Als iemand zegt: 'Ik ben heteroseksueel', dan wordt zo'n uitspraak meestal gedaan tijdens een gesprek over homoseksualiteit. Pas in de confrontatie met homoseksuelen beroemen niet-homoseksuelen zichzelf als heteroseksueel. homoseksuelen nemen meestal zelf het initiatief tot een dergelijke confrontatie. Want wie zwijgt stemt in feite in met de maatschappelijk overheersende heteronorm. Hier komt een belangrijk verschil tussen hetero's en homo's om de hoek kijken: heteroseksueel zijn is niet vanzelfsprekend en je moet het speciaal zeggen anders word je voor hetero 'versleten'.

Is het nu zo belangrijk om onderscheid te maken tussen heteroseksualiteit en homoseksualiteit? Ik hoor zo vaak beweren: 'We zijn toch allemaal mensen!' Natuurlijk gaat het uiteindelijk om het mens-zijn. Toch wil ik geen stappen overslaan. Zolang homoseksualiteit in onze samenleving nog onderdrukt of ontkend wordt, zolang moeten we het speciaal hebben over homoseksualiteit als een gegeven dat fundamenteel verschilt van heteroseksualiteit. Pas als het werkelijk riet meer uitmaakt of je nou homo of hetero bent kan van mijn part alle terminologie worden afgeschaft en kunnen we voluit zeggen: 'We zijn allemaal mens, daar gaat het om'.

Het jezelf nadrukkelijk benoemen als heteroseksueel of lesbienne (of nog strijdbaarder: flikker of pot) heeft een functie: je vraagt aandacht voor een ondergesneeuwd en miskend terrein van het even. Je geeft met naam of toenaam bekendheid aan een gevoelswereld die voor velen vreemd en angstig is. Elke emancipatiebeweging moet dan overdrijven en nadrukkelijk aandacht vragen voor zichzelf, meer dan 'normaal'. Negers in Amerika strijden voor gelijkberechtiging onder het motto 'Black is beautiful' en homo's kennen hun

'gay-pride' (zoiets als: flikkertrots).

Bij dit alles horen speldjes, slogans en buttons, affiches en demonstraties. Omdat het hoognodig is dat je je laat zien na jaren van onderdrukking en ontkenning. Niet omdat je beter bent dan anderen, maar omdat je bestaansrecht opeist, net als de anderen.

De zelfbenoeming als heteroseksueel verscherpt bovendien het identiteitsgevoel, het gevoel van eigenwaarde. Door deze zelfbenoeming ben je per definitie provocerend - letterlijk uitdagen - bezig naar de buitenwereld toe: je lokt de omgeving uit tot een reactie, de omgeving moet worden geattendeerd op ontkende en verdrongen homoseksualiteit. Het dragen van een roze driehoek - het symbool dat homoseksuelen in de concentratie kampen in de tweede wereldoorlog op hun kleren moesten dragen - is dan ook per definitie provocerend. Dit provoceren wordt door de omgeving nog al eens negatief uitgelegd: 'Moet dat nou, je legt het er zo dik bovenop!' Hier zien we weer een verschil in positie tussen hetero's en homo's: terwijl het dragen van een roze driehoek of iets anders dat aangeeft dat je heteroseksueel bent dikwijls als provocerend in de negatieve zin van het woord wordt opgevat is het dragen van bijvoorbeeld een trouwring - toch waarachtig een teken van heteroseksuele verbondenheid - héél gewoon. Niemand zal daarvan zeggen: 'Moet dat nou, je legt het er wel dik boven op!'

Vanuit het oogpunt van emancipatie is het nadrukkelijk benoemen van een heteroseksuele voorkeur noodzakelijk. Onderscheid maken tussen hetero- en homoseksualiteit is dan een logisch gevolg. Het gaat dan niet om het onderscheid als zodanig, maar om het vragen van aandacht voor de wezenlijk verschillende maatschappelijke waardering die er is voor de diverse vormen van seksualiteitsbeleving. Immers: heteroseksualiteit is altijd als norm gesteld, homoseksualiteit kwam hierdoor in het verdomhoekje,

Hokjesdenken.

Als het onderscheid hetero-homo gemaakt wordt voor andere doeleinden dan voor de emancipatie van homoseksualiteit wordt het moeilijk. Het hetero-homo schema, het zogenaamde hokjes-denken wordt natuurlijk al jaren - los van elke emancipatiegeachte - gehanteerd. Het schema dient er dan voor om mensen in hokjes te plaatsen, te categoriseren, Je valt dan òf in het hetero-hokje (geluk gehad) òf

in het homohokje (pech, je hoort tot het uitschot van de maatschappij, je moet jezelf wegstoppen). Mensen hebben een niet te bedwingen behoefte om elkaar te 'plaatsen en in te delen in soorten en maten. Dat geeft een veilig gevoel en biedt een ruime mate van overzichtelijkheid. Het hanteren van een dergelijk schema - dat ook stevig verankerd ligt in onze psychische structuur - heeft allerlei gevolgen.

De gehuwde homoseksuele man of vrouw komt daarmee in een merkwaardig licht te staan. Je bent òf getrouwd òf homoseksueel, zo is de gangbare gedachte. Het een sluit het ander per definitie uit. Er is geen ruimte voor de verschillende gradaties van gevoelens die mensen nu eenmaal hebben. Ook voor veel gehuwde homoseksuelen en hun partner is het uiterst moeilijk om met deze gradaties om te gaan, de verwarring is aanvankelijk erg groot. Het 'of-of'-schema zorgt er tevens voor dat biseksuele mensen niet (h)erkend worden en dan maar benoemd worden als 'zij die van twee walletjes eten'. Tenslotte: door dit eenzijdige denken onderzoeken heteroseksuele mensen hun homoseksuele kanten niet. Homoseksuele gevoelens - die bijna iedereen in meerdere of mindere mate heeft - worden weggedrukt of 'vergeten'. Er zijn ook homo's die hun hetero-seksuele kanten ontkennen of wegdrücken, hoewel ik denk dat de meeste homoseksuele jongens en meisjes wel geëxperimenteerd hebben met de andere sekse, ook al is het lang niet altijd tot een huwelijk gekomen. Voor dit experimenteren zorgde de hetero-norm wel.

Natuurlijk zijn er mensen die uitsluitend heteroseksuele of homoseksuele gevoelens hebben. Toch ziet de beleving van erg veel mensen er veelkleuriger en 'bonter' uit. Dat de meeste mensen niet op het idee komen om hun homoseksuele kanten te ontwikkelen heeft een maatschappelijke oorzaak. Het is ook het veiligst als je kunt zeggen: 'slechts vijf procent van de bevolking is homoseksueel', en te vergeten dat een veel groter percentage mensen zichzelf wel niet als homoseksueel beschouwt maar wel toegeeft ook homoseksuele gevoelens te hebben (en homoseksuele ervaringen). Op deze manier blijft voor 95 procent van de mensen homoseksualiteit iets vreemds en griezels. De barrière tussen hetero's en homo's blijft dan vooralsnog erg groot. Ik denk dat hier ook de enorme homo-angst en -haat van veel mensen uit voortvloeit. De confrontatie met homoseksuelen is voor veel hetero's te bedreigend. Een confrontatie met andersdenkenden en andersvoelenden roept automatisch bij de 'tegenpartij' de vraag op: 'En hoe zit het dan met mij? Is wat ik tot nu toe gevoeld of gedacht heb wel zo logisch?' Je kunt zo bang zijn voor een dergelijke gedachte dat je de gedachte diep wegstopt en omzet in agressie naar diegenen (de homo's) die in feite deze vraag bij jou oproepen. In wezen zijn veel heteroseksuelen bang voor hun eigen eventuele homoseksuele gevoelens. Je kunt deze gevoelens maar het beste van je afhouden en jezelf overschreeuwen. De verwarring is te groot als je zo'n kritische vraag aan jezelf stelt. Vooral mannen hebben een grote angst om méér dan kameraadschappelijk met elkaar om te gaan. Velen durven elkaar nauwelijks aan te raken. Lichamelijk contact tussen mannen beperkt zich veelal tot een handdruk of een schouderklopje. Alle uitingen die verder gaan worden in een West-Europese cultuur al gauw in verband gebracht met homoseksualiteit. En dat ligt moeilijk. Het is dus dikwijls de angst voor het doorbreken van maatschappelijk vastgestelde rollen van mannen en vrouwen, die veel mensen onzeker en agressief maakt ten opzichte van homoseksuelen.

Seksualiteit: allesbepalend?

Tot nu toe heb ik steeds de woorden heteroseksueel en homoseksueel gebruikt en niet homofiel of heterofiel. Dat doe ik met opzet. Het gaat naar mijn idee in eerste instantie om de verschillende vormen van seksualiteitsbeleving waar een verschillende: maatschappelijke waardering voor bestaat. De woorden heteroseksueel en homoseksueel hebben dan ook een signalerende functie. Het zijn woorden die thuis horen in het jargon van de (homo)emancipatiebeweging. Slechts één aspect van het mens-zijn wordt benadrukt, namelijk het seksuele. In de strijd om gelijkberechtiging is dat erg belangrijk. Je benoemt juist datgene wat ontkend en verdrukt wordt. Natuurlijk mogen we niet vergeten dat een mens méér is dan alleen een seksueel wezen. En: menselijke gevoelswereld kent allerlei kleurschakeringen en nuances die bovendien van tijd tot tijd kunnen verschuiven. Je kunt je soms vooral seksueel tot iemand aangetrokken voelen of soms vooral geestelijk. Je kunt je ook in beide

opzichten tot iemand aangetrokken voelen. Dit geldt voor heteroseksuelen en voor homoseksuelen. Het is vooral de seksualiteitsbeleving waarover de meeste problemen ontstaan en zeker bij homoseksualiteit komt het maatschappelijk en godsdienstig (voor)oordeel om de hoek kijken. Hoeveel krantenartikelen en ingezonden brieven heb ik de laatste jaren wel niet gelezen over homoseksualiteit? Het is me wel duidelijk geworden dat de de bloeddruk van velen stijgt bij discussie over dit onderwerp. Ik zei het al: homo's en hetero's kunnen niet vastgepind worden op hun seksualiteitsbeleving. Dit ene aspect wordt er opzettelijk en eenzijdig uitgelicht om daar de broodnodige aandacht voor op te eisen.

Boe bont ziet die werkelijkheid er dan uit bij getrouwde homoseksuelen? Getrouwde homoseksuelen kunnen een goed geestelijk contact hebben met hun partner. Er zijn getrouwde homoseksuele mannen en vrouwen die ook een seksuele relatie hebben met hun partner en daarnaast een voorkeur hebben voor geslachtsgenoten. Er zijn ook getrouwde homoseksuele mannen en vrouwen die geen seksueel contact (meer) hebben met hun partner omdat ze dit voor hun gevoel niet (meer) kunnen opbrengen. Zoveel hoofden zoveel zinnen. Er zijn duizend en één vormen van seksualiteit en intimiteit en talloze vormen en facetten van verbondenheid tussen mensen. Nuanceringen te over. Eén ding staat echter onomstotelijk vast: als je getrouwd bent en homoseksuele gevoelens hebt, dan is er ook altijd de behoefte aan verbondenheid met of nabijheid van iemand van het eigen geslacht. Met deze twee kanten worstelen getrouwde homoseksuelen. Het is de kunst om hiermee om te leren gaan. Velen willen of kunnen dit niet en kiezen uiteindelijk voor een echtscheiding. Een getrouwde homo is méér dan zijn/haar homoseksualiteit, maar het homoseksuele is tegelijk het 'nieuwe' en 'vreemde' element waar een plaats aan moet worden gegeven. Maar vaak is het nog lang niet zover. Het kan jaren duren voordat homoseksuele gevoelens duidelijk worden onderkend. Gevoelens kunnen jarenlang met opzet verborgen gehouden worden. Totdat het niet meer gaat. De betrokkene lijdt zo onder de situatie en onder zijn/haar geheim dat er iets móét gebeuren. De onderste steen moet boven komen.

De onderste steen boven.

De telefoon gaat. Ik neem op. 'Ja, bent u van de stichting Orpheus? Noem mij maar Hans. Ziet u, ik heb altijd al geweten dat ik me aangetrokken voelde tot - - - nou ja - - - tot - - - mannen en zo . . . Maar mijn vrouw mag het absoluut niet weten en mijn kinderen ook niet. Die praten altijd zo negatief over homo's. Ons huwelijk valt gegarandeerd uit elkaar als ze het van mij zouden weten, het is echt onbestaanbaar, maar zo kan ik toch ook niet verder!'

Het is die radeloosheid, die machteloosheid waar het in dit hoofdstuk over gaat. Voor de homoseksuele partner is het dikwijls uiterst moeilijk om zijn/haar homoseksuele gevoelens met de partner bespreekbaar te maken. Vaak gaat er aan 'het uur van de waarheid' een langere of kortere periode vooraf waarin de homoseksuele partner zich wel bewust is (wordt) van zijn of haar homoseksuele gevoelens, maar dit voor zichzelf houdt. Soms is er een jarenlang stilzwijgen: tien, twintig, vijftig jaar leidt de homoseksuele partner een dubbelleven. En er zullen velen zijn die met hun grote geheim het graf in zijn gegaan. Hoe is het mogelijk dat een mens zolang zo eenzaam ronddoelt met z'n geheim? Hoe kan het bestaan dat je meest nabije partner niets weet van voor jou belangrijke gevoelens? Dag in dag uit vreemden voor elkaar! Waar komt die angst om 'het' te vertellen toch vandaan? Is het niet de angst voor het uiteenvallen van je huwelijk, nu je weet dat het beeld dat je misschien van het huwelijk had niet meer klopt? Angst voor een onzekere toekomst! Is het niet de enorme angst om je partner teleur te stellen? Is het niet de negatieve kijk op homoseksualiteit die je jezelf hebt eigengemaakt en die de omgeving ook dikwijls heeft? Is het niet het grote schuldgevoel naar je partner toe? Schuldgevoel over tekortkomingen in jezelf, over het gebrek aan openheid. Schuldgevoel, eindeloos veel schuldgevoel. Wie wil een ander zoveel verdriet aan doen? Totdat het niet meer gaat. Psychosomatische klachten nemen toe. Misschien wordt de behoefte aan homoseksuele vriendschap zo groot dat er iets moet gebeuren. Misschien ontstaat er een totaal onverwachte verliefdheid op een geslachtsgenoot die jou raakt in je diepste gevoelens. Gevoelens waarvan je niet wist dat ze zo sterk konden zijn en zo de wereld op z'n kop kunnen zetten. Er zijn grote verschillen tussen mensen. Ook de echtparen waar het in dit boek over gaat verschillen van elkaar. Er zijn echtparen waarvan de ene partner van het begin af aan bekend is met de homoseksualiteit van de ander. En er zijn echtparen waarvan de ene partner niets durft te vertellen tegen de andere en jarenlang een stilzwijgen bewaart. Het kost moeite om eerlijk te zijn. Tegenover jezelf en je partner. Vele kiezen de 'veilige' weg en beleven hun homoseksualiteit in het geheim. Omdat ze vinden dat hun partner er niets van af mag weten. Ik denk dat dit zeker bij mannen het geval is. Aan mannen is van jongs af aan geleerd om zaken van elkaar gescheiden te houden. Zo kan het gebeuren dat het huwelijk en homoseksuele contacten als twee aparte zaken worden beleefd. Deze gespletenheid krijgt dan vorm in een homoseksueel leven dat los staat van het alledaagse leven. Zo ontstaan er twee hoofdstukken die gelijktijdig worden geschreven: één over het (openbare) huwelijksleven en één over het (geheime) homoseksuele leven. Het kost moeite, eindeloos veel moeite om eerlijk te zijn, niemand zal dit ontkennen.

Het hoge woord.

De wereld schudt op z'n grondvesten als de waarheid eenmaal verteld is. Aanvankelijk is het voor beide partners een grote opluchting als het hoge woord eruit is. De partner begrijpt nu ook dikwijls waar het 'vreemde' gedrag van de ander van de laatste tijd vandaan komt. Hoevelen hebben zich geen vragen gesteld over het gedrag van hun partner? Wat is er toch met mijn man, mijn vrouw aan de hand? Er is iets, maar ik weet niet wat! 'Wat heeft ze toch, die vrouw van mij, ik begrijp het niet!' vage antwoorden van de homoseksuele partner die gaan over 'het zich niet lekker voelen', het drukke werk of over aanhoudende moeheid en psychosomatische klachten geven aanvankelijk geen uitsluitsel. Veel onbegrijpelijke reacties over en weer vallen als een legpuzzel in elkaar als eenmaal de diepere oorzaak boven tafel komt. Daarmee is de verwarring niet weg, het begint nu pas. Hoe moeten we samen verder? Kunnen we wel samen verder? Zijn wij de enigen die in zo'n situatie zitten? Waarom zijn wij eigenlijk met elkaar getrouwd? Hielden we wel genoeg van elkaar? Wat zal de omgeving wel niet denken als ze van onze problemen horen? Alle zekerheden die beide partners dachten te hebben zijn zoek. Eén ding staat echter onomstotelijk vast: de belevingswereld van beide partners - die van hen samen en van elk afzonderlijk - komt in een volkomen ander licht te staan. Er moet gepraat worden. Met elkaar. Misschien is er een vertrouwensfiguur - een goede vriend of collega die al eerder door de homoseksuele partner in vertrouwen genomen was - die kan helpen, kan luisteren. Het is een kunst om je gevoelens onder woorden te brengen. Beide partners zijn in hevige mate emotioneel bij de situatie betrokken. Probeer maar eens onder woorden seksualiteit betekent.

Niet iedereen is dit gewend. Mannen gaan anders om met hun seksuele gevoelens dan vrouwen. Men zegt wel eens: mannen willen eerst vrijen en dan praten en vrouwen geven zich pas over aan het seksuele als er een goed geestelijk contact met de ander is. Laat dit een versimpeling van de werkelijkheid zijn, feit is dat mannen een andere seksualiteitsbeleving hebben dan vrouwen. Dit speelt ook een rol als een vrouw zich probeert voor te stellen hoe haar man de seks beleeft als hij vrijt met een andere man (of daarover fantaseert) of als een man luistert naar zijn vrouw die lesbisch is. Het zal inmiddels duidelijk geworden zijn: ook al is het ontdekken van homoseksuele gevoelens een individuele zaak, als je getrouwd bent zijn daar altijd de partner, en eventueel de kinderen, die op hun eigen manier en vanuit hun eigen belevingswereld reageren op de situatie.

Allereerst aandacht voor de partner die (meestal) niet-homoseksueel is. De homoseksuele partner is dikwijls al lange tijd met zichzelf bezig geweest en heeft vaak lange tijd in eenzame spanning geleefd. Eindelijk komt dan het hoge woord eruit. Er is nu per definitie een ongelijke situatiegeschapen: de ene 'partij' wordt met een situatie geconfronteerd die voor de andere 'partij' - de homoseksuele - niet nieuw meer is. Als niet-homoseksuele partner moet je reageren op de ontwikkelingen bij de ander. Je kunt er eenvoudig niet om heen. De vrouw van een homoseksuele man zal zich meer en meer gaan realiseren dat zij als vrouw van haar man dikwijls niet die bevestiging, die erkenning krijgt (en misschien nooit heeft gehad) die zij zich zou wensen. Als je man liever vrijt met een andere man dan met jou dan voel je dat je als vrouw niet volledig tot je recht komt. Je kunt het gevoel hebben dat jou op het intieme, seksuele vlak tekort wordt gedaan. Hetzelfde kan gebeuren als een heteroseksuele man geconfronteerd wordt met het lesbisch zijn van zijn vrouw. Altijd is er die drang die fantasie van je partner naar een ander, naar een geslachtgenoot en niet (alleen) naar jou. Dit is één van de wezenlijkste en diepste problemen van de heteroseksuele partner: jouw lijf heeft niet die aantrekkingskracht op de ander die hij/zij wel voelt met betrekking tot seksegenoten.

'Ik heb er niet om gevraagd' is een veel gehoorde reactie van de niet-homoseksuele partner. Niet alleen de homoseksuele partner vraagt zich af waarom hij/zij indertijd getrouwd is. Ook de niet-homoseksuele partner zal aan zelfonderzoek doen: 'Welk rol speelt seksualiteit in mijn leven?' Ik heb wel eens van vrouwen gehoord: 'Ik vond mijn man zo aantrekkelijk omdat hij niet zo opdringerig was als andere mannen'. Zo kunnen er talloze als zeer positief beleefde eigenschappen zijn die een rol hebben gespeeld bij de keuze van de (homoseksuele) partner.

Als een vrouw gewend is zich in te leven in de zorgen van haar man en altijd voor hem en de kinderen klaar te staan, dan zal zij die houding waarschijnlijk ook hebben ten aanzien van de problemen en belevenissen van haar man die homoseksueel is. Voor veel vrouwen is het erg moeilijk om ook voor zichzelf op te komen en aan eigen belang te denken. Dit wordt dikwijls als egoïsme ervaren: man en kinderen gaan toch voor? Het gevaar dreigt dat de man en zijn homoseksuele gevoelens centraal komen te staan. Hij heeft immers zolang z'n gevoelens onder drukt en zou daarom - onbewust - alle aandacht kunnen opeisen. Als een man gewend is om z'n vrouw als 'bezit' te beschouwen - je hebt als man toch wel een beetje recht op seks - dan is de aantasting van het mannelijkheidsgevoel wel erg groot als blijkt dat je vrouw haar meest intieme gevoelens liever met een seksegenoot deelt.

Stereotype rollen van mannen en vrouwen kunnen we ook aantreffen in een huwelijk waarin één van de partners homoseksueel is. En juist in een crisissituatie - waarvan vooral de eerste tijd na het duidelijk worden van de situatie van de partners toch meestal sprake is - komt in verhevigde mate het dikwijls stevig verankerde rollenpatroon van de man en de vrouw naar boven. Juist dan worden beide partners met hun neus op vragen gedrukt als: 'Hoe gaan we met elkaar om, wat verwachten we van elkaar?' Natuurlijk, ieder weldenkend mens stelt zich die vragen wel eens, maar in een crisissituatie kun je er niet omheen. Als het goed gaat en ieder is tevreden hoef je elkaar die vragen niet steeds te stellen, maar nu - in de crisissituatie - kom je erachter of je met elkaar kunt praten of niet. Ook huwelijksproblemen waarin homoseksualiteit een rol speelt zijn dikwijls communicatieproblemen! Voor een aantal echtparen met een toch al niet al te beste communicatie is de homoseksualiteit van één van hen 'slechts' de druppel die de emmer doet overlopen. De homoseksuele gevoelens van je partner dragen er dan toe bij dat de communicatie met elkaar nog verder verslechtert en uiteindelijk volgt dan een scheiding. Dit betekent overigens niet, dat een goede communicatie altijd een waterdichte garantie is voor het welslagen van het verdere huwelijk. Soms is de pijn, het verdriet te groot.

Heel veel echtparen getroosten zich de enorme moeite om elkaar te begrijpen, elkaar aan te voelen. Er zijn dan gemeenschappelijke belangen; velen willen proberen samen verder te gaan, hoe dan ook. Er zijn ook verschillen: beide partners zitten bijvoorbeeld lang niet altijd op hetzelfde spoor. Een uitspraak als: 'Mijn man wil zo graag een vriend, en ik moet er nog steeds aan wennen dat hij homo is, typeert dit verschil. De emancipatie - opkomen voor je eigen belangen - van de homoseksuele partner

is dikwijls verder gevorderd dan die van de niet-homoseksuele partner. De laatste moet vaak noodgedwongen mee-emanciperen en leren ook voor eigen belangen op te komen. Vooral wanneer je gewend bent volgens een bepaald vast rollenpatroon als man en vrouw met elkaar om te gaan is dat erg moeilijk. Sommige niet-homoseksuele partners hopen en verwachten dat hun partner afziet van u homoseksuele contacten om zó het huwelijk te redden. Anderen treden op als 'reddende engel' en proberen ervoor te zorgen dat het de homoseksuele partner in alle opzichten goed gaat, in de hoop dat het huwelijk niet verbroken zal worden. Rolpatronen van mannen en vrouwen werken ook door in de manier waarop verdriet, wanhoop en wederzijdse bemoediging gestalte krijgt.

'Een man mag niet huilen', is een regel uit een bekende schlager.

Achter deze regel gaat een wereld van gedachten schuil over mannen en hun emoties. Ook als je het helemaal niet met die regel eens bent, dan is nog de vraag: kùn je nog huilen? Kùn je je gevoelens onder woorden brengen of moet vrouwlief alles met eindeloos geduld en onuitputtelijke liefde uit je 'trekken'?

Kinderen.

Behalve de niet-homoseksuele partner zijn er vervolgens de (eventuele) kinderen die op de een of andere manier te maken hebben met de dikwijls ingrijpende veranderingen in het huwelijk van hun ouders. Kinderen hebben een uiterst gevoelige antenne voor spanningen tussen hun vader en moeder. Van welke aard die spanningen ook zijn - financiële problemen, werkeloosheid of relationele moeilijkheden - als er kinderen zijn, dan hebben zij er mee te maken.

Moeten kinderen weten dat hun moeder lesbisch, hun vader homoseksueel is? Dat is voor velen een brandende vraag. Er zijn mannen en vrouwen die het gevoel hebben dat ze in waarde dalen voor hun kinderen als ze vertellen wie ze werkelijk zijn. Zo'n 'rare' vader of moeder wens je toch niet te zijn voor je kinderen?

Je zet toch de veiligheid en geborgenheid van het gezin op losse schroeven? En stel je voor dat je kind door schoolvriendjes gepest wordt omdat hun vader een homo of omdat hun moeder lesbisch is. Wat is er aan de hand? Dikwijls projecteren volwassenen hun eigen problemen, vooroordelen en angsten op hun kinderen. Als je jezelf niet accepteert dan denk je dat je kinderen dit zéker niet zullen doen. Het is niet zo makkelijk om aan jonge kinderen uit te leggen wat er precies aan de hand is als er spanningen zijn. Het is de vraag ook of dat wel moet. Een en ander wordt voor een kind pas concreet als het ziet dat moeder met een vriendin, vader met een vriend thuiskomt. Volwassenen realiseren zich lang niet altijd dat vooral jongere kinderen vaak flexibeler, minder bevooroordeeld zijn dan zichzelf. Als heel jonge kinderen van zeg 5, 6 jaar zien dat hun vader ook wel eens met een vriend in bed ligt - net zoals met mama - dan zullen zij dit sneller als vanzelfsprekend accepteren dan dat veel volwassenen dit zouden doen. Het is toch logisch dat je ook knuffelt met je vriendje die je leuk vindt? Voor deze jonge kinderen is het woord homofiel een vreemde, nietszeggende en door volwassenen uitgevonden term. Als moeder regelmatig met een vriendin thuiskomt dan zullen de kinderen dit meestal niet zo vreemd vinden. Het is veel belangrijker of die vriendin aardig is en misschien ook leuke spelletjes met je wil doen. Het is belangrijker dat vader en moeder en alle andere volwassenen die over de vloer komen harmonisch met elkaar omgaan, niet voortdurend ruzie met elkaar maken of hun onderlinge spanningen afreageren op de kinderen ('Wat hen je toch lastig, ga eens leuk op straat spelen, hier heb je geld'). Kinderen kunnen bang zijn dat hun vader en moeder uit elkaar zullen gaan. Ze kunnen hier lang over piekeren. Maar een intieme vriend of vriendin binnen het gezin hoeft op zichzelf nog geen aanleiding te zijn tot paniek en onzekerheid bij de kinderen. Het maakt erg veel uit of de ouders zelf op een natuurlijke en ontspannen manier met deze dingen omgaan. Het heeft niet zoveel zin om met jonge kinderen speciaal om de tafel te gaan zitten om te vertellen dat mamma lesbisch is. Ze zien wel of mamma van haar vriendin houdt. Ze merken wel of ze ook van pappa houdt en van de kinderen. Kinderen zijn van zichzelf niet zo 'monogaam'. Je kunt toch van zoveel mensen houden?

Als de kinderen wat ouder worden en naar de basisschool gaan dan zullen ze meer en meer geconfronteerd worden met het niet altijd positieve oordeel van de buitenwereld over homoseksualiteit. Als je heel spontaan op school vertelt dat je vader met z'n vriend vrijt en je merkt dat iedereen je uitlacht ('Ha, ha zijn vader is een flikker!') dan moet je wel van steen zijn als je hier niets van aantrekt. Je wilt toch bij je schoolvriendjes horen? Het is erg om uitgelachen en misschien wel buitengesloten te worden. Kinderen worden dikwijls voorzichtiger als ze merken dat niet iedereen zo denkt als bij hen thuis. Ik denk dat het heel belangrijk is dat kinderen tenminste één vriendje of vriendinnetje hebben tegen wie ze openlijk over thuis kunnen praten.

Pubers, op zoek naar hun eigen identiteit en seksualiteit kunnen soms negatief en niet-accepterend

reageren op de mededeling dat hun vader of moeder homoseksueel is - Dit kan de spanning in het gezin erg vergroten.

Er zijn echtparen die bij elkaar blijven vanwege de kinderen. Niet altijd is dit een gelukkige beslissing. Wat hebben kinderen aan ouders die weliswaar bij elkaar wonen, maar elkaar niets meer te zeggen hebben, volkomen langs elkaar heen leven of elkaar het leven (en dat van hun kinderen) zuur maken? Een scheiding kan ook voor de kinderen wel eens beter zijn, hoe ingrijpend de beslissing om te scheiden ook is. Het gaat erom dat kinderen terecht kunnen bij ouders die echt aandacht aan hen kunnen geven en niet boordevol zitten met hun eigen problemen.

Het kwam zo even al aan de orde: hoe moet je je opstellen naar de buitenwereld toe? Bij velen leeft de sterke behoefte om de - vertrouwde - omgeving op de hoogte te stellen van de ontwikkelingen binnen hun huwelijk. Het is een enorme opluchting als het isolement is doorbroken. Niet altijd is de eigen partner de eerst die het verhaal over de homoseksuele gevoelens hoort, zo functioneert een goede vriend(in) van de homoseksuele partner als vertrouwensfiguur. Het is iemand tegen wie je makkelijker aanpraat dan tegen je eigen vrouw/man. De omgeving wordt dikwijls als heel bedreigend ervaren. Ook hier geldt: 'Wat zullen ze wel niet zeggen?' De homopartner is bijvoorbeeld bang voor zijn/haar baan, voor moeilijkheden op het werk. De hetero partner is in de ogen van de omgeving misschien wel een zelig figuur die het niet best getroffen heeft. De omgeving kan een mens maken en breken.

Veel echtparen zoeken steun bij anderen die in dezelfde situatie zitten. Het is een hele overwinning als je naar een vereniging als Orpheus (zie hoofdstuk 6) durft te stappen. Je zoekt mensen op aan wie je niet zoveel hoeft uit te leggen. Mensen die je begrijpen. Mensen aan wie je je kunt optrekken en die een voorbeeld zouden kunnen zijn hoe je met de situatie om zou kunnen gaan. Moeilijk blijft dit wel. Het is een kunst om je eigen ervaringen centraal te stellen en de verhalen van anderen niet maatgevend te laten zijn.

Praten met vrienden kan soms heel vruchtbaar zijn. Goede vrienden blijven goede vrienden. Je vrienden heb je uitgekozen, maar je familie niet. Broers, zusters en ouders pikken niet altijd op wat je bedoelt. Vooral in de beginperiode heb je het gevoel dat je van alles moet uitleggen, zelfs verdedigen. Als je niet in het geijkte straatje loopt, moet je voortdurend uitleggen. De meerderheid hoeft zichzelf niet te verantwoorden. Gelukkig zijn er ook familieleden, vrienden, collega's, etc. die open staan voor je verhaal, die zichzelf en hun eigen manier van leven ter discussie durven te stellen. Om die gelijkwaardigheid gaat het immers!

Het is ieders keuze hoever de openheid naar buiten toe gaat. Je moet zo open zijn als jezelf wilt en datgene vertellen wat je aankunt. Bij dit alles gaat het om fundamentele levensvragen: 'Wie ben ik?' 'Wat betekent het om tegen jezelf te zeggen (en tegen anderen) dat je homoseksueel bent najaren van 'heteroseksueel leven?' 'Hoe komt het dat mijn leven zo is gegaan zoals het is gegaan en hoe gaat het verder?' 'Hoe kan ik (kunnen wij) gelukkig worden?'.

In deze eerste periode 'na het vertellen' - vol onzekerheden, onbegrip over en weer, verdriet, boosheid en ook onderlinge verbondenheid - begint een lange weg van zoeken naar een nieuw evenwicht.

Naar verten die niemand weet.

Het (samen) worstelen om boven de moeilijkheden uit te komen is een langdurig proces. Eén van de vragen die beide partners - eenmaal geconfronteerd met de homoseksuele gevoelens van één van hen - door zich heen voelt gaan is: 'Moeten we nu uit elkaar of niet?' Daar is niet zomaar een antwoord op te geven. Allereerst is het belangrijk om je af te vragen: 'Willen we samen verder?' Zijn de beide partners bereid om te knokken voor een relatie die er weliswaar heel anders uit komt te zien, maar toch heel erg de moeite waard kan zijn? Daarnaast werpt zich automatisch de vraag op of je dit aan kunt. Zo ja, op welke manier dan? Welke ruimte kun je elkaar geven om relaties met anderen aan te gaan? Velen realiseren zich dan dat hun huwelijk eigenlijk geen intieme contacten met derden kan verdragen en gaan of uiteindelijk uit elkaar Of kiezen voor afzien van contacten met anderen om hun eigen huwelijk - dat ze erg belangrijk vinden - te redden. En als het verlangen naar een homoseksuele relatie zo totaal blijkt te worden kan er een moment komen waarop de partners met veel verdriet beslissen uit elkaar te gaan. Je kunt ook iemand tegenkomen die zo'n belangrijke plaats in je leven gaat innemen dat het niet meer goed is om bij elkaar te blijven. Als krampachtig geprobeerd wordt om een traditioneel huwelijk (en daarmee bedoel ik een huwelijk waarin rollen vastliggen en de verwachting leeft dat je alles in elkaar moet vinden) in stand te houden, dan vraagt dit om een explosie. Eén van beiden kan het gevoel hebben steeds tekort te komen. Dit kan aanleiding zijn voor een scheiding. Maar beiden kunnen ook het gevoel krijgen dat ze nu pas echt voor elkaar gaan vechten en zien vol vertrouwen de toekomst tegemoet. Of: de ene partner kan met een zodanig schuldgevoel ten opzichte van de ander blijven zitten dat de situatie voor beiden onleefbaar wordt. Kom er maar eens uit!

Tot nu toe heb ik de indruk dat ongeveer evenveel echtparen uit elkaar gaan als samen verder. Mijn waarneming is echter onzorgvuldig en niet gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek (er zou meer wetenschappelijk onderzoek gedaan moeten worden naar homoseksualiteit in het huwelijk!). Het al of niet samen verder gaan hangt in sterke mate af van het antwoord dat man en vrouw geven op de eerder genoemde vragen.

Eén ding is voor mij heel belangrijk: Maak elkaar geen verwijten, praat elkaar geen schuldgevoel aan. Wees je ervan bewust dat jezelf indertijd de man of de vrouw was die ja zei tegen je partner. De homo is niet de schuld (zoals de buitenwacht nog wel eens wil beweren), want de heteropartner koos ook mee! Weliswaar koos de een niet voor de homoseksualiteit van de ander, maar wel voor de ander. Accepteer wat is geweest, leer er mee leven dat keuzes niet in al hun consequenties kunnen worden overzien. Laat het maar tot je door dringen dat je zelf ook een beïnvloedbaar onderdeelje bent van een hetero-genormeerde maatschappij. Richt de blik op het heden, de slachtoffer rol help geen mens verder.

Samen verder?

Enkele opmerkingen over het al dan niet samen verder gaan. Met 'uit elkaar gaan' bedoel ik de juridisch vastgelegde echtscheidingsprocedure. Deze procedure betekent in de praktijk dat in 99% van de gevallen beide partners op verschillende plaatsen gaan wonen. Dit hoeft helemaal niet te betekenen dat ze elkaar niet meer zien. Dikwijls is er toch nog een goede vriendschap mogelijk. Je zult elkaar - nu de druk eenmaal van de ketel is - dikwijls gaan waarderen als heel goede en met elkaar vertrouwde vrienden. De pijnlijke plek van het uit elkaar gaan is er dan nog wel, maar er kan ook ruimte komen voor een andere dimensie. De dimensie van vriendschap.

Emotionele scheiding kan al plaats vinden in het huwelijk. Als er nog een juridische band bestaat. De partners blijven bij elkaar vanwege de kinderen. Het huis of wat dan ook. Maar hebben elkaar in feite niets meer te bieden. Het lijkt me goed om de nuances van het uit elkaar gaan en het samen blijven onder ogen te zien. Ook als je samen verder wilt gaan kun je - omdat beiden ook een stuk eigen leven op willen bouwen - soms ook zeggen: 'Wij zijn soms een beetje uit elkaar'. Natuurlijk: er blijft een fundamenteel verschil. Als je samen verder gaat en op één adres blijft wonen val je uiteindelijk altijd weer op elkaar terug.

Sommige mannen gaan - nadat ze gescheiden zijn - met hun vriend samenwonen, evenals vrouwen met hun vriendin. Een andersoortige relatie krijgt dan concreet vorm in het samenwonen. Anderen hebben misschien wel een vriend of vriendin, maar willen niet samenwonen. Scheiden is lijden. Dat geldt ook voor huwelijken waarin homoseksualiteit en rol speelt. Dezelfde verwerkingsprocessen spelen een rol als in zogenaamde 'normale' huwelijken die stuklopen. Ook nu zijn er gevoelens van falen, van verdriet, van angst voor de toekomst. Tenslotte gaat het altijd weer om hetzelfde: twee mensen zeggen heel eerlijk tegen elkaar dat het niet langer gaat. Als twee mensen - waarvan één

homoseksueel is - hun huwelijk verbreken komt er dikwijls nog een aspect bij dat het voor de betrokkenen niet bepaald makkelijker maakt: het taboe van de homoseksualiteit ('Ze zijn gescheiden, ja dat komt omdat '... , nou ja...., je weet wel ..., hij is van de .. 'verkeerde kant. ..'). Dat beide partners lange tijd nodig hebben om hun scheiding te verwerken wordt ook lang niet altijd begrepen. ('Ik snap niet waar je nog over praat, je bent nu toch vrij - -, trouwens hoe is het mogelijk dat jullie het nog zolang volgehouden hebben . . .'). Een lange weg is er te gaan voor al die mannen en vrouwen die besluiten om niet samen verder hun leven te delen. Wel komt er ruimte voor een ander leven, onbekend leven, vol onzekerheden, maar soms ook met onverwachte verrassingen. En als je samen verder wilt? Ook dan: onzekerheid, maar soms ook onverwachte verrassingen, nieuwe perspectieven. Voor alles is er nu een andere kijk op het huwelijk, op relaties noodzakelijk. Je moet onder ogen durven en willen zien dat je in je partner niet alles kunt vinden. En je partner niet in jou. Dat weet natuurlijk iedereen wel, maar laten we de invloed van het sprookje van de prins(es) op het witte paard - die alle behoeften en verlangens vervult - niet onderschatten. Dit beeld is - dikwijls onbewust - diep geworteld in ons gevoelsleven. Romantiek en eeuwigdurende liefde - prachtig toch - worden ons via romans, films en reclameboodschappen voorgehouden als de grote idealen. Velen van ons zijn opgevoed met de gedachte later te zullen trouwen met de man of vrouw van hun dromen. Als die hoge verwachtingen worden afgebroken, kan er ruimte komen voor acceptatie van elkaar zoals je werkelijk bent. Respect en genegenheid voor elkaar kunnen dan een grote plaats krijgen. Beiden staan voor de keus of er ruimte zal kunnen zijn voor een intieme relatie naast het huwelijk Openheid naar elkaar toe is ook in dit opzicht van het grootste belang. Nieuwe ontwikkelingen binnen je huwelijk moet je niet bij voorbaat afwijzen. Beide partners moeten openstaan voor veranderingen en gedeeltelijk een eigen leven kunnen leiden. Je zou kunnen zeggen: om samen verder te kunnen gaan moet je ook een beetje uit elkaar.

Het zal duidelijk zijn dat het hebben van relaties naast het huwelijk in strijd is met de gangbare huwelijks- en relatiemoraal, ondanks de zogenaamde seksuele revolutie van de zestiger jaren. Praten met je vrienden is heel gewoon, maar met je vrienden vrijen niet 'Vreemd gaan' begint niet aan tafel tijdens een intiem en openhartig gesprek met een vriend of een vriendin, maar aan de rand van het bed. Als je hier anders mee om wilt leren gaan, dan vraagt dit een nieuwe manier van denken die je je niet zomaar hebt eigen gemaakt en waarin de omgeving je meestal niet steunt. Het gaat nu niet meer om de man of vrouw die er stiekem een ander 'op na houdt', maar om een weloverwogen keuze om samen te blijven en ook eventueel een intieme vriendschap met een vriend of vriendin te hebben. Je moet het met elkaar eens worden over de rol die een vriend of vriendin in je leven en je huwelijk kan spelen. Hoeveel tijd en energie gaat het kosten? Zijn 'losse' contacten en vriendschappen voldoende (of heb je allebei) behoefte aan een vaste relatie? Het is ook denkbaar dat beide partners ervoor kiezen géén relaties buiten het huwelijk aan te gaan, uit respect en liefde voor elkaar, omdat het huwelijk anders stuk loopt. Een dergelijke keuze kan ook dan alleen een goede keuze zijn als beiden hiermee instemmen.

Een intieme vriendschap naast je huwelijk heeft altijd z'n beperkingen. Immers: je moet je aandacht en energie verdelen over meerdere mensen. Je vriend(in) heeft er ook recht op om te weten waar je staat. Je moet het met elkaar erover eens worden wat je elkaar wel kunt bieden en wat niet. Niet alle ontwikkelingen zijn te overzien en vriendschap opbouwen kost tijd en energie. Het is simpel om te zeggen: hoe meer zielen hoe meer vreugd. Maar vriendschap naast het huwelijk kan ook een enorme verrijking zijn en eindeloos veel plezier geven.

Emancipatie is een sleutelwoord wil het samen verder gaan kans hebben. Uit liefde voor elkaar kan er heel veel, maar het kan gebeuren dat beide partners niet in gelijke mate emanciperen, elkaar niet meer kunnen 'volgen'. Je moet rekening houden met elkaar en niet alleen vechten voor je eigen emancipatie Elke relatie is, hoe oubollig het ook klinkt, een kwestie van geven en nemen. Het evenwicht tussen beiden geeft de grootste kans op slagen van de relatie. Ik zou het nog sterker willen zeggen: in een relatie die je ziet zitten wil je geven, wil je nemen Elke relatie is uiteindelijk gebaseerd op de 'samenspraak' van twee zelfstandige individuen. Hoeveel relaties zijn niet gebaseerd op wederzijdse onderdrukking? Het gebeurt zo gauw dat de ene partner een claim legt op de andere ('Jij moet zo worden als ik jou het liefste zie'). Elkaar vrij laten uit wederzijds respect en diepgewortelde liefde is een kunst, iets wat je moet leren.

Realistisch en idealistisch.

Samen verder gaan heeft alleen kans van slagen als je alle krampachtigheid laat varen. Als je realistisch en idealistisch wil zijn. Realistisch in de zin van: onderkennen dat uit elkaar gaan tot de mogelijkheden blijft horen. Idealistisch opgevat als: vol vertrouwen de toekomst tegemoet zien. Het is

stimulerend als je met mensen kunt praten die met hetzelfde 'realisme en idealisme' bezig zijn als jezelf. Niet voor niets zoeken mensen elkaar op binnen een vereniging als Orpheus. Ook andere goede vrienden en vriendinnen zijn onontbeerlijk, hoewel de 'buitenwereld' niet altijd met begrip reageert. Mag je dit ook altijd verwachten?

Homoseksueel zijn en getrouwd is en blijft iets vreemds, voor velen zelfs bedreigend, een vraagteken bij hun eigen relatie. De omgeving verwacht van getrouwde homoseksuelen en hun partner eerder dat zij uit elkaar zullen gaan dan dat zij hun huwelijk op een andere manier zullen voortzetten. 'Dit kan toch nooit goed gaan! wordt dan dikwijls gezegd (of misschien alleen gedacht). Verschillende opvattingen over relaties, over de mogelijkheden en beperkingen ervan komen hier aan de oppervlakte.

En we zijn het meest vertrouwd met de (liefst) levenslange relatie van één man met één vrouw. Het gezin wordt door menigeen hoeksteen van de samenleving genoemd.

Onze wetgeving is jarenlang uitgegaan van het gezin als de manier van samenleven. Het huwelijk tussen één man en één vrouw is het enige in de wet voorkomende contract om relaties tussen mensen te regelen. Intussen is in diezelfde samenleving van alles aan het veranderen. Mannen en vrouwen gaan samenwonen zonder een huwelijk te sluiten, er zijn steeds meer mannen die met mannen wonen, vrouwen met vrouwen. Ongehuwd moederschap of vaderschap is niet altijd een schande meer. Er zijn steeds meer mensen die met meerdere mensen in woongroepen bij elkaar gaan wonen of kiezen voor L(iving) A(part) T(gether)- relaties. Het zijn ontwikkelingen die niet meer zijn tegen te houden ondanks pogingen van sommige groeperingen in de samenleving om het gezin - man, vrouw, kinderen - als de enig juiste samenlevingsvorm te blijven beschouwen. Nieuwe ontwikkelingen roepen altijd tegenreacties op. Altijd zijn er mensen die veranderingen op maatschappelijk niveau ervaren als een verval van zeden, als het afglijden naar normloosheid. Aan de bestaande normen wordt geknaagd en geknabbeld en dat is bedreigend. "Waar blijven we? 'Moet nu alles maar kunnen?', roept menigeen vertwijfeld uit. De angst om het oude en vertrouwde te verliezen - en daar weten mensen die in hun huwelijk met homoseksualiteit worden geconfronteerd van mee te praten - is heel logisch. Nieuw is niet altijd beter. In tijden van economische teruggang grijpen velen terug op oude en vertrouwde waarden. Ik hoor nu wel eens van meisjes van 15 jaar die graag zo snel mogelijk willen trouwen en een kind krijgen, dan hebben ze tenminste een doel in hun leven. Er moeten zondebokken gevonden worden voor het falen van de economische reden ze worden snel gevonden. Het zijn zij die de 'orde' in de samenleving verstoren, in twijfel trekken: buitenlanders, joden, homo's.

Toch gaan de ontwikkelingen in het denken over relaties verder. Er zijn in de loop der jaren al heel wat dingen veranderd. De emancipatie van de vrouw heeft er toe bijgedragen dat veel vrouwen zich zelfbewuster en zelfstandiger zijn gaan opstellen. Een en ander zal ongetwijfeld ook gevolgen hebben voor de relaties die vrouwen aanknopen. Homoseksualiteit is in brede kring op z'n minst bespreekbaar geworden, ook al twijfel ik sterk aan de alom geroemde tolerantie en blijven sommige christenen de homoseksuele leefwijze afkeuren.

In deze storm van ontwikkelingen en veranderingen worden we dan geconfronteerd met het maatschappelijk verschijnsel van homoseksualiteit in het huwelijk. Eerst een onbespreekbare, onbestaanbare en ontoelaatbare sinds 1970 zoeken mensen die hiermee worden geconfronteerd elkaar op in een vereniging als Orpheus. Sommigen schuwen de publiciteit niet en durven het aan om aan buitenstaanders hun verhaal te vertellen. Langzaam aan komen hier en daar de consequenties van een eenzijdig gerichte hetero-maatschappij aan het licht. Steeds weer zijn er mensen die hun moeilijkheden op tafel durven te leggen, willen vechten en opbloeien, meer mens durven te worden. De zware bewolking laat hier en daar lichtpuntjes door. Maar er is nog veel onzichtbaar leed en verdriet, veel dwang en onvrijheid.

Ik weet niet of homoseksualiteit in het huwelijk over een aantal jaren de wereld uit is. Zolang de seksuele opvoeding een heteroseksuele opvoeding is, zolang zullen er homoseksuele jongens en meisjes zijn die zullen trouwen. We blijven dan geconfronteerd worden met homoseksualiteit in het huwelijk als een probleem.

Misschien groeien we op den duur naar een situatie toe waarin het niet meer zo'n probleem is als allerlei gevoelens, homo- en heteroseksuele, door elkaar heen lopen. Ontwikkelingen zijn dikwijls ongrijpbaar en onvoorspelbaar. Opvoeding heeft er in ieder geval ook nee te maken: niet verzwijgen dat homoseksualiteit bestaat, niet wegdrukken dat je eigen kind ook een homo kan zijn. En op maatschappelijk niveau: durven verkondigen en er aan werken dat iedereen een belangrijke hoeksteen van de samenleving is.

Een man en een vrouw die met elkaar getrouwd zijn kunnen heel gelukkig zijn. Een vrouw die haar

leven deelt met haar vriendin kan zich diep tevreden voelen. Mannen die van elkaar houden weten dat ze zo het beste tot hun recht kunnen komen. Homoseksualiteit is niet slechter of beter dan heteroseksualiteit. Een huwelijk is niet per definitie een betere vorm van samenwonen. Uit elkaar gaan is niet altijd een betere of slechtere oplossing dan samen verder gaan. Je leven delen met een ander is niet altijd 'je van het'. Als je met méér dan één partner je intiemste gevoelens deelt kan dit voor alle betrokkenen heel verrijkend, heel 'vreugdevol' zijn. Er is geen juiste manier van leven die voor iedereen dwingend geldt. Je bent gelukkiger naarmate je je vrij voelt om Je leven zo in te richten zoals dat het beste bij je past. De samenleving is op haar best als zij er véélkleurig en bont gevarieerd uitziet. Er bestaat niet één juiste 'oplossing' voor mensen die in hun huwelijk met homoseksualiteit worden geconfronteerd.

Ieder moet uiteindelijk zelf knokken voor een beetje geluk. Hopelijk vindt een mens moed en inspiratie bij een partner, een vriend, een vriendin of in een levensovertuiging, Misschien kan dan de gebondenheid van huwelijkspartners uitgroeien tot verbondenheid. Misschien vindt dan de man die bij z'n vrouw wegging, of de vrouw die haar man verliet nieuwe wegen om gelukkig te worden.

Orpheus.

Mensen die in hun huwelijk geconfronteerd worden met homoseksualiteit van één van de partners kunnen aankloppen bij de vereniging Orpheus. Voor wat zakelijke gegevens over de vereniging heb ik de beleidsnota van Orpheus van januari 1984 geraadpleegd.

In 1970 is Orpheus als werkgroep van het COC (vereniging tot integratie van homoseksualiteit) gestart. De voorlopers van het ontstaan van de werkgroep waren twee mensen (een echtpaar) die binnen hun huwelijk werden geconfronteerd met homoseksualiteit van één van hen. Zij plaatsten een advertentie in een dagblad waarin zij contact zochten met andere echtparen in dezelfde situatie. Het werd al snel duidelijk dat er meer mensen zaten met dezelfde problemen. Eenmaal gestart koos de werkgroep voor de naam Orpheus, een mythologisch figuur uit het Oude Griekenland. Wie was Orpheus? Hans Licht citeert in zijn boek *Liebe und Ehe in Griechenland* de schrijver Ovidius: 'Eenzaam trekt Orpheus zich terug in de bergen van zijn geboorteland waar de om zijn ontroerende liefde voor zijn echtgenote bekende zanger, door vrouwen en meisjes omgeven wordt. Hij wijst echter alle 'vrouwelijke' liefde af, hetzij omdat hij daarmee slechte ervaringen had opgedaan, hetzij omdat hij de trouw aan zijn echtgenote niet breken wilde. Wel echter leerde hij de Thraciërs hun liefde geven aan ontlukende jongelingen en - zolang de jeugd nog lacht - de korte lente des levens en zijn bloemen te genieten'.

Licht merkt hierover op: 'Dit is een belangrijke passage omdat er uit blijkt dat de vereenzaamde echtgenoot zijn heil zoekt bij de knapenliefde en - wat nog belangrijker is - dat naar ouderwetse opvattingen het homo-erotische verkeer niet werd beschouwd als een inbreuk op de echtelijke trouw. En zo huldigt hij daarna deze Griekse liefdesvorm: dat niet alleen het huwelijk voor hem een episode is geworden maar ook de door hem gezongen liederen uitsluitend nog de verheerlijking van de knapenliefde tot thema hebben. Daarmee werd een paradox een feit: de heden ten dage in brede kring als toonbeeld van echtelijke trouw bekende Orpheus is de man geworden die in zijn vaderland Elrasië de knapenliefde invoerde en deze dermate verheerlijkt dat meisjes en vrouwen - omdat zij zich versmaad voelden - hem overvielen en op een verschrikkelijke manier ter dood brachten. Zoals de sage verder vertelt werd het hoofd van Orpheus in zee geworpen en spoelde het aan op het eiland Lesbos. Dat was natuurlijk geen toeval. Daar groeide Sappho op, die voor de Grieken de grootste profetes der gelijkgeslachtelijke liefde werd

De werkgroep vond in dit verhaal voldoende aanknopingspunten om uiteindelijk voor de naam Orpheus te kiezen. De naam werd: 'Werkgroep Orpheus voor huwelijk en homoseksualiteit'. Later werd ook ingezien dat de toevoeging 'biseksualiteit' noodzakelijk was. Sinds november 1984 is Orpheus een zelfstandige vereniging. De vereniging Orpheus richt zich op 'al diegenen bij wie homo- en heteroseksuele gevoelens, ofwel bij zichzelf, ofwel in hun relaties, door elkaar heen spelen'. Daar zit je dan met al je 'homo- en heteroseksuele gevoelens die door elkaar heen spelen'. In zo'n verwarde situatie kun je dus bij Orpheus terecht. Om hulp en steun te krijgen van mensen die met dezelfde dingen bezig zijn als jij. De mensen die zich inzetten voor Orpheus-activiteiten zijn allemaal vrijwilligers. Hun specifieke deskundigheid is de eigen ervaring met homoseksualiteit en huwelijk. Deze vrijwilligers zorgen voor de opvang van mensen die om bovengenoemde reden met problemen zitten. Op diverse plaatsen in het land worden maandelijks zogenoemde 'open avonden' gehouden, waar men kan praten over wat wel genoemd wordt 'de Orpheussituatie'. Telefoonnummers van diverse mensen in het hele land zijn beschikbaar voor vragen en advies. Ook worden op diverse plaatsen gespreksgroepen georganiseerd voor een niet al te grote groep mensen die hun problemen diepgaand willen bespreken. Meestal komt zo'n groep (ongeveer tien keer) om de veertien dagen bij elkaar. Voor degenen dit een weekend intensief met anderen willen werken aan de eigen problemen worden activiteiten georganiseerd op een vormingscentrum. Er zijn weekenden voor de gezamenlijke partners en voor de partners afzonderlijk. Zo'n vier keer per jaar verschijnt het blad *Metamorpheus*, het orgaan van de vereniging (voor de oprichting van Orpheus als Vereniging Nieuwsbrief geheten). De naam van het blad wordt in de volgende bewoordingen verklaard: 'ieder die te maken heeft met Orpheussituaties ervaart van zeer nabij enorme veranderingen zoals: je kijk op het huwelijk, je eigen belevingswereld, toekomstverwachtingen. Het leven ondergaat een metamorfose door de stempel die Orpheus er op drukt. Met andere woorden: wij ondergaan allemaal een metamorph . . . euse. Sporen van deze gedaante verandering zullen we ongetwijfeld vinden in ons verenigingsblad *Metamorpheus*'. (Uit: *Metamorpheus*, 1e jaargang nummer 1). Het blad biedt de abonnees alle informatie over Orpheusactiviteiten en er worden allerlei thema's besproken die met homoseksualiteit in het huwelijk te maken hebben (chtscheiding, geloof, emancipatie, voorlichting, andere relatievormen etc.). Iedereen kan schrijven over persoonlijke ervaringen. Dit 'liefdewerk-oud papier' is erg noodzakelijk.

Mensen die goed opgevangen worden krijgen een eerste aanzet om verder te kunnen, om zich te emanciperen. Orpheus houdt zich behalve met de directe opvang (wat de meeste tijd in beslag neemt) ook bezig met 'het vragen van aandacht voor de samenhang tussen persoonlijke problemen en maatschappelijke verbanden en probeert mee te helpen maatschappelijke veranderingen op gang te brengen'. (Beleidsnota Orpheus, januari 1984). Vooral de publiciteitsmedia spelen bij het vragen van die aandacht een grote rol. Al diverse keren werd via radio, televisie en dag- of weekbladen aandacht besteed aan de activiteiten van Orpheus. Er zijn steeds meer mensen bereid om hiervoor in de openbaarheid te treden. Het kost moeite en moed om het isolement te doorbreken en naar Orpheus te stappen. Vaak wordt zo'n stap ook ervaren als het toegeven van een tekort, van het gevoel er zelf niet uit te komen. Goed opgevangen worden is uiterst belangrijk. Toen ik een aantal keren de open avond in mijn woonplaats had bezocht werd mij gevraagd of ik zelf actief wilde worden in de plaatselijke werkgroep om te helpen bij de organisatie van verschillende activiteiten zoals telefonische opvang, publiciteit en de open avonden. Ik werk nu een tijdje mee en heb gemerkt hoe zinvol en belangrijk de Orpheus activiteiten zijn, voor mezelf, voor anderen. Over een aantal activiteiten wil ik nog wat meer zeggen.

De telefonische opvang.

Op de meest onverwachte momenten (als je bijvoorbeeld net zit te eten) kan de telefoon gaan. Een man, een vrouw heeft de stoute schoenen aangetrokken en het nummer van Orpheus gedraaid. Soms wordt er puur en alleen om informatie gevraagd, bijvoorbeeld wanneer er een open avond gehouden wordt. Maar vaak zit er achter een informatieve vraag een 'diepere' bedoeling. De man of de vrouw wil een verhaal kwijt over 'homoseksualiteit in het huwelijk en hoe dat nou moet'.

Het zijn vaker mannen die bellen dan vrouwen. Waarom dit zo is, is me niet helemaal duidelijk. Ook de naam van Marianne - mijn vrouw - staat vermeld, zodat, als vrouwen liever met een vrouw zouden willen spreken, dit ook mogelijk is. Wellicht zoeken vrouwen andere wegen, bijvoorbeeld via al bestaande vrouwengroepen. Er zijn nu eenmaal meer groepen en organisaties die zich met vrouwenemancipatie bezighouden dan die met emancipatie van mannen bezig zijn. Een andere verklaring is misschien dat vrouwen sneller met andere vrouwen (vriendinnen) over intieme zaken praten dan mannen en daardoor minder snel een vreemde bellen.

Hoe het ook zij, degenen die opbellen ondernemen hiermee een eerste stap. Een moeilijke stap. Het is niet altijd even gemakkelijk om op de juiste manier in te gaan op het verhaal aan de andere kant van de lijn. Er zijn nog wel eens mannen die vragen naar mogelijkheden tot contacten met andere mannen. Velen bellen op een tijdstip dat hun partner afwezig is, er kan dan vrijuit gepraat worden. Eindelijk is er dan een gelegenheid om te bellen, om een lang opgekropt verhaal naar buiten te brengen. 'Moet ik het aan m'n vrouw vertellen?' Dit is een moeilijk punt. Soms onmogelijk en definitief onbestaanbaar, zo lijkt het. Mijn vrouw zou het absoluut niet accepteren, is een veel gedane uitspraak. Door angst krijgt openheid geen kans en wordt de waarheid geweld aangedaan. Hoe langer het huwelijk al duurt, hoe meer 'zekerheden' zijn opgebouwd, des te moeilijker wordt het om de waarheid te vertellen. De meeste mensen die bellen zijn tussen de dertig en vijftig jaar. De periode van het opbouwen van 'zekerheden'! Daarom is het een hele opgave om de waarheid onder ogen te zien. Een waarheid die alles op losse schroeven zet. Het is een prettige gewaarwording om te merken dat je verhaal kwijt kunt. Eindelijk iemand die niet vreemd opkijkt. De eerste stoom is afgeblazen. Ik weet niet hoe het verder gaat met al die mensen die opbellen. Sommigen blijven contact houden en bezoeken een open avond. Anderen 'verdwijnen' in het niets en blijven anoniem - ook voor mij. Wat is er verder met hen gebeurd? Wat hebben ze met mijn woorden, met mijn reacties gedaan?

Nadenken over mijn manier van reageren vind ik uiterst belangrijk. Ik houd niet zo van adviseren; het enige wat ik vaak kan doen is luisteren en (als er naar gevraagd wordt) iets zeggen over mijn eigen ervaringen. Wel dring ik aan op openheid, wat natuurlijk ook een soort adviseren is. Je partner heeft recht op die openheid. Leven als vreemden voor elkaar, dat is toch geen leven. Ik beseef heel goed dat het mijn normen zijn. Ik kan het niet nalaten om hier iets over te zeggen. Misschien ga ik daarbij teveel van mezelf uit. Dat het moeilijk kan zijn om open en eerlijk te leven beseef ik maar al te goed. Wie wil er nu geconfronteerd worden met een waarheid die - eenmaal 'onthuld' - risico's met zich mee brengt, onzekerheden oplevert? Aan de andere kant: een geheim leven, een dubbelleven, dat houdt een mens toch haast niet vol? Dat is onmenselijk, daar wordt je - letterlijk - ziek en misselijk van. Intensieve gesprekken worden gevoerd, soms lang, soms wat korter. Ontmoedigend omdat ik geconfronteerd word met zoveel verborgen leed en verdriet. Bemoedigend omdat er altijd weer mensen zijn die de telefoon durven te pakken en daarmee de eerste stap zetten op een lange weg van zelfonderzoek en emancipatie.

Publiciteit.

Publiciteit is erg noodzakelijk. Homoseksualiteit in het huwelijk is voor velen een onbekend verschijnsel. Het is een groot taboe. Veel echtparen die hiermee worden geconfronteerd leven hierdoor in een groot isolement. Niet alle professionele hulpverleners - maatschappelijk werkers, artsen, psychologen, psychiaters en geestelijken - onderkennen de problematiek niet altijd ter sprake durven brengen vanwege de angst voor veroordeling, afwijzing en onbegrip.

Onbekend maakt onbemind, zo zegt het spreekwoord. Bekend maakt in dit geval meestal nog niet bemind, maar wel minder vreemd. De drempel om te durven praten over de 'Orpheus-situatie' wordt misschien wat minder hoog als meer mensen bekend zijn met homoseksualiteit in het huwelijk. Iedere keer als het thema homoseksualiteit en huwelijk in de publiciteit komt (via radio, tv of krant), volgt er een stroom van reacties. Er bellen of schrijven mensen die blij zijn dat ze eindelijk een aanleiding gevonden hebben om te spreken over hun gevoelens, hun leven. Mensen die al jaren geleden gescheiden zijn maar nooit over hun situatie hebben gepraat met anderen nemen contact op met Orpheus.

Ook voor 'beginners' - zij die nog maar kort bezig zijn met hun probleem - is een artikel in de krant of een radio uitzending over dit thema een stimulans om hun verhaal aan anderen voor te leggen. De publiciteitsmedia kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan opheffing van dit taboe, niet in het minst voor de betrokkenen zelf.

De openavonden.

In een aantal steden in ons land worden deze avonden maandelijks georganiseerd. Soms wordt er een speciale thema-avond georganiseerd, soms is de avond het beste te vergelijken met een café-achtig gebeuren. Het aantal bezoekers dat op een dergelijke avond komt varieert van 20 tot 40 mensen. Het is erg belangrijk dat vrijwilligers van de plaatselijke werkgroep in de gaten houden dat mensen die voor het eerst op een open avond komen worden opgevangen, dat er met hen wat wordt gepraat. Het vraagt moed om uit het isolement te treden en naar anderen toe te stappen. Het betekent zoiets als: je situatie nu openlijk onder ogen zien en er ook met anderen over willen praten. En met - aanvankelijk - vreemde mensen over persoonlijke gevoelens praten is niet voor iedereen even makkelijk. Het voordeel van een open avond is echter wel dat alle mensen die er komen met hetzelfde 'thema' bezig zijn. Het is een verademing om te merken dat er veel meer mensen in dezelfde situatie zitten als jij. Contact, begrip en herkenning: dat zijn de woorden waar het op de avonden om draait.

Orpheus is klein. Dat wil zeggen: het aantal leden van de vereniging is (nog) gering. Maar er zijn in de jaren na 1970 talloze mensen met Orpheus in contact gekomen. Voor velen van hen was Orpheus de eerste stap op weg naar persoonlijke emancipatie. Er is onnoemelijk vaak gebruik gemaakt van de opvangmogelijkheden de situatiegenoten bereid waren te bieden. Hulpzoekers werden na verloop van tijd hulpgevers, overtuigd van de noodzaak van dit werk. Vrijwilligers waren en zijn bereid om vorm te geven aan Orpheus als vereniging, het geven van trainingen om betere opvang te bieden, het regelmatig doen verschijnen van de Nieuwsbrief (nu Metamorpheus geheten) en het verzorgen van publiciteit.

Waarschijnlijk komt slechts het topje van de ijsberg boven water. Niet iedereen durft het aan om hulp en herkenning te zoeken bij anderen. Niet in alle milieus is het gewoon om over persoonlijke gevoelens te praten. Niet ieder echtpaar heeft behoefte aan opvang en gesprek. Er zijn zoveel beperkingen. Toch heeft Orpheus zijn bestaansrecht in de afgelopen jaren duidelijk bewezen. Niet alleen mensen die in de 'beginfase' zitten hebben contact met Orpheus. Ook mensen die de eerste moeilijkheden hebben overwonnen hebben vaak behoefte aan contacten met mensen zoals zichzelf. Emanciperen in je eentje is vaak moeilijk, en je gesteund weten door mensen die bezig zijn met dezelfde dingen is een enorme stimulans om door te gaan. Orpheus zal zich in de toekomst ook meer moeten gaan richten op de verdere emancipatie van mensen die hun eerste moeilijkheden hebben overwonnen. Alleen mensen in problemen opvangen is dweilen met de kraan open. De kraan moet worden dichtgedraaid zodat er niet zoveel meer gedweild hoeft te worden. Meer en meer zullen 'strategieën' bedacht moeten worden om maatschappelijke veranderingen op gang te brengen want homoseksualiteit in het huwelijk is nog altijd een groot probleem. Er zullen nog steeds jonge mensen zijn die gaan trouwen, ondanks hun homoseksuele gevoelens.

En ook al is de onderste steen boven gekomen, de weg naar een nieuw evenwicht is lang. Maar niet onbegaanbaar.

Interview 1.

Gerben.

Gerben (46 jaar, leraar Duits, schoolleider) is 16 jaar getrouwd geweest met Hanny (44jaar. onderwijzeres). Enkele jaren geleden zijn ze gescheiden toen duidelijk was geworden dat Hanny lesbisch was. Gerben en Hanny hebben twee kinderen: een dochter van 18 en een zoon van 17 jaar).

- Wanneer kwam je er achter dat Hanny lesbisch was?

G.: Als je daarmee bedoelt: wanneer heb ik het voor het eerst uit Hanny's mond gehoord, dan is dat vier jaar geleden. We waren toen ongeveer 15jaar getrouwd. Maar een jaar of zes daarvoor heb ik het zelf eens een keer tegen haar gezegd vanwege onze slechte ervaringen met het vrijen. Ik heb toen - niet als verwijt - tegen haar gezegd: 'Goh meid, ik denk dat jij veel liever met een vrouw zou vrijen'. Toen is ze zo vreselijk boos geworden. Ze wilde het niet horen. En ik ben toen ontzettend geschrokken want ik vond het van mezelf ook ontzettend gemeen dat ik dat had durven zeggen, dat ik op die manier de moeilijkheden wilde verklaren. Daarna heb ik er verder maar over gezwegen Het zou wel niet waar zijn wat ik gezegd had.

- Maar zoiets zeg je niet zomaar. Waarom dacht je juist aan het feit dat Hanny lesbisch zou kunnen zijn?

G.: Ze was duidelijk bang van mij als man. Het vreemde was dat ze zich mijn uitspraak in het begin nauwelijks kon herinneren Later heeft ze wel gezegd dat ze wist dat haar vroegere medeleerlingen van de middelbare school van haar de indruk hadden dat ze lesbisch was. Hanny heeft in die tijd een hele hechte vriendin gehad en haar klasgenoten dachten: Hanny en haar vriendin trekken altijd met elkaar op. Die klasgenoten zeiden later ook dat het hen niets verbaasde dat Hanny lesbisch was, want ze wisten het allang. Hanny heeft in die tijd wel op d'r duvel gehad van haar ouders en ze heeft die vriendschap toen ook verbroken. De lesbische gevoelens zijn toen ook een hele tijd verdrongen geweest.

- Zei ze uit zichzelf dat ze lesbisch was of kwam dat door vragers van jouw kant?

G.: Dat heeft ze beetje bij beetje zelf gezegd. Maar er ging nogal wat aan vooraf. Hanny heeft namelijk - een jaar voordat ze het vertelde - een vrouw van een bevriend stel van ons die in moeilijkheden zat opgevangen. Ze heeft toen ontzettend veel met die vrouw gepraat. En - ik vergeet het nooit meer - de avond voordat we op vakantie gingen - het was in de zomer - kwam die vrouw bij ons een bloemetje brengen. Toen was Hanny opeens stralend . . . die ogen! . . . en toen we de volgende dag op vakantie gingen naar Frankrijk heeft Hanny over niets anders gepraat dan ver die vrouw. Op een gegeven moment zei onze dochter tegen haar: 'Het lijkt wel of je verliefd bent op die vrouw'. Die hele vakantie heeft Hanny regelmatig geschreven en gebeld naar die vrouw. Op dat moment dacht ik: 'Wat gebeurt hier?' Ik bestond op dat moment niet meer voor haar! Ze was de hele dag met die vrouw bezig. Na die vakantie bleek dat die vrouw helemaal niets van al die aandacht van Hanny moest hebben. Toen is Hanny behoorlijk met zichzelf in de puree gekomen. Ze merkte dat ze echt van die vrouw hield! Toen is ze - erg verward - bij het COC en Orpheus terecht gekomen en op één van de eerste gespreksgroepen die daar waren heeft ze de vriendin leren kennen waar ze nu mee woont. Hanny was in die tijd driftig aan het zoeken en vroeg zich af of ze echt van vrouwen kon houden. Ik zag haar geweldige vertwijfeling, maar het was overduidelijk toen haar vriendin op de proppen kwam: ze was verliefd, klaar uit! Ik zag het gewoon, ze hoefde het eigenlijk niet eens meer te zeggen. Ik wist het toen definitief: het is zo.

- Was het voor jou -toen de situatie eenmaal duidelijk was - een opluchting of een schok?

G.: Ik ben wel vreselijk geschrokken van die geweldige vertwijfeling waar Hanny in verkeerde toen ze na die vakantie merkte dat haar liefde voor die vrouw niet werd beantwoord. Ze sliep niet meer en huilde de hele dag. Ik was bang dat ze zichzelf wat aan zou doen. Maar toen ze eenmaal naar het COC ging en toen ze haar vriendin tegenkwam was ik eigenlijk ontzettend opgelucht. Ik dacht: 'Ik kan nu niet meer voor haar zorgen, er is nu iemand anders'. Pas later ging ik merken dat ik in de kou kwam te staan.

- Was de situatie tussen Hanny en jou bespreekbaar?

G.: Hanny kon een tijdlang helemaal niet met mij praten. Ik heb het wel geprobeerd, maar dat gaf

grote verwarring. Ze werd dan boos en kon het niet aan. Dikwijls hoorde ik: 'Ik vind je best ontzettend aardig, maar ik kan er met jou niet over praten'. Het is nooit uitputtend tussen ons besproken. Achteraf denk ik dat het ook wel aan mij lag: ik wilde alles begrijpen, vond alles goed en wilde er niet tegenin gaan. Ze zei wel eens: 'Wordt nou eens kwaad'. Dan werd ik om bijkomstigheden kwaad en niet om de wezenlijke dingen waar het om draaide.

- Kon je er met anderen over praten?

G.: Pas toen ik van het bestaan van Orpheus wist ben ik er met anderen over gaan praten. Dat was een openbaring voor me dat ik daar m'n problemen kwijt kon. Ik heb toen in een gespreksgroep gezeten en daar heb ik pas alles onder woorden leren brengen wat er in mezelf woelde. Pas veel later heb ik aarzelend op mijn werk laten merken wat er gaande was, maar ik heb het daar nooit echt besproken. Dat paste toen ook wel in m'n levensstijl: ik trok me helemaal terug en ontmoette eigenlijk niemand. Ik wilde dat ook niet.

- Hoe reageerde de familie?

G.: De reacties van Hanny's Familie waren het meest schokkend. Via een gemeenschappelijke werkster is er al vrij snel iets uitgelekt van de situatie waardoor Hanny's ouders zijn gaan uitzoeken waar haar vriendin woonde. Toen hebben ze Hanny ter verantwoording geroepen - ik wist van niks - en toen is haar op een afschuwelijke manier de les gelezen. Het was zondig wat ze deed etc. etc.. Toen ik die middag dat dit gebeurde uit school kwam, trof ik thuis een doodongelukkige Hanny aan. Toen ik hoorde wat er was gebeurd werd ik afschuwelijk kwaad, ik wilde meteen naar haar ouders toe om het een en ander recht te zetten Toen vroeg onze dochter of ze er eerst heen moest. Zij is toen naar haar grootouders gegaan en is daar behoorlijk tekeer gegaan. Maar het duurde lang eer ze terugkwam en ik was hang dat ze daar helemaal omgepraat zou worden. Toen ben ik er tenslotte heengegaan en heb toen een heel gesprek met mijn schoonouders gehad. Ik heb hen verweten dat ze in ieder geval niet zo konden reageren. Dat heeft zich nog een keer of drie herhaald. Nu snappen ze er wel iets van, maar we hadden eerst de ervaring dat je tegen een muur praat. Toen is Hanny een tijdlang niet meer bij haar ouders geweest. Ze heeft toen wel haar broers en zusters en die van mij geschreven om te vertellen wat er aan de hand was. Haar broers en zusters hebben aanvankelijk helemaal niet gereageerd, sommige van mijn broers en zusters wel. Die stonden er welwillend tegenover, maar dat is ook niet zo dichtbij. Mijn moeder lag in die tijd op sterven en hebben we niets meer verteld. Mijn vader is een poosje later gestorven en die hebben we er ook maar niet mee lastig gevallen.

- En de collega's op je werk?

G.: Ze merkten wel dat er iets met mij aan de hand was. Ze vonden me zo stil. Ik ging in die tijd altijd onmiddellijk na schooltijd weg en dat waren ze niet van mij gewend. Toen heb ik het aan enkele collega's verteld en daar heb ik goed mee kunnen praten. Ze waren wel verbaasd dat ik Hanny niet de deur wees. Die heb ik al meteen moeten overtuigen dat dat het allerlaatste zou zijn wat ik zou doen. Mijn directeur zei in eerste instantie: 'Ben je besodometert, pik dat niet!' Nu begint hij het wel heter te begrijpen. Vooral omdat hij nu ziet hoe Hanny en ik nu met elkaar omgaan, namelijk vriendschappelijk, Gezamenlijke vrienden vielen eigenlijk allemaal weg. Maar misschien is dat ook onze schuld geweest: Hanny was de laatste tijd dat ze bij me woonde bijna altijd weg en ik vertikte het om alleen naar vrienden te gaan.

- Heeft er nooit iemand van je vrienden opgebeld?

G.: Jawel, maar dan had ik altijd wel een smoes om niet te komen. Wel informeerde één van m'n collega's regelmatig naar me. Maar vrienden had ik eigenlijk niet eens zo gek veel. Vrienden waren eigenlijk allemaal vrienden van Hanny. Mijn vrienden waren alleen m'n collega's op school.

- Kwam er bij jou ook wel eens een moment van verwijt, dat jij toch ook de dupe was van de situatie?

G.: Ja, maar dan niet zozeer naar Hanny toe als wel tegen de hele situatie op zich.

- Jullie zijn tenslotte gescheiden. Kun je iets vertellen over hoe dat proces verlopen is vanaf het moment dat de situatie bekend was tot het moment dat jullie zeiden: scheiden is de beste oplossing?

G.: Van het begin af aan wist Hanny voor zichzelf: 'Nu ik voor vrouwen gekozen heb, kan ik niet bij Gerben blijven'

- Viel er toen niet een wereld bij jou in elkaar?

G.: Ja, Hanny zei - en dat heeft me ontzettend pijn gedaan: 'Wij worden niet samen oud'. Toen pas drong het tot me door dat het echt was. Dat zinnetje heeft wekenlang door m'n hoofd gespoekt. We bleven dus niet bij elkaar. Ik had nog gehoopt dat dat wel zou kunnen. Als zij dan behoefte zou hebben aan een vrouw, prima. Ik had daarmee wel kunnen leven.

- Van jou is het initiatief tot scheiden niet uitgegaan?

G.: Nee. Voor mij had het niet gehoeven,

- In die moeilijke beginperiode werd Hanny op zichzelf teruggeworpen. Jij nam het huishouden over. Gaf dat geen spanningen?

G.: Ja. En Hanny wilde ook steeds meer alleen doen. Pijnlijk vond ik het bijvoorbeeld dat we op een gegeven moment niet meer samen boodschappen gingen doen. Dit waren we wel gewend. Ze wilde dit lever alleen. Toen vroeg ze op een keer of ik het erg zou vinden als ze apart zou gaan slapen, Eerst zei ik: prima . . . maar ik heb wel wat af gehuild die eerste nachten. Ik was erg verdrietig en dat heeft haar toch ook wel pijngedaan.

- Toen Hanny een vriendin had ging je uiteindelijk het huis uit. Betekende dit voor haar een scheiding?

G.: Ja. De eerste vakantie nadat de situatie duidelijk geworden was, ging Hanny met haar vriendin naar Engeland. Ik zat toen thuis en had nergens zin in. Toen heb ik kennissen gebeld die wisten hoe de situatie was, ze zaten met vakantie in Joegoslavië. Ik heb toen meteen een kaartje gekocht en ben naar hen toe gegaan. Ik hield het thuis niet meer uit. Toen ik terug kwam van die vakantie vroeg Hanny meteen of ze met mij kon spreken. Ze had definitief beslist dat ze met haar vriendin wilde wonen. Ze vroeg toen of ik weg wilde gaan uit ons huis. Toen ben ik vreselijk boos geworden, Dat wilde ik niet. Het was de eerste keer dat ik toen zei: dat doe ik niet.

- Wanneer wisten de kinderen van de situatie af?

G.: Onze dochter - toen 15 jaar - wist meteen van het bestaan van Hanny's vriendin af. En we dachten dat onze zoon dat ook wist. Hij zat toen in de eerste klas van het voortgezet onderwijs. Maar nu pas blijkt dat hij het in het begin helemaal niet geweten heeft. Hij wist het ook niet via z'n zus. Achteraf heeft hij dat ons wel een beetje kwalijk genomen. Beiden zijn van tijd tot tijd erg boos geweest op Hanny. Dan kregen ze van mij ongenadig op hun sodemieter. Onze zoon heeft wel eens een flinke rel geschopt met z'n moeder, vooral als ik weg was. Die spanning was er ook wel tussen moeder en dochter, maar minder.

- Hoe hebben jullie de scheiding opgelost wat betreft de beslissing over wie waar gaat wonen?

G.: Vanaf het moment dat Hanny de vraag stelde over ons huis is het zeker nog twee jaar doorgegaan dat Hanny gedeeltelijk in ons huis woonde en gedeeltelijk bij haar vriendin. En op een gegeven moment was het zover dat Hanny het initiatief had genomen om de scheiding aan te vragen. Toen wist ik helemaal zeker dat het daarop moest uitdraaien. De kinderen moesten op een gegeven moment kiezen bij wie ze wilden wonen. Onze zoon zei: 'Wat ook gebeurt, ik blijf met pappa wonen'. En onze dochter had aanvankelijk ook de neiging om hier te blijven maar ze vond het uiteindelijk ook zielig voor haar moeder als zij alleen zou zitten. Zij ging uiteindelijk met haar moeder mee. Dat heeft verder geen problemen gegeven.

- Kun je achteraf zeggen: door de hele situatie heb ik mezelf meer leren kennen?

G.: Door die schok ga je je ook bezighouden met jezelf, hoe je zelf al die tijd gereageerd hebt. Dan schrik je toch nog wel eens van jezelf. Ik wist eerst zo verdomd goed wat goed was voor mij en voor een ander en nu - en dat is de grote winst van alles geweest - weet ik niet meer wat goed of slecht is, althans ik maak het niet meer uit. Dat heb ik wel afgeteerd.

- Je was ook opgevoed met een vaststaand idee over goed en kwaad?

G.: Vooral als katholiek - en zeker als katholiek schoolmeester - wist je alles. Je wist gewoon wat goed en wat slecht was. Maar door alles wat er gebeurd is ga je nadenken en dan blijken er heel veel aspecten aan de waarheid te zitten. Daar krijg je dan gevoel voor, je wordt soepeler in het beoordelen van mensen. Vroeger veroordeelde ik nog wel eens mensen, maar dat heb ik wel afgeleerd.

- Je was ook opgevoed met een vaststaand idee over goed en kwaad?

G.: Vooral als katholiek - en zeker als katholiek schoolmeester - wist je alles. Je wist gewoon wat goed en wat slecht was. Maar door alles wat er gebeurd is ga je nadenken en dan blijken er heel veel aspecten aan de waarheid te zitten. Daar krijg je dan gevoel voor, je wordt soepeler in het beoordelen van mensen. Vroeger veroordeelde ik nog wel eens mensen, maar dat heb ik wel afgeleerd.

- Men zegt wel eens: hoe triest zo'n periode ook is, er zit toch ook een grote winst in. Je emancipeert jezelf doordat je op jezelf wordt teruggeworpen en je begint een nieuw deel van je leven. Kun je ook zeggen dat jullie je huwelijk te weinig op een zelfstandige manier hebt beleefd. te weinig zelfstandig ten opzichte van elkaar?

G.: Ja. Ik heb duidelijk leren inzien dat ik alsmaar aan het regelen was. En aan het zorgen. Ik was altijd aan het zorgen dat het maar goed ging gaan met iedereen. Toen we bijvoorbeeld bij onze scheiding onze boeken zouden gaan verdelen bleek dat ik geen enkel boek had gekocht voor mezelf. Alles had ik voor Hanny gekocht. Ik heb er ook ontzettend veel moeite mee gehad om eens een boek voor mezelf te kopen, want dat had ik nooit gedaan. We hadden de rollen op een geweldig duidelijke manier verdeeld. Bovendien deden we bijna alles samen. Alleen trok ik meer met de kinderen op denk ik. Dat vond ik echt leuk. Ik nam ze 's zaterdags mee naar het bos.

- Hoe heb je het tijdens je huwelijk, bijna zonder seksualiteit, kunnen uithouden?

G.: Dat heeft heel erg met m'n jeugd te maken. Eigenlijk heeft seksualiteit in m'n jeugd niet bestaan. Als 11 jarige jongen ben ik naar het juvenaat gegaan - een MAVO-internaat zou je nu zeggen - en daar was je met jongens alleen, het bestond gewoon niet. Er werd daar wel heel dringend gewaarschuwd voor 'bijzondere vriendschappen', maar ik heb er nooit een flauw idee van gehad wat dat dan was. Bovendien had ik op de een of andere manier op de lagere school het idee dat ik niet kon leren. Toen kwam ik op het internaat, waar bleek dat ik verdomd goed kon leren. Ik werd toen zo fanatiek dat ik heel hoge cijfers wilde haten en zodoende was ik alleen bezig met studeren en verder niet.

Seksualiteit werd er niet besproken, trouwens thuis ook niet.

- Maar je hebt toch een bepaalde lichamelijke ontwikkeling door gemaakt waardoor er een aanleiding zou kunnen zijn om er met anderen over te praten?

G.: Dat gebeurde nooit. De godsdienst speelde daarbij een grote rol. Je kreeg toch duidelijk het idee dat het vooral om het geestelijke ging en dat het lichamelijke onbelangrijk was, zelfs vies. Daarom moest ik voor mezelf ook niets met dat lichamelijke te maken hebben.

- Was het de bedoeling dat je priester werd?

G.: Ik volgde toen een opleiding voor broeder, maar dat was eigenlijk een vlucht van huis weg, want anders moest ik bakker worden en dat wilde ik niet.

- Maar je bent later met Hanny getrouwd.

G.: Op een gegeven moment ben ik van die opleiding afgegaan en kwam toen in contact met Hanny die ik vagelijk kende van een vakantie. Zij vroeg me om wat scripties die ze voor de kweekschool nodig had en vroeg me of ik zin had om eens een weekend bij haar in Amsterdam te komen. Ik was toen al een jaar bij die broeders weg en ik was toen 22 jaar. Ik had voordat ik haar leerde kennen nooit iets met meisjes gehad. Ik had er nooit behoefte aan gehad en ook niet willen hebben. En toen ik Hanny ontmoette zijn we zeer kuis een verliefdheid begonnen.

- Speelde de gedachte: iedereen trouwt, dus moet ik ook maar eens trouwen een rol?

G.: Nee. Het was een fijne ervaring voor mij dat er eindelijk uit de massa. Ik had daar geen echte vrienden. Achteraf heb ik van Hanny gehoord dat ze het zo prettig van mij vond dat ik niet persé aan d'r lichaam behoefde te 'pulken' zoals zij dat noemde. Ze was voor mij een hele tere schat waar je afblijft en waar je heel voorzichtig mee bent. Echt vrijen, daar kwam het voor ons huwelijk al sowieso niet van.

- Heeft het vrijen ook niet echt die plaats gehad die het bij veel anderen wél heeft?

G.: Al heel gauw niet meer, nee. Ik merkte al snel dat Hanny het vrijen niet fijn vond en dat nam ik mezelf kwalijk. Ik was echt boos op mezelf. Toen dacht ik: dan maar niet vrijen. Verder kwam er al heel gauw een kind. Dat was voor mij al een reden om hartstikke gelukkig te zijn. Dat was iets heerlijks. Prima toch?

- Je hem nu gescheiden en Hanny woont met haar vriendin. Heb je wel eens gedacht: hoe nu verder?

G.: Ja, daar denk ik wel vaak over. En ik weet dat het anders moet. Ik kan moeilijk tegen alleen zijn. Maar hoe het precies moet weet ik niet.

- Heb je behoefte aan een vriendin?

G.: Ja. Maar toch is de seksualiteit bij mij een vrij onontwikkeld gebied gebleven, ook in het huwelijk. Ik heb mede afgelopen tijd wel afgevraagd waarom seksualiteit voor mij eigenlijk nooit bestaan heeft. Ik vond dat toch wel vreemd. Maar behoefte aan een vriendin heb ik wel. Er is in de afgelopen tijd wel eens vluchtig een vriendinnetje geweest, maar verder niet.

- Heb je nog angst voor seksualiteit?

G.: Dat wordt wel minder. In het begin was dat er wel, maar nu ben ik niet bang meer. Maar ik ben niet echt onbevangen. Ik had altijd al gauw het idee van '... laat maar'. Ik kende het leuke er niet van. Maar nu verlang ik vooral naar de lijfelijke warmte van een vriendin, Dat is nu eindelijk wel hoven water gekomen, Aan de andere kant vraag ik me wel af of ik eigenlijk al genoeg los ben van Hanny. Het gevaar is er dat ik een andere vrouw constant ga vergelijken met het ideaalbeeld dat ik intussen van Hanny gemaakt heb. Ik weet namelijk niks slechts meer van haar te vertellen en dat is niet reëel. Ik durf het nog niet echt aan. Ik denk dat ik die vrouw teveel opscheep met het van Hanny. Wachten dus. Hoewel het ook wel een karaktereigenschap van me is om beslissingen uit te stellen. Het zal nog wel moeilijk zijn om iemand te vinden, ik ben ook geen type dat op jacht gaat! Hanny heeft wel eens tegen me gezegd - en ze zegt dat nog wel eens: 'Als jij hier maar steeds thuis zit en je onderneemt niks, dan heb je ook niet gauw een vriendin. Doe es wat!'.

- Zeggen je kinderen dat ook?

G.: Aanhoudend!

- Vooral op dit gebied?

G.: Nou, laten we zeggen vooral als het er om gaat leuke dingen te doen alleen voor mezelf. Niet alleen zoeken naar een vriendin, maar ook andere dingen, uitgaan etc..

- Heb je je - ook in je huwelijk - steeds zodanig weggecijferd dat je nog steeds voor jezelf moet leren opkomen?

G.: Ja. Ik vond dat het een opdracht was om jezelf weg te cijferen. Klinkt bombastisch, maar zo hoorde dat voor mij.

- Maar je vond het ook leuk.

G.: Ik vond het prima. En ik heb mezelf niet opgeofferd in de zin kunt alleen maar gelukkig zijn als je een ander gelukkig maar kunt alleen maar gelukkig zijn als je een ander gelukkig maakt. Dat heb ik ook letterlijk proberen te doen. Ik ben bijvoorbeeld op een gegeven moment Duits gaan studeren, maar ik hen nooit naar Duitsland geweest in ons huwelijk want daar hield Hanny niet van. Dus gingen we niet. We hebben er ook nooit ruzie over gehad, we gingen gewoon niet.

- Is Hanny sinds ze tot de ontdekking is gekomen dat ze lesbisch is erg veranderd?

G.: In het begin veranderde ze heel sterk. Ze kleedde zich niet zich leuk meer. Ze werd wat harder, vooral naar mij toe. Ze kon moeilijk naar me luisteren en was nerveus. Was niet enthousiast meer, niet blij meer.

Voortdurend waren er problemen op haar werk. Zo kende ik haar helemaal niet. Nu pas - sinds kort woont Hanny met haar vriendin echt samen - herken ik weer die oude opgewekte, spontane Hanny die van alles onderneemt.

- Hoe heeft de relatie tussen jou en Hanny zich ontwikkeld sinds ze het huis uit is?

G.: Heel fijn. Genegenheid is er nog steeds. En als Hanny opbelt dan ben ik blij. Ik heb af moeten leren om steeds voor haar te willen zorgen, wat ik vroeger als maar deed. Daar heeft zij mij echt bij moeten helpen. Toen ze bijvoorbeeld ging verhuizen ging ik haar hele huis schilderen. Heel voorzichtig heeft ze toen gezegd dat ik dat maar niet moest doen. Ik heb mezelf ook gedwongen om

niet om de haverklap naar haar toe te fietsen. Ze bewees het zonder mij te kunnen en dat was een heel gekke ervaring. Geleidelijk aan kon Hanny ook weer laten merken dat ze echt zorgen had om mij en onze zoon. We kunnen nu ook weer samen dingen doen. Soms gaan we ergens eten met z'n tweeën of wat drinken. In het begin had ze er ontzettend veel moeite mee om hier in huis te komen als ik er was (ze komt ook wel als ik er niet ben, ze heeft een sleutel). Maar laatst is ze een keer geweest dat ik er wel was en toen hebben we vrij ontspannen met elkaar gesproken.

- Je kunt nu ook over andere dingen spreken dan over jullie probleem?

G.: Ja, we kunnen nu ook over de bank in de kamer praten die er moet komen en over andere dagelijkse dingen.

- Je hoort wel eens zeggen: als de scheiding er een keer is dan kan ook de toenadering weer komen. Is dat bij jullie het geval?

G.: Zeer zeker. Ik heb wel ontzettend tegen die formele scheiding opgezien (de werkelijke scheiding was er eigenlijk al). Die rechtbank, afschuwelijk, gillen . . . Ik ben daar in een droom naar toe gegaan en ook weer weggegaan. Ik was helemaal de kluts kwijt. Voor mij was het een last en voor Hanny was het een bevrijding. Heel vreemd. Die eerste dagen erna kon ik nauwelijks met haar praten. Nu gaat het beter.

- Geldt dat ook voor de kinderen?

G.: Onze zoon gaat nu van tijd tot tijd spontaan naar haar toe en belt haar regelmatig op. Dat is andersom ook zo.

- Blijf je niet steeds met de scheiding bezig?

G.: Nee, dat is niet meer waar voor mij. Ik zeg nu: wat Hanny en ik nu hebben, hadden we nooit kunnen krijgen als we bij elkaar waren gebleven. Daar ben ik heel blij om.

Interview 2.

Peter en Karin.

Peter (34 jaar, muziekdocent) en Karin (35 jaar, huisvrouw en studierend aan een avond-MEA0) zijn 12 jaar getrouwd Drie jaar geleden vertelde Peter aan Karin over zijn homoseksuele gevoelens 29 hebben twee kinderen: een zoon van 6 en een van 8 jaar.

- Hoe verliep jullie huwelijk voordat de homoseksualiteit van Peter ter sprake kwam?

K.: We vonden dat we ontzettend veel samen moesten doen, we waren erg afhankelijk van elkaar in allerlei dingen, zoals het samen naar buiten treden. We deden weinig dingen alleen. We hadden heel weinig een eigen oordeel. Er waren ook spanningen die niet een duidelijke oorzaak hadden. Niet hele erge spanningen maar toch.

P.: Dat we veel samen deden had ook te maken met het feit dat we na ons trouwen verhuisden naar een ander gedeelte van het land waar we niemand kenden. We gingen echt samen op pad om daar nieuwe vrienden te maken, we probeerden samen een nieuwe wereld op te bouwen.

- Wat waren die spanningen?

K.: Zonder enige duidelijke aanleiding kregen we ontzettend grote ruzie. Over iets heel kleins waar je normaliter geen ruzie over zou krijgen.

P.: Heel veel hing van mij af. Ik nam steeds initiatieven, anders gebeurde er niets. Meestal ging dat wel goed, maar met altijd.

K.: Ik wilde wel anders, maar ik wist niet hoe of wat.

P.: Ik was het helemaal niet gewend als Karin er tegenin ging. Wat in mij opkwam dat gebeurde eigenlijk gewoon.

- Jullie hadden vast omschreven denkbeelden over een huwelijk.

P.: We waren - meer onbewust denk ik - toch wel aan het zoeken. Ik nam dan wel veel initiatief, maar was toch eigenlijk ook heel onzeker. Maar ik dacht: iemand moet toch het initiatief nemen en fan zit je toch gauw in de rol van het mannetje en het vrouwtje. Neem dan als man maar het initiatief. Zo is het eigenlijk heel lang geweest. Ik ben redelijk dominant geweest zonder dat zelf te willen.

K.: Als er iets voorgesteld werd en ik was het er niet mee eens dan vroeg Peter wat ik dan wel wilde, maar dat wist ik dan ook niet.

- Peter, wist jij in die periode dat je homoseksuele gevoelens had?

P.: Ja, die heb ik vanaf de puberteit wel gehad. Maar die gevoelens hebben nooit zo'n dominante rol gespeeld en toen wij elkaar leerden kennen - ik was nog heejong, ik moest nog 18 worden - speelden die gevoelens helemaal niet. Toen we een paar jaar verkering met elkaar hadden kwamen die gevoelens eigenlijk nooit meer in me op dus ik dacht: dat is een tijdelijke zaak geweest die bij de puberteit hoorde. Ik had wel af en toe interesse in jongens, ik keek er wel naar. Maar ik wilde er niet echt iets mee; ik voelde me niet homoseksueel. Het kwam er ook seksueel helemaal niet uit. Het ging wat dat betreft wel goed tussen ons en ik vond het echt ook heel prettig. Ik had nooit de behoefte om nu te vrijen. Ik dacht dat ik die tijd had gehad. Toen is onze oudste zoon geboren. Op dat moment kwamen toch de eerste twijfels naar boven, het homoseksuele gevoel was toch niet weg. En toen we begonnen te denken over een tweede kind werden mijn twijfels nog groter. Ik voelde zelf dat het toch wel een beetje verkeerd ging lopen. Ik merkte dat ik toch niet helemaal om m'n homoseksuele gevoelens heen zou kunnen. Toen hebben we toch gekozen om een tweede kind te krijgen.

- Waaraan merkte je dat die twijfels terug kwamen?

P.: Door de geboorte van een kind word je heel erg met je neus op verantwoordelijkheden gedrukt, het is een hele nieuwe fase in je leven. En je denkt dan: wat ben ik aan het doen? Wat wil ik eigenlijk? Zo vragend zijn die twijfels naar boven gekomen en die bleken zo sterk te zijn dat het voor mij heel moeilijk was om mee te beslissen over de geboorte van een tweede kind. Ik vond eigenlijk dat het niet moest worden geboren, maar ik vond het ook heel jammer om maar één kind te hebben. Ik heb toen mijn twijfels opzij proberen te zetten, maar ze werden steeds groter; ik kon beslist niet meer om mijn homoseksuele gevoelens heen.

- Heb je ook met Karin over die twijfels gesproken?

P.: Nee, nooit. Ik wist niet goed hoe ik dat aan moest kaarten. Ik heb het wel eens geprobeerd, maar dat lukte gewoon niet en pas toen de jongste zoon al een paar jaar oud was werd het voor mij, duidelijk dat er gewoon over gepraat moest worden. En toen heeft het nog wel een jaar geduurd voordat ik het echt deed.

- Karin, heb jij ooit iets van die twijfels van Peter gemerkt?

K.: Wel gemerkt in de zin van: willen we wel of willen we geen kinderen, maar van de diepere achtergrond van die twijfels heb ik nooit iets gemerkt. Ik heb zijn twijfels ook nooit in verband gebracht met homoseksualiteit.

- Op een gegeven moment heb je je gevoelens ter sprake gebracht. Hoe is dat gegaan Peter?

P.: Ik studeerde in die tijd heel veel en dat was voor mij ook duidelijk een vlucht. Maar ik raakte steeds verder in de put. Ik was minder te genieten en ik was down. Het was ook een tijd waarin ik heel onduidelijk was voor Karin. Dit gaf ook veel ruzie en narigheid binnen onze relatie. Dit werd allemaal zo ongezond dat ik er echt een beetje gek van werd. De situatie ging me zo verschrikkelijk beheersen, het moest er gewoon uit. Toen heb ik maandenlang elke zaterdag in de krant gekeken naar de advertenties van de werkgroep Orpheus, waar ook een telefoonnummer bij stond. Maar eer ik dan de moet vatte om de telefoon te pakken als ik dan eens alleen thuis was! En dan had ik het bewuste nummer gedraaid en dan gooide ik toch maar weer de hoorn erop. Ik durfde niet. Dat duurde zo nog een tijd en toen heb ik op een gegeven moment toch geheld met iemand van Orpheus. Hij vond dat ik het wel eerst aan Karin moest vertellen voor een eventuele volgende afspraak. Toen heb ik hem beloofd - als een soort stok achter de deur voor mezelf - om het aan Karin te vertellen voordat ik een tweede afspraak met hem zou hebben. Dus de zoveelste poging om het aan haar te vertellen moest nu toch lukken. Ik heb het daarna in tamelijk weinig woorden aan haar verteld.

- Waarom heeft het zo lang geduurd voordat je je verhaal aan Karin kwijt durfde?

P.: Wij hadden toen een oppervlakkige relatie. We praatten echt heel weinig met elkaar. Zeker niet over dit soort dingen. Ik hen er nooit zo bang voor geweest dat ze niets zou begrijpen van m'n homoseksualiteit. Maar het met elkaar praten, dat was zo ontzettend moeilijk. Karin was ook van huis uit helemaal niet gewend om te praten. En het heeft jaren geduurd voordat ze een beetje loskwam.

- Karin, hoe reageerde je toen je het verhaal van Peter hoorde?

K.: Het was wel een donderslag bij heldere hemel. Maar in eerste instantie dacht ik: nou, als dat alles is dan gaan we nu maar lekker slapen. Het was avond toen hij het vertelde. Daarna is het voor mij pas duidelijk geworden wat het betekende. Ik dacht eerst dat het gewoon een gevoel was, maar er bleek ook iets mee gedaan te moeten worden. Ineens gebeurde er ontzettend veel tegelijk. Peter naar Orpheus toe, mensen ontmoet, met een man gevreeën. Ik moest daar ontzettend aan wennen. Want degene die daar al jaren mee omgaat - Peter dus - bereidt zich daar min of meer op voor, maar als jou dat allemaal in twee weken overkomt dan is dat erg veel. Ik werd voor m'n gevoel meegesleurd in een soort stroomversnelling. Ik besepte ook later pas goed dat Peter al jaren bezig was met iets waar ik geen vermoeden van had.

P.: Voor Karin begon het allemaal en voor mij was het in zoverre een nieuwe periode dat die spanning er af was waar ik jaren mee had rond gelopen en waarvan ik vond dat ik daar niet rond mee moest lopen. Maar ik raakte ook in een soort stroomversnelling, ik wilde nu ook iets met m'n gevoelens doen! Ik wilde andere mensen ontmoeten in dezelfde situatie. Ik had heel sterk de behoefte om 1000 keer hetzelfde verhaal te vertellen en dat is ook gebeurd. Ik ben toen een aantal keren wezen praten met iemand van Orpheus. Na een paar maanden liep ik m'n eerste vriend tegen het lijf en dat was werkelijk een ontzettende emotionele ervaring voor mij. Ik liet me hierin helemaal meeslepen. Ik was helemaal geen baas meer over mezelf en betekende voor het gezin helemaal niets meer. Ik was alleen maar ballast.

- Konden jullie in die eerste periode met elkaar praten over de dingen die er gebeurden?

K.: Nee, eigenlijk niet. Over het homoseksuele gevoel op zich nog wel, maar over hoe Peter er mee omging niet. Het was vreselijk: hij zat of uren naar de grond te staren of hij was weg. We hebben veel ruzie gemaakt toen, ook omdat hij helemaal niet meer meedraaide in het gezin.

P.: Ik was lijfelijk dan wel aanwezig, maar eigenlijk was ik heel ver weg. Ik was helemaal overrompeld door de verliefdheid op m'n eerste vriend. Hij zat ongeveer in dezelfde situatie als ik. Toen vonden we dat we er echt eens met z'n vieren over moesten gaan praten; de vrouw van mijn vriend wilde dat ook heel graag. Dat is op een avond ook gebeurd, heel spannend. Het was ook een heel rare ervaring

omdat m'n vriend en ik zo hoteldebotel verliefd waren op elkaar. We hebben toen die avond best aardig met elkaar gepraat, maar we maakten ook ontzettend stomme fouten. Ik ging bijvoorbeeld gewoon lekker dicht bij m'n vriend op de bank zitten. Ik voelde ook wel dat dat eigenlijk helemaal niet kon, want het was voor onze vrouwen niet prettig. Maar ik kon mezelf gewoon niet weghouden bij m'n vriend.

- Hebben jullie - zeker in die periode - ooit gedacht: wij moeten maar uit elkaar?

K.: In eerste instantie dacht ik: alles is best, maar niet scheiden. Ik had echt een ontzettende weerzin tegen scheiden. Het stond ook heel ver van me af, ik was daar nooit zo mee bezig geweest. Mensen heel ver weg, die gingen scheiden. Als je het nooit in je omgeving mee hebt gemaakt, dan denk je er zelf ook niet zo gauw over. Toen - na die avond dat Peters vriend en zijn vrouw waren geweest - had ik echt het idee van: zo gaat het niet langer, dan maar uit elkaar.

P.: Daarom vertelde ik ook over mijn gedrag van die avond namelijk dat ik zo dicht bij m'n vriend ging zitten. Toen - midden in de nacht, vlak voordat m'n vriend en zijn vrouw weg zouden gaan - gingen mijn vriend en ik nog even naar buiten wandelen. Daar zaten onze vrouwen dan met elkaar, ze vonden het niet leuk dat we met z'n tweeën er tussenuit waren gegaan. En dat gedrag van ons heeft toen heel veel bijgedragen aan Karins aversie tegen de hele zaak. En juist over die dingen hebben we toen de volgende dag verschrikkelijke ruzie gemaakt.

K.: Toch was het een hele 'warme' dag voor ons samen. We waren toen heel dicht bij elkaar. Maar het was ook wel een dag van afscheid. We zagen het helemaal niet meer zitten.

P.: Het was een slechte avond en dat lag voornamelijk aan m'n vriend en mij. Dat hebben we pas ingezien nadat de relatie met m'n vriend geëindigd was. De relatie heeft maar twee maanden geduurd. We zeiden toen: wat hebben wij stomme dingen gedaan. Je zo alleen maar door je emoties laten leiden, dat kan gewoon niet.

K.: We hebben toen geen goede afspraken met z'n vieren kunnen maken. Want of Peters vriend nou 3 of 4keer in de week opbelde, dat deed er niet zoveel toe: als de avond vrij was dan waren ze met z'n tweeën weg.

- Karin, was jij bereid om Peters gevoelens te accepteren?

K.: De eerste tijd wilde ik dat zeker niet. Nu wil ik het wel accepteren, maar het blijft soms moeilijk. Elke keer als je er weet iets over leest of over hoort, dan komt er weer iets bij. In het begin was 'het elkaar zoenen' al een slag in m'n gezicht en nu is Peters mededeling 'ik heb met een man gevreeën' heel gewoon. In het begin was dat zeker heel moeilijk. Juist omdat je altijd met elkaar bezig was.

- Hadden jullie het idee: je bent getrouwd en dus doe je alles samen?

P.: Dat idee waren we wel een beetje aan het afbouwen. Dat is voor dat ik over m'n gevoelens aan Karin vertelde eigenlijk al begonnen. Ik stuurde er bij haar op aan om ook dingen te ondernemen zonder mij. Ik wilde er toch voor zorgen dat we een klein beetje op onszelf zouden kunnen staan omdat je anders in zo'n groot gat zou vallen als het mis zou gaan. Ik heb heel lang met het idee rondgelopen dat ik eens mijn gevoelens aan Karin bekend zou moeten maken. En dan moest zij toch ook zelf initiatieven kunnen nemen.

- Nam jij als het ware voorzorgsmaatregelen voor het geval jullie in een andere situatie terecht zouden komen?

P.: Ja, omdat Karin dan vanaf dat moment gewoon ook bepaalde dingen zelf zou moeten kunnen beslissen. Als je alleen maar aan elkaar hangt - en dat deed Karin heel erg - dan is het dubbel zo moeilijk als je dan opeens in een heel hoop dingen alleen komt te staan. Want je wordt nogal met iets geconfronteerd en daar zal ieder toch zelf ook voor een deel oplossingen voor moeten vinden. Je moet ook samen zoeken naar oplossingen, maar je moet ook heel goed voor jezelf weten wat je wil en zelf kunnen handelen zonder dat de ander daar bij betrokken is.

- Peter is op een gegeven moment met anderen over z'n situatie gaan praten. Heb jij dat ook gedaan Karin?

K.: Nee. Ik had het wel gewild. Maar ik wist niet met wie. Een praatgroep, dat was praktisch een beetje moeilijk. Je zit met kinderen die thuis zijn. Wel heb ik er op aangedrongen dat verschillende mensen in onze omgeving van onze situatie op de hoogte zouden zijn, zodat ik eens een keer iemand op zou kunnen bellen als ik het moeilijk zou hebben. Alleen al het idee dat je dan iemand kon bellen vond ik belangrijk. Maar op dat moment was dat onmogelijk. En het heeft nog een jaar geduurd voordat iemand anders het wist. Dat vond ik een ontzettend spannend jaar. Je moest ontzettend

oplekken dat je je niet verprak.

- Wat is er toen allemaal veranderd, aannemend dat jullie niet bléven ruzie maken?

P.: De grote verandering kwam toen ik m'n tweede vriend leerde kennen. Hij kwam bij ons thuis en vond het ook heel prettig om met Karin te praten. Zij had toen ook aan m'n vriend een luisterend oor, ook al was hij homo. Wij konden er vooral met z'n drieën heel goed over praten. Met zijn vrouw erbij ging dat wat minder. We konden afspraken maken over wat we wel van elkaar tolereerden en wat niet. Die tijd heeft ons erg goed gedaan. Juist door die gesprekken met elkaar.

K.: Want als je er met niemand over spreekt dan ben je constant met hetzelfde zinnetje bezig en dan kom je er niet uit. Als je er met iemand anders over praat dan worden er heel andere dingen duidelijk, er is dan

ontwikkeling in de situatie. Als je er niemand anders over praat dan krijg je nooit een weerwoord waardoor je niet op andere gedachten komt. We hebben toen ook vooral geleerd om elkaar ook vrij te laten. In het begin vond ik dat Peter alles aan mij moest vragen en steeds toestemming moest hebben. En nu is het meer een soort mededeling van: die en die avond ben ik er niet. Soms loopt het wel eens een beetje uit de hand en dan zeg ik: zal ik nou eens een keer mijn naam in jouw agenda zetten? Maar we hebben wel geleerd niet alles meer voor elkaar te willen regelen en elkaars hele leven te willen beïnvloeden.

P.: En we zien daar ook de zin van in.

K.: Belangrijk is het om een soort basis te hebben met z'n tweeën om van daaruit je vrijheid te hebben. Je hoeft niet persé elkaars bezit te zijn en voor elkaar te denken. Je hoeft niet persé hetzelfde te denken. Dat was vroeger wel zo, we moesten samen helemaal op dezelfde lijn zitten. Nu kunnen we tegengesteld denken zonder direct ruzie te krijgen. En ik denk dat we met dit alles nog steeds bezig zijn, dat is nog lang niet afgerond denk ik.

P.: Het idee dat je alles samen moet doen heeft ook te maken met de erfenis van je opvoeding. Je deed alles samen totdat je op een gegeven moment - door de situatie gedwongen - echt heel bewust moet gaan denken: wat willen wij nu eigenlijk met ons leven, met onze relatie? Pas toen zijn we daar mee bezig gegaan en we kwamen tot de conclusie dat je elkaars bezit niet bent. Je kunt het heel goed met elkaar hebben, maar je hoeft niet alles samen te doen. Dat kan ook verrijken. We kregen op een gegeven moment ook de ervaring dat zo'n opvatting ook heel positief kan uitpakken. We zagen er steeds meer de zin van in dat we ons leven over een andere boeg gingen gooien, veel bewuster alles beleefden.

- Kun je nu achteraf zeggen: jullie zijn onvoorbereid en onwetend in een huwelijk gestapt?

P.: Het werd gewoon van ons verwacht dat we gingen trouwen. We kwamen allebei vanuit een vrij benauwd milieu en we gingen al zo lang met elkaar. Ik heb ooit in die tijd nog eens de euvele moed gehad om - na anderhalf jaar verkering - onze verkering af te breken, maar je leefde in zo'n kleine wereld dat je elkaar toch steeds weer tegenkwam. En op een gegeven moment hebben we toen de draad weer opgepakt. Daaruit volgde dan dat je ging trouwen. Dat trouwen heb ik echt ook aangegrepen om uit de greep van dat milieu weg te komen en opnieuw te beginnen. Allerlei andere redenen dan je zou denken bij een huwelijk kwamen er dus bij.

- Ligt de bewegingsvrijheid die jullie elkaar geven voor ieder van jullie gelijk?

K.: Bij mij is dat wel een stuk minder. Ik treed ook veel minder naar buiten. Maar het is wel zo dat ik als ik een weekend weg wil ook gewoon weg ben. Ik vind het heel logisch, dat hoef ik niet te vragen. Je hoort nog wel eens van anderen dat mannen wel de vrijheid willen hebben, maar niet de vrijheid géven.

P.: Ik vind het juist heel belangrijk dat Karin wat dat betreft hetzelfde handelt als ik. Alleen heeft zij minder mogelijkheden om buiten haar studie om - waar ze nog al eens voor weg is - weg te gaan. Maar als het voorkomt, dan gebeurt het gewoon.

- Komt die ongelijkheid ook door de manier waarop jullie het huishouden hebben georganiseerd?

K.: Niet zo heel erg. Ik heb gewoon minder contacten en minder kennissen. Ik ga niet ergens heen omdat ik persé het huis uit moet. Dat heb ik wel eens gedaan, maar dat is geen goede basis. Het moet me wel interesseren.

- Weten jullie kinderen iets van de situatie waar jullie in leven?

K.: Ze weten niet speciaal dat Peter homofiel is, maar ik vind wel dat je ze voor moet leven hoe je er

zelf over denkt. Dat het bijvoorbeeld heel normaal is als mannen elkaar kussen. Of dat ze twee mannen in bed vinden. Dat is ook wel eens gebeurd en dat vonden ze ook heel gewoon. Daar zeggen ze eigenlijk niets bijzonders over. Ik vond het heel opvallend dat ze, toen er een uitzending over homofilie was op de tv allerlei vragen hadden en op een gegeven moment zei onze jongste zoon: nou weet ik wat pappa is! Hij is er verder niet op teruggekomen, maar als je dat hoort dan denk ik dat je toch heel open bezig bent.

P.: Wij zien meer in het voorleven dan dat je zegt: pappa is homofiel. Dat woord zegt op zich helemaal niets.

K.: En misschien zadel je ze dan met problemen op die ze helemaal niet aankunnen. Kinderen hebben er misschien toch hele vreemde ideeën over.

P.: 'Homofiel' is voor hun een scheldwoord. Er is ook een tijd geweest dat onze oudste zoon op school voor homofiel werd uitgemaakt. De ene keer zeggen ze 'klootzak' en daarna zeggen ze bijvoorbeeld: Jij bent een homofiel! Al met al is het voorleven belangrijker dan het benoemen op zich.

- Vinden jullie het belangrijk dat familieleden, vrienden etc. weten hoe jullie leven?

K.: We vinden het belangrijk dat mensen waar je heel goed contact mee hebt op de hoogte zijn. Tot nog toe hebben we het er van te voren altijd over gehad of bepaalde mensen het al of niet sommige mensen bij voorbaat al negatieve uitspraken hoort doen over homofielen dan vind ik het niet zo nodig dat die mensen van onze situatie weten.

P.: Het hangt ook van de relatie af die je met iemand hebt. Als je met mensen alleen maar over het weer praat dan heeft het helemaal geen zin om over dergelijke diepere zaken te praten. Maar als je beter contact hebt en je zegt het dan niet dan is het gauw iets wat er tussenin staat omdat je dan iets heel wezenlijks van jezelf verzwijgt. En dan vinden we het heel belangrijk dat het wel verteld wordt.

- Hoe reageren de mensen aan wie je over jullie situatie vertelt?

K.: Verschillend- Peters zus en haar vriend zijn er heel erg bij betrokken. Zij praten er geregeld over en maken er ook hele leuke grappen over. Met hen hebben we een hele goede band. Peters oudste broer zei: het is jullie zaak, als jullie er iets over wilt vertellen dan is dat prima, maar voor de rest is het niet onze zorg.

Een bevriend stel heeft het, toen we het verteld hadden, laten afweten. Aanvankelijk reageerden ze heel aardig en spontaan, maar daarna hebben we ze eigenlijk nooit meer gezien terwijl we toch intensief contact met ze hadden. En niet zolang geleden hebben we onze situatie aan Peters moeder verteld. Ze gaf een hele positieve reactie.

P.: Het was de eerste keer dat het echt ook heel erg spannend was; het heeft al heel vaak op onze lippen gelegen om het haar te vertellen. Er zijn zoveel situaties geweest waarvan we zeiden: nu zouden we het kunnen vertellen Toch durfden we het op de een of andere manier niet. Maar het ging zo tussen ons en haar instaan dat we helemaal van haar vervreemdden en eigenlijk alleen nog maar over hele oppervlakkige flauwekuldingen konden praten. Je kon niet echt meer eerlijk zijn. Over een heleboel dingen die wij meemaakten kon je met haar niet meer praten omdat ze dan ook zou moeten weten hoe de vork in de steel zat. We hebben het nu verteld en ze heeft er heel positief en warm op gereageerd. Ook op een bepaalde manier bezorgd, vooral voor Karin. En er kwamen vragen over de eventuele derde persoon in het spel en over seksualiteit, maar op een positieve manier.

- Peter, weten ze het ook op je werk?

P.: Niet van mijzelf, maar ik denk wel dat ze het daar weten. Waarschijnlijk via een kennis die ik een keer in een homobar ontmoet heb. Hij heeft het kennelijk nodig gevonden om het bij ons op school rond te vertellen. Maar ik heb er nog nooit negatieve reacties op gehoord en het is nog nooit gebeurd dat collega's mij daardoor omzeilden. Ik ben zelf de laatste paar jaar veel meer losgekomen binnen het team waarin ik werk; ik heb het gevoel dat ik veel meer mezelf kan zijn. Daarop wordt eigenlijk alleen maar positief gereageerd: m'n collega's merken dat ik mezelf kan laten zien zoals ik ben. Ik kan eerlijk zijn en dat heeft een positieve uitwerking.

- Heeft één van jullie beiden, of hebben jullie allebei een vaste vriend?

P.: Op dit moment heb ik dat niet en dat is een situatie die eigenlijk al vrij lang duurt. Ik heb wel een paar goede vrienden, maar een hele speciale vriend waar je regelmatig veel mee kunt delen is er niet. Toch wel iets wat ik vaak mis. Ik heb wel de afgelopen tijd een tamelijk oppervlakkige relatie met een jongen gehad waar ik wel eens mee uitging. En dat was op zich wel leuk. Maar daar zat verder helemaal geen diepgang in en dat was op den duur zo onbevredigend dat ik daar toch een punt achter heb gezet. We verwachtten ook zoveel verschillende dingen van elkaar die we elkaar niet konden

geven. Het betekent wel dat ik nu weer helemaal op mezelf teruggeworpen word. Maar ik heb wel goede vrienden.

K.: Ik heb geen vriend. Ook niet gehad. Ik ga er ook niet naar op zoek, maar als het zover komt laat ik het wel gebeuren. Het moet alleen niet zo zijn dat ik daar dan helemaal in op ga. Ik denk dat ik dat niet aan kan. Twee intensieve relaties naast elkaar ... nee, dat kan ik denk ik niet. Je zit ook met kinderen, die staan er wel vaak tussen. We kunnen niet allebei weg. En bovendien ben ik in de weekenden graag thuis. Maar het lijkt me wel zalig als het me zou overkomen.

- Is er tussen jullie - ook sinds de situatie zo veranderd is - seksueel contact?

K.: Het is minder vaak, maar wel beter. En dat 'minder vaak' gaat voornamelijk van mij uit.

P.: Het heeft aan kwaliteit veel gewonnen omdat ik het toch voor die tijd heel belangrijk vond dat het vooral vaak gebeurde. Ik wilde niet zozeer mezelf bewijzen, maar ik had er veel behoefte aan. Karin had dat minder en dat gaf ook vaak spanning tussen ons. En eigenlijk sinds ik van de spanningen af ben en mezelf kan zijn heb ik ook de behoefte niet meer om zo vaak te vrijen. Ik laat het heel veel van Karin afhangen of ze er zin in heeft en dat maakt ze dan ook wel duidelijk kenbaar. En dan is het meestal ontzettend fijn voor allebei. Maar als Karin er helemaal geen zin in zou hebben, zou het niet meer gebeuren. Niet alleen omdat Karin het dan niet wil, maar ook omdat ik het dan ook niet wil. Vroeger dacht ik dan nog wel eens dat Karin in de loop van het seksuele spel meer zin zou krijgen, maar dat werkte juist averechts.

K.: Er is bij mij ook wel een bepaalde weerstand gekomen. Zo van: als Peter ook met anderen vrijt dan heeft het waarschijnlijk niet meer zoveel waarde om met mij te vrijen.

- In hoeverre voel je je als vrouw miskend, nu je weet dat Peter homo is? Want dat betekent toch voor hem: ik vrij het liefst met mannen!

K.: Dat is wel waar. Als ik gewoon zin heb om te vrijen dan weet ik dat hij er is. Maar als ik niet zoveel zin heb dan vind ik het wel moeilijk als het dan van Peter uitgaat. Dan heb ik soms het idee dat ik tweede keus ben. Ik denk ook wel eens: als hij twee weken niet is wezen stappen dan wil hij wel eens met mij vrijen. Dat is natuurlijk helemaal niet waar, maar dat idee speelt wel eens. Soms denk ik ook: he bah, ik vrij niet met flikkers. Dat zeg ik wel eens als grapje, maar soms meen ik het ook wel eens. En het idee dat Peter ook wel eens met mannen vrijt vind ik niet echt stuitend of vies, maar ook wel eens moeilijk te verteren. Peter zegt ook wel eens dat hij als hij op een gegeven moment zou moeten kiezen, voor de homoseksuele kant zou kiezen. Ik vind dat wel heel eerlijk, maar wel moeilijk voor mij.

P.: Ik vind het zo moeilijk om alles in hokjes te plaatsen. Je bent hetero, bi- of homo. Ik ben voor m'n gevoel meer homo dan hetero, maar om mezelf nu biseksueel te noemen . . . daar verwachten mensen ook weer allerlei dingen van die ik nou net weer niet bedoel. Er zijn zoveel getrouwde homo's die zeggen dat ze helemaal niet meer met hun vrouw kunnen vrijen, maar voor mij heeft het aan waarde helemaal niets ingeboet

K.: Stel, ik voel Peters hand op m'n rug. Dan denk ik: goh, die hand voelt iemand anders ook wel eens. Dus het gevoel is vooral ook: het was eerst allemaal voor mij en nu ook voor een ander. Dat is wel eens moeilijk. Ik voel me toch wel een beetje miskend als vrouw. Dat gevoel is niet zo héél duidelijk, maar soms denk ik dat wel eens, bijvoorbeeld als ik aan het vrijen ben. Als je het nuchter bekijkt is het niet zo. Maar als je aan het vrijen bent, ben je over het algemeen niet zo nuchter.

- Hoe zien jullie de toekomst?

K.: We zeggen elke maand: we tekenen weer een maand bij. We hebben het er ook wel eens over gehad om op een goede manier uit elkaar te gaan. Ik denk niet dat je stellig kunt zeggen dat je hij elkaar blijft, zeker in onze situatie niet. Ik kan me ook voorstellen dat er een tijd komt dat je het niet meer aankunt, dat het dan het er is om uit elkaar te gaan. Het is niet goed dat je met elkaar in hetzelfde huis zit en elkaar steeds dwars zit.

Maar we proberen het wél samen.

P.: We hebben een jaar geleden een periode gehad dat we dachten: het gaat echt niet meer.

K.: Een hele goede periode wat gevoelens betreft

P.: Toen konden we er wel ontzettend goed over praten en juist omdat dat zo goed ging konden we ook naar oplossingen zoeken die dan voor ons beiden positief zouden uitpakken. We dachten bijvoorbeeld aan de oplossing om vlak bij elkaar in de huurt te wonen zodat we ieder ons eigen leven zouden hebben maar toch dicht bij elkaar zouden wonen, zo dat we samen de zorg konden dragen voor de kinderen. We zouden dan in goede verstandhouding leven, niet meer zo exclusief onder één dak. Maar we merkten al pratend dat we elkaar toch heel veel te vertellen hadden en omdat het praten zo goed ging hebben we er daarna toch weer voor gekozen om samen verder te gaan. We leerden

elkaar al pratend meer de ruimte te geven.

K.: De situatie van een vaste vriend voor Peter - waar ik dan ook goed mee kan opschieten - lijkt me heel erg fijn. Dan weet je wat je aan elkaar hebt. Ik kan dan een heel stuk meeleven, zoals dat indertijd het geval was toen Peter een tijd lang een vaste vriend had. Dat vind ik voor mezelf het meest geruststellende. Een heleboel mensen vinden zo'n situatie heel bedreigend, maar ik heb die vastigheid liever dan dat je niet weet waar je aan toe bent en maar af moet wachten waar Peter allemaal mee omgaat. Ik hoor natuurlijk wel alle verhalen, maar je weet dan nog niet waf er gebeurt. Ik wil graag een beetje mee kunnen leven met de ander. Tenslotte hebben we een relatie met elkaar!

- Jullie hebben de situatie van de vaste vriend al een keer meegemaakt. Toch heeft dat niet stand gehouden. Betekent dit dat zo'n vriendschap binnen een huwelijk niet echt mogelijk is?

P.: Ik ben er van overtuigd dat het wel kan. Maar de betrokkenen moeten wel sterk in hun schoenen staan. De vrouw van m'n toenmalige vriend werd jaloers. De vrouw van mijn vriend en ik konden wel goed met elkaar opschieten, maar zij praatte niet zo makkelijk over haar jaloeziegevoelens. Mijn vriend kon toen de situatie niet meer aan. Toen is er ook een eind gekomen aan onze vriendschap. We hebben toen toch veel langs elkaar heen gepraat. Daarom is het toen niet gelukt. Maar ik ben er absoluut van overtuigd dat het wel kan als je je verstand blijft gebruiken. Ik denk wel dat een eventuele nieuwe vriend ook weer getrouwd moet zijn. Het is naar mijn idee moeilijk om van een niet-getrouwde jongen een zodanige vriendschap te verwachten dat hij het op kan brengen dat je de meeste tijd bij je vrouw en kinderen bent. Het is een stuk makkelijker als je allebei in dezelfde situatie zit. M'n vorige vriend en ik hadden elkaar in dat opzicht ook niets te verwijten. We kozen allebei voor thuis en daarnaast voor onze vriendschap.

- In welk opzicht zijn jullie zelf anders geworden door de hele situatie?

K.: Ik ben in ieder geval zelfstandiger en vrijer geworden. Dat is een grote winst.

P.: Ik ben veel opener geworden. En samen hebben we veel beter contact dan we in de jaren voor de grote verandering ooit hebben gehad.

K.: Toch denk ik er wel eens aan hoe andere mensen tegen mij aan kijken. Ik denk bijvoorbeeld aan Peters moeder die dacht dat wij het best op onze plaats waren van iedereen, het netst en het keurigst. Ik denk dat je bepaalde valse verwachtingen wekt bij mensen. Daarom zou ik aan nog meer mensen willen vertellen hoe wij leven. Ik wil eigenlijk niet dat mensen tegen mij aankijken als de keurig getrouwde, probleemloze vrouw. Er zijn bijvoorbeeld mensen die wel met hun problemen bij mij aankomen, maar je kunt dan geen bepaalde herkenning bieden. Ik merk wel eens dat ze dan naar huis gaan met een gevoel van: zij kan makkelijk praten, zij heeft het makkelijk. Ze moesten eens weten! Mijn schoonmoeder zei wel eens: jij weet niet wat jaloers zijn is . . . nou dan kon ik haar wel wringen! Maar ze kon er ook niks aan doen, omdat ze toen nog van niets wist. Maar dat heb je met meer mensen, het is voor hen helemaal geen duidelijk probleem. Want een probleem is het toch. Dat zal ook wel zo blijven. Als er iets was waardoor Peter weer helemaal hetero zou kunnen worden, dan zou ik er wel aan willen! Als een Peter waarschijnlijk niet! Ik accepteer hem wel, maar ik zou hem nog liever hetero willen hebben.

Interview 3.

Corrie en Tom.

Corrie (47 jaar, onderwijzeres, momenteel werkloos) en Tom (47 jaar, sociaal wetenschappelijk onderzoeker op het terrein van de derde wereldproblematiek) zijn 22 jaar getrouwd. Corrie is lesbisch. Dit werd haar een paar jaar geleden duidelijk. Ze hebben twee zoons en twee dochters in de leeftijd van 16 tot 21 jaar.

- Hoe lang zitten jullie nu in de Orpheussituatie?

T.: Bij nader inzien hebben we daar natuurlijk van het begin af aan ingezeten. Maar we zijn het ons nu ongeveer vijf jaar bewust.

C.: Vier jaar officieel, maar het proces is al een tijdje daarvoor begonnen. Op een dag werd ik toen verliefd op een vrouw en Ton en ik dachten: dat is gewoon vriendschap. Later denk je: misschien ben ik biseksueel. Totdat je op een gegeven moment opeens heel zeker weet dat er iets heel anders aan de hand is. Die periode van onzekerheid heeft maar heel kort geduurd. Toen vielen opeens een heleboel stukjes van de puzzel op z'n plaats en we zeiden tegen elkaar: is dat het al die tijd geweest? Ik ben lesbisch!

- Wat viel er dan al die tijd te puzzelen?

C.: Vooral ik heb m'n hele leven het gevoel gehad dat ik iets zocht waarvan ik niet eens wist wat. Ik liep altijd te wachten op iets dat nog komen moest. En dat gevoel was opeens weg nadat ik dat meisje had ontmoet: dat was de oplossing.

T.: Maar er viel nog meer op z'n plaats. Ons seksuele leven was namelijk niet wat het zou moeten zijn. Dan kun je je afvragen waar dat aan ligt. We zijn allebei streng gereformeerd opgevoed waardoor er toch ook altijd een zekere onderwaardering van het seksuele was. Je was ook niet zo gewend om een ander aan te raken of te zoenen.

C.: En we hadden natuurlijk géén seksuele ervaring opgedaan vóór het huwelijk. En toen ik tijdens ons huwelijk merkte dat ik het vrijen helemaal niet zo kon waarderen dacht ik: dat komt wel.

- Heb je er toen nooit bij nagedacht dat je wel eens lesbisch zou kunnen zijn?

C.: Nooit. Dat kwam pas vijf jaar geleden. Dat het vrijen niet goed ging had niks te maken met onze preutse opvoeding. Misschien wel iets, maar dan zou het vrijen verbeterd zijn en dat is nooit gebeurd. Ik vond vrijen gewoon niet leuk.

- Je werd vijf jaar geleden verliefd op een vrouw. Heb je dat toen meteen met Tom besproken?

C.: Ik ben direct toen ik de kriebels in m'n maag kreeg van dat meisje naar Tom gehold en ik zei: zoiets raars! En dan kreeg hij het hele verhaal te horen. Ontdekte ik drie dagen later weer iets, dan kreeg hij dat óók weer te horen. Tom had haast altijd als standaardantwoord: wacht maar af, wat goed is blijft. Toen hen ik in de bibliotheek van alles op gaan zoeken over die 'speciale vriendschap' die ik voelde voor dat meisje en uiteindelijk kreeg ik het boek Vrouwen die van vrouwen houden' van Hanneke van Buren in handen. En daar stond alles in wat ik voelde en dacht. Maar ik dacht nog steeds: ik ben getrouwd, dus is het vriendschap. Tom zei op een gegeven moment: als alles klopt wat er dat boek staat, dan ben jij lesbisch. Toen heeft hij dat boek zelf ook gelezen. Toen wist ik het zeker.

- Tom, trok jij voor Corrie de conclusie?

T.: Het was een gezamenlijk proces.

C.: Het was wel bedreigend, want ik vroeg me af hoe dat allemaal kon: ik was toch getrouwd en had vier kinderen. Dan kon je toch niet lesbisch zijn! Tom zei: het is niet het verkeerde hoek, maar jij bent lesbisch!

- Jij hebt zelf indertijd een verkeerde conclusie getrokken?

C.: Ja.

T.: Er is nooit bewust een conclusie getrokken. Corrie is natuurlijk vroeger als hetero-meisje opgevoed. Net als ieder ander.

C.: Ik wist niet dat homoseksuele gevoelens bestonden. Bij vrouwen niet tenminste.

- Tom wat betekende het voor jou toen de situatie eenmaal duidelijk was?

T.: Er was vooral een gevoel van opluchting. We zeiden net al, er viel iets op z'n plaats. Maar er waren meer dingen. Misschien zouden we moeten zeggen: het was net of Corrie haar hele leven met een geheim had rondgelopen. En dat geheim was nu weg. Die nieuwe relatie met een vriendin was gewoon heel bepalend voor Corrie. En ook voor mij. Maar als zij samen plannen hadden willen maken om bij elkaar te gaan wonen dan zou ik dat geaccepteerd hebben. (De verliefdheid van het begin is uitgegroeid tot een relatie die nog steeds voortduurt). Ik heb die gedachte niet als bedreigend ervaren. Aan de andere kant was het wel zo dat ik wilde dat we bij elkaar zouden blijven. We waren toen natuurlijk ook al heel lang getrouwd, 17 jaar. En we hadden vier kinderen op de wereld gezet. Maar dit was en is ook nu nog mijn reactie: geef die twee vrouwen de ruimte. Maar Corrie en ik hielden erg veel van elkaar en dat is nog steeds zo, we zijn ontzettend op elkaar gesteld. Dus blijven we bij elkaar en we zien wel hoe de relatie tussen Corrie en haar vriendin zich ontwikkeld.

C.: Het is natuurlijk ook heel tactvol van Torn. Het past ook bij zijn karakter; het is heel verstandig zoals hij gereageerd heeft. Als de reactie negatief was geweest dan was ik misschien wel binnen de kortste keren het huis uit gevluht om op mezelf te gaan wonen. Maar juist omdat hij me steunde aan alle kanten . . . zo'n man laat je toch niet in de steek! Ook omdat we altijd zo'n ijzersterk stel geweest zijn. We hebben zo ontzettend veel aparte dingen meegemaakt in de afgelopen jaren. We hebben bijvoorbeeld 8 jaar in Afrika gewoond waardoor we gewoon een heel hecht paar geworden zijn. We vertrouwen elkaar voor honderd procent. Ons huwelijk kon altijd wel een stootje hebben en dan kon het lesbisch zijn er ook nog wel bij.

- Tom. In hoeverre voel je je als man in de kou staan nu je weet dat Corrie lesbisch is en dus op vrouwen valt en niet - althans seksueel niet - op jou?

T.: Ik voel me niet echt in de kou staan. Het maakt natuurlijk veel uit wat voor soort man je bent. Er zijn mannen die niet buiten dagelijks seksueel contact kunnen. Andere mannen hebben misschien 1 á 2 keer per maand intensief seksueel contact en vinden dat genoeg. En ik denk dat ik bij de tweede categorie hoor. Dat maakt het een stuk makkelijker. Ons seksueel verkeer is natuurlijk niet volledig, niet wat het zou moeten zijn. Onze verlangens sluiten niet op elkaar aan. Maar het is ook niet zo dat wij, sinds de situatie duidelijk is, geen seksueel contact meer hebben gehad. Wel stond het altijd al op een laag pitje.

C.: Het is nu haast een spaarbrander. Iedere keer is het voor mij weer een opgave. Dan zucht ik maar weer eens diep en dan denk ik: het is ook zo'n lief jong, vooruit maar. En hij spaart mij waar hij maar kan.

T.: Corrie heeft van het begin af aan al gezegd: ik vind vrijen niet leuk. Hier ben ik aan gewend. En soms slapen we bij elkaar, soms niet. We hebben allebei ook een eigen kamer. En dan is het nog wel eens zo dat Corrie zegt: we hebben nou al zo'n tijd niet gevreeën, we moeten nu weer eens vrijen. Dan overwint ze zichzelf, ze vindt dan dat ik haar teveel ontzie.

C.: Ik denk dan: die jongen moet daar aan toe zijn, daar moet hij weer eens zin in hebben. Het hangt van mijn stemming af of ik het op kan brengen om het aan te bieden.

T.: Misschien kom ik in dit opzicht wel tekort. Maar het is voor mij niet zo'n overheersende behoefte. Ik heb ontzettend veel dingen in het leven waar ik van geniet, teveel eigenlijk. Ik kan eigenlijk alle dingen die ik leuk en interessant vind niet bijhouden. Ik denk nu wel anders over buitenechtelijke relaties dan vroeger, maar het is niet zo dat ik nu - omdat ik op seksueel gebied misschien wat tekort kom - vind dat ik echt op zoek moet gaan naar iemand, om een relatie mee op te bouwen. Ik zou ook niet zomaar het seksuele apart kunnen zien van andere dingen. En omdat er nog zoveel andere dingen zijn die ik leuk en interessant vind geef ik geen prioriteit aan een relatie met een andere vrouw. Ik vraag me echt af of ik zoveel aandacht moet besteden aan het zoeken naar bevrediging op seksueel gebied. Dat hoeft van mij niet, ik kan me wat dat betreft wel iets ontzeggen. Zoals andere mensen zich misschien heet andere dingen ontzeggen.

C.: Het is niet helemaal zo dat ik op seksueel gebied aan mijn trekken kom door mijn vriendin. Daar heb ik haar natuurlijk niet voor. Ik moet ook met haar een volledige relatie hebben zoals ik met Tom heb, anders zou ik met haar ook geen seksuele relatie kunnen hebben. Het is veel meer. Want ook met haar is seksualiteit iets van ondergeschikt belang. Seks is niet zo belangrijk voor mij. Maar ik zou haar voor geen goud willen missen!

T.: Het is voor mij misschien een opgave, maar de situatie nu is in wezen niet zoveel verschillend van de situatie waarin ik mij begaf toen ik met Corrie trouwde. En voor Corrie is het ook een hele opgave om een relatie met mij te onderhouden en haar vriendin.

C.: Ik vind het soms heel moeilijk om twee partners te hebben. Ik ben blij dat ik niet hoeft te kiezen. Ik zou dat niet kunnen, ik zou radeloos worden als het zou moeten. Soms voel ik me verscheurd tussen m'n twee partners. Vooral als ze allebei hier thuis zijn. M'n vriendin komt elke dag hier. Vaak zet haar

man haar hier 's morgens af (m'n vriendin is ook getrouwd). Zij pakt hier dan de fiets en gaat dan naar haar werk. 's Middags na haar werk komt ze hier ook. En als dan m'n beide partners hier zijn dan weet ik niet met wie ik op een gegeven moment contact moet maken of aan wie ik even iets moet vertellen. Ik vraag me dan af of ik dan de één of de ander niet tekort doe. Ik ben deel van het gezin, maar op de een of andere manier is dat gezin ook iets dat ver van me afstaat. Ik hoor bij háár en soms voel ik me alleen maar een lesbische vrouw en verder niks. Het gezin is mij dan vreemd. Natuurlijk fantaseren mijn vriendin en ik er wel eens over om hij elkaar te gaan wonen. We zien dan bepaalde pandjes hier in de stad, kijken daar dan naar en grijnzen dan een beetje tegen elkaar. We weten dan allebei: in zo'n pandje zouden wij samen wel willen wonen. We zullen het nooit doen, maar het is wel zo'n fantasietje.

- Jouw vriendin is dus ook getrouwd.

C.: Ja, en ze is zeventien jaar jonger dan ik. Haar huwelijk bestond pas twee jaar toen ze haar lesbische gevoelens ontdekte. Ze is niet getrouwd, ze woont samen met haar vriend maar het is net zo'n hecht stel als Torn en ik. Voor mij zijn ze gewoon getrouwd, ze hebben alleen dat briefje niet. Op andere momenten, als ik bijvoorbeeld onenigheid heb met mijn vriendin, dan zijn m'n huwelijk en m'n kinderen me weer zo dierbaar. Dan denk ik: waar ben ik toch aan begonnen, waarom maak ik het mezelf toch zo moeilijk? En als dat gevoel weer een beetje weg is verlang ik weer zo naar haar. Dat gaat heen en weer. Dat is zo vermoeiend.

T.: En dat heeft Corries vriendin net zo. Zij heeft ook een hechte relatie met haar vriend. Die twee willen ook niet uit elkaar.

C.: Maar zij hebben geen kinderen. Die zullen er ook niet komen, daar hebben ze voor gekozen. Dat heeft niets met het lesbisch-zijn van mijn vriendin te maken; dat stond al van het begin af aan vast.

T.: Op de een of andere manier is er toch ook een evenwicht in de situatie doordat Corries vriendin in dezelfde situatie zit als wij.

C.: We zeggen vaak tegen elkaar dat dat prettig is. Als zij een alleenstaande vrouw zou zijn dan zou de verleiding om telkens naar haar toe te gaan voor mij veel groter zijn. Als ik nu een dag bij haar ben heb ik gewoon vakantie. Dan heb ik geen gezin, ik ben vrij. Het is bij haar rustig. En als zij hier komt moet zij het gezin op de koop toenemen. Alle drukte, alle ruzietjes tussen de kinderen en alles wat er in een groot gezin als het onze omgaat.

- Tom, ben je wel eens jaloers?

T.: Nee, ik geloof het niet. Maar die vraag zouden anderen voor mij moeten beantwoorden. Zo van: gedraagt hij zich wel eens jaloers? Maar zelf vind ik van niet.

- Kun je aangeven wat er in je omgaat als je Corrie en haar vriendin samen ziet?

T.: Voor mij is dit niet zo'n belangrijke vraag. Het is eerder een belangrijke vraag voor Corrie denk ik. Zij moet haar aandacht over twee personen verdelen. En wat mij betreft: ook toen wij pas getrouwd waren was ik - net als nu - veel de holt op. Ik heb altijd veel sociale contacten gehad, vaak in de werksfeer. Er kwam soms meer kritiek van Corries kant dat ik te weinig tijd aan haar besteedde dan dat er kritiek van mijn kant op haar kwam. Ik ben haast overactief.

C.: Soms denk ik ook nu nog wel eens dat ik het contact met hem kwijtraak, dat ik hem te weinig zie. Hij heeft het ook zo druk. Vooral omdat hij een full-time baan heeft, twee uur reizen hier vandaan. Bijna dagelijks belt hij op dat hij zijn trein mist of dat er iets tussen gekomen is en dan is hij zo laat thuis dat mijn vriendin allang weg is. 's Avonds is ze er nooit, behalve één dag in de week. Ze komt dan uit haar werk en logeert dan ook hier. En de hele avond is dan voor ons samen. Dan ben ik niet bereikbaar, hoewel dat niet meer zo strikt is als een jaar geleden. Toen mochten ze me werkelijk niet storen, nu kan ik daar beter tegen. 't Went. Tom ziet haar ook niet zoveel, alleen die ene vaste avond. In het weekend is zij bij haar man.

T.: Dat ik zoveel weg ben is een belangrijker factor dan het feit dat Corrie een tweede relatie heeft. Ik ga 's ochtends voor zevenen de deur uit en iedereen ligt hier dan nog in bed. Ik ontbijt hier niet, ik lunch hier niet en als ik hier op tijd voor het avondeten terug moet zijn moet ik om half vier van m'n kantoor vertrekken. En heb ik dan een gesprek of er komt iets tussendoor - en dat gebeurt nogal eens - dan ben ik pas om zeven uur 's avonds thuis. Dan heeft iedereen al gegeten. Dat is allemaal een veel grotere belasting voor het gezin en voor mij dan de relatie van Corrie met haar vriendin.

C.: Bovendien vind jij mijn vriendin ook erg aardig. Je ziet haar niet als concurrent. Maar op sommige momenten denk ik wel eens dat Torn jaloers is als hij de tederheid ziet tussen mij en m'n vriendin. Die tederheid heb ik tegenover hem niet meer. Dat volkomen natuurlijke, lichamelijke omgaan met elkaar - iets wat ik met mijn vriendin wél heb - dat moet hij toch zien!

T.: Als ik een woord moest kiezen voor wat ik voel, dan is dat niet jaloezie, maar eerder iets als

weemoed: terugdenken aan wat er vroeger toch wel geweest is tussen Corrie en mij. Tederheid en liefkozingsen waren er vroeger meer dan nu. Misschien zou ik die gevoelens best met iemand anders opnieuw kunnen opbouwen, maar ik kies ervoor om dat niet te doen. Maar misschien gebeurt dat nog wel eens, ik weet het niet.

- Corrie, hoe komt het dat die tederheid naar Tom toe minder geworden is?

C.: Ik denk dat het te maken heeft met het feit dat mijn vriendin een vrouw is. Een vrouwenlichaam is totaal anders. Ik ben daar zo vertrouwd mee geworden. En als ik Tom aanraak dan is hij zo anders. Daar is hij me niet minder lief om, maar het is anders en daar heb ik in de loop der tijd moeite mee gekregen. Dat vind ik van mezelf heel vervelend en voor hem vind ik het naar, maar ik kan er niets aan doen. Als ik Tom aanraak ben ik me er zo van bewust dat hij een man is. Maar dit wil niet zeggen dat ik het prettig vind als andere vrouwen mij aanraken. Dat moeten ze nog steeds niet doen. Dat is iets wat ik mijn hele leven al heb gehad. Men moet mij niet aanraken, dat vind ik vervelend. Maar m'n vriendin, dat is anders.

T.: Bij Corrie speelt, als wij teder zijn ten opzichte van elkaar, de angst mee dat het op vrijen uitloopt. Dat hoeft niet altijd zo te gaan, maar de angst is er wel.

C.: Ik durf hem niet zomaar eens aan te halen omdat ik hem een lief jong vind, want de consequenties kunnen onprettig voor me zijn.

- En heeft Tom daarom de neiging om dan maar wat gas terug te nemen?

C.: Niet altijd hoor, want niet zo lang geleden had ik een overhemd voor hem gemaakt en hij hield mij toen nogal stevig vast om mij daarvoor te bedanken. Ik wilde me toen na enkele ogenblikken loswringen. Tom zei een beetje pesterig: nee, nu blijf ik zo eens een half uur staan. Ik zou het niet hebben uitgehouden als hij het echt had gedaan. Ik zou in tranen zijn. Zoiets moet hij niet doen. Hij doet dat ook niet.

T.: Als we vrijen, dan is dat gepland zodat Corrie zich daarop in kan stellen. Dat vind ik wel spijtig.

- Kunnen jullie zeggen: ondanks alles wat we niet aan elkaar kunnen geven, zijn er toch zoveel dingen die ons aan elkaar binden, dat wij met elkaar doorgaan?

C.: Ik heb geen enkele behoefte om bij Tom weg te gaan.

T.: Mensen in onze omgeving zeiden toen ze hoorden dat Corrie lesbisch was: wij begrijpen het niet, jullie zijn toch een ideaal huwelijk? Wij zeggen: wij zijn nog steeds dat ideale huwelijk.

C.: Torn is voor mij nog steeds de liefste man die ik ken.

- Hoe hebben de kinderen gereageerd op alle toch spannende gebeurtenissen?

C.: Het was allemaal niet zo spannend. Mij vriendin en ik werkten op dezelfde school. Het is begonnen met een keertje theedrinken bij ons thuis. Ze kwam steeds vaker, ze bleef een keertje eten etc.. Op een gegeven moment kwam zij hier al zo regelmatig dat onze oudste - zonder dat we iets verteld hadden - het idee kreeg: nou, dat is meer dan alleen maar een collega. En de twee jongsten - toen elf en twaalf jaar - hadden niks in de gaten. Toen we ze het op een gegeven moment vertelden was hun angst dat ze het op school zouden horen. Want dan zouden ze ermee gepest worden dat hun moeder lesbisch is. De oudsten zeiden: we hadden het allang gedacht. Maar het is later gebleken dat de oudste dochter er veel meer moeite mee had dan wij ooit hebben vermoed. En dat heeft ze nog. Zij heeft het gevoel dat ze haar moeder verloren heeft aan een ander en dat de relatie met haar moeder daardoor verstoord is. Ik ga niet meer zo vaak met haar winkelen en dat is een verandering. De dingen die ik vroeger met haar deed doe ik nu met mijn vriendin.

- Neemt ze jou dat openlijk kwalijk?

C.: Ik vind van wel.

T.: Ze zal zich daar tegenover mij meer over uitspreken dan tegenover Corrie zelf.

C.: De andere drie vinden mijn vriendin gewoon een ontzettend leuke meid, waar ze heel goed mee kunnen opschieten. Omdat mijn vriendin zo weinig met hen in leeftijd scheelt kunnen ze veel doller en gekker tegen haar doen dan tegen mij. Ik ben tenslotte hun moeder. En zij staat er ergens tussenin. Ze kunnen ook heel pesterig zeggen: meemoeder, mogen wij . . . en dan vragen ze iets wat van mij niet mag. Waar ik gewoon bij sta! Gewoon om haar even in de rol van meemoeder te drukken om zo op een geinige manier iets gedaan te krijgen. Mijn vriendin zegt dan dat iets wel mag - nog een plakje koek bijvoorbeeld - nou dan ben ik uitgepraat.

T.: Ze hebben natuurlijk toch heel erg aan de situatie moeten wennen. Ze waren bijvoorbeeld heel erg benieuwd hoe hun schoolvrienden zouden reageren. En ze hebben er allemaal wel een tijdlang

moeite mee gehad om hun vrienden en vriendinnen mee naar huis te nemen.

C.: Dat is nog zo. Dan vragen ze of ik m'n buttons af doe.

T.: Of dan zeggen ze: die en die vriend of vriendin komt, ga nou niet zoenen met je vriendin als zij of hij er hij is.

- Kijken de kinderen dan met de ogen van hun vrienden en vriendinnen?

C.: Ja. Onze tweede dochter bijvoorbeeld is heel actief op het terrein van verschillende sociale problemen zoals drugs, transseksualiteit etc.. maar ze heeft heel lang aan géén van haar vriendinnen verteld dat ik lesbisch ben. Dat is te dichtbij. Dan moet ik voorzichtiger zijn en mag ik m'n vriendin geen kusje geven. Nu is ze er opener over, maar sommige contacten verslechteren dan helaas.

- Doe je je buttons dan ook echt af?

C.: Nee. Volgens mij zien ze die dingen ook niet.

T.: Dat het voor onze kinderen moeilijk is komt ook omdat er op scholen - zowel lagere scholen als middelbare - nauwelijks over homoseksualiteit wordt gepraat. Je wordt daar voornamelijk met scheldwoorden geconfronteerd. Kinderen worden uitgescholden voor homo en lesbie en er worden rare moppen over verteld. En als dan je moeder homo is en je hoort hoe je omgeving over homo's praat. . .

- Hoe reageert jullie omgeving op de situatie?

C.: Ik was onderwijzeres op een protestants-christelijke lagere school. Het hele team van collega's wist dat ik lesbisch was en had er geen enkel probleem mee. Ik had ze het ook verteld vóór ik solliciteerde. Het bestuur wist het niet; vroeg er ook niet naar en dus heb ik het voor hen verborgen gehouden. Ik had op die school een voorlopige aanstelling. Maar op een gegeven moment moest ik afvloeien omdat het aantal kinderen beneden verwachting bleef. Het zou toen in de lijn der verwachting hebben gelegen dat ik als invalkracht had kunnen blijven functioneren. Maar dat is niet gebeurd. Ik weet niet of dat nu kwam omdat het bestuur te weten was gekomen dat ik lesbisch ben. Ik vermoed van wel, maar je kunt het niet bewijzen. Op de school waar ik werkte heb ik niet met buttons gelopen en dat soort dingen. Ik heb het niet gepropageerd, maar ik heb het ook niet verborgen. Als ik de kans kreeg om in de klas erover te praten als er een kind werd uitgescholden voor flikkertje dan greep ik dat onmiddellijk aan en dan praatte ik erover. Maar ik heb nooit gezegd dat ik het zélf was. Mijn moeder heb ik het ook verteld. Het heeft drie jaar geduurd voor ik weer een beetje normaal contact met haar kon krijgen. Het heeft een heleboel ellende gegeven. Ze kon totaal niet geloven hoe ik in vredesnaam lesbisch kon zijn. Ze zei er allerlei negatieve dingen over. In de grofste termen. Ze praat er nú nog niet over, maar ik blijf er wel consequent en koppig over praten. Ik laat bijvoorbeeld foto's zien van mijn vriendin. M'n vriendin is nog steeds niet echt welkom bij mijn moeder. En mijn moeder probeert het ook te vermijden om haar te ontmoeten. Maar ik denk dat ik het op den duur zal winnen. De familie van Tom heeft mijn vriendin zonder meer geaccepteerd. Hoewel zij daar eigenlijk niets te maken heeft is ze daar toch al geweest en ze zijn lief en hartelijk voor haar. Ze zit bij zijn familie in zo'n groot verzamellijstje met allerlei foto's.

T.: En wat mijn omgeving betreft: ik had indertijd een baan in de ontwikkelingssamenwerking. Dat was hij een grote organisatie en degenen die ik daar tot mijn vrienden rekende wisten van de situatie hij ons thuis. Nu werk ik hij een heel klein onderzoeksbureautje en mijn collega's daar weten het ook. Ze zeggen er eigenlijk niks van. Maar dan gaat het steeds om mensen - en dat zijn er best flink wat - met wie ik een vriendschapsrelatie onderhoud. Mensen die zich onze situatie kunnen indenken. Zij weten ook dat mensen in een situatie als de onze heel verschillend kunnen reageren op problemen. Ik zal tegen hen ook nooit zeggen: zoals wij het oplossen moet iedereen het doen. Dit is de weg die wij gaan en zo moet iedereen zijn of haar eigen weg vinden. En m'n collega's en vrienden hebben daar begrip voor.

C.: Ik hoor binnen lesbische groepen vaak: waarom blijf je nog bij die man? Jonge lesbische vrouwen zeggen bijvoorbeeld: kies toch voor je eigen leven. En daar ben ik op afgeknapt. Ik kom nauwelijks meer bij de pure lesbische beweging. Ik voel me veel meer thuis bij '7152', een vereniging voor lesbische en biseksuele vrouwen. Daar vind je werkelijk een doorsnee van de héle Nederlandse vrouwengemeenschap. Dat is een leuke groep, daar zie je alles! Daar zie je de dames in plooirokken én de meisjes in rommelige tuinbroeken. Daar voel ik me heel erg plezierig, daar word je gewoon geaccepteerd. Heb je een man: goed, heb je geen man: ook goed, heb je een vrouw én een man: prima, als je maar gelukkig bent.

- Hoe kijken jullie aan tegen de toekomst?

C.: Wij leven gewoon met de gedachte: nu gaat het goed. Wij denken wel eens: misschien moet Torn er toch eens een nieuwe vriendin bij hebben. Af en toe hebben we het daar wel eens over, vooral als we aan het vrijen zijn geweest. Dan denk ik: dat vrijen van ons, dat is toch ook niks voor hem hè, maar daarna is het weer weg. We zitten er niet zo mee. Maar we zeggen niet: dit verandert nooit. Als Tom het plaatje ziet: liefde is samen oud worden, dan ziet hij ons samen oud worden en ik zie mijn vriendin en mij samen oud worden. Maar misschien zullen we met z'n drieën oud worden. Ik weet het niet.

- Is dat voor jullie een verschillend plaatje van de toekomst?

C.: Nee, ik denk wat betreft de toekomst aan allebei: aan Tom en aan mijn vriendin. Ik begrijp dat Tom samen met mij oud wil worden en dat wil ik ook, maar ik wil ook samen oud worden met mijn vriendin. En of dat in de praktijk kan weet ik niet. Maar dan zeggen we: och, oud worden is nog zo ver weg. Wie dan leeft, wie dan zorgt.

T.: Wat mij betreft: ik zie ons inderdaad samen oud worden. Als Corrie en haar vriendin op een gegeven ogenblik zeggen: wij willen toch samen gaan wonen dan weet ik dat ik op zoek zal gaan naar een andere partner. Iets wat ik nu niet doe. Ik heb me er denk ik ook tot nu toe altijd voor afgesloten om op iemand anders verliefd te worden. Want ik ben op Corrie verliefd geworden, we zijn getrouwd, we delen ons leven samen en ik hecht heel veel aan huwelijkstrouw. Daar hecht Corrie ook aan. Maar zou het als het ware over me komen, zou ik iemand ontmoeten waarbij van beide kanten het gevoel is van: hé, wij trekken elkaar aan, laten we eens kennismaken, dan zou ik dat denk ik wel doen. En ik zal niet meer zoals vroeger redeneren.

Toen vond ik dat huwelijkstrouw van mij eiste dat ik geen relatie met een andere vrouw zou mogen aangaan. Dat is voor mij geen verbod. Maar ik zoek het niet direct.

C.: En dan zoek je misschien nog bij voorkeur iemand die ook getrouwd is geweest of nog is en de Orpheussituatie uit eigen ondervinding kent.

T.: Ik denk dat het van ongehuwde vrouwen heel wat zou vergen om een man in mijn situatie als partner te accepteren. En het is natuurlijk waar dat je dat begrip eerder vindt bij mensen die zélf ook met een homopartner getrouwd zijn (geweest).

C.: En toch denk ik dat we snel uit elkaar zouden groeien als jij iemand zou vinden waar je ook een emotionele binding mee zou krijgen. Maar, als dat eenmaal gebeurt, dan denk ik ook dat we daar aan toe zijn.

T.: Dan zou het een normaal proces zijn.

C.: Dan zou het niet meer een smartelijke breuk worden in de zin van: och heden, wat is er nu gebeurd. Zo'n breuk houden we wel in gedachten maar het ziet er op het ogenblik niet naar uit. De tijd zal het wel uitmaken.

- In hoeverre zijn jullie zélf door alles wat er de afgelopen vijf jaar is gebeurd veranderd?

C.: Ik ben zonder meer een gelukkiger mens geworden. Ik heb wel vaak het gevoel: wat jammer dat het zo gelopen is, ik had nooit moeten trouwen, ik had nooit een gezin moeten hebben. Maar dat komt ook omdat ik mezelf niet geslaagd vind in de rol van moeder en van huisvrouw. En nu ik geen baan heb ben ik weer full-time huisvrouw. Maar ondanks dat had ik eigenlijk nooit moeten trouwen. En dan heb ik gewoon ontzettend geluk gehad dat ik juist met Tom getrouwd ben. Al met al is het er voor mij alleen maar beter op geworden. Ik ben vrijer, ik heb me meer kunnen ontplooiën naar een kant die ik nooit had durven vermoeden.

T.: Ik denk dat er voor mij minder veranderd is. Ik heb altijd van mezelf gezegd: ik ben een gelukkig mens, ik geniet van het leven. En dat heeft Corrie nooit zo gehad. Ik ben echt ontzettend blij dal zij veel gelukkiger geworden is. En daar kan ik van genieten. En ikzelf ben vrolijk, optimistisch en niet kapot te krijgen. Zo wil ik ook zijn en ik denk dat daarin niet veel is veranderd.

C.: Ja, Tom is een gelukkig mens. Alleen soms zou ik hem zo graag wat méér gunnen. En dat heb ik nu van Tom geleerd, hij zegt altijd: ik ben vanuit mezelf een gelukkig mens. En wat allerlei andere mensen nog bij kunnen dragen aan mijn geluk maakt het groter. Ik heb dat echt moeten leren. Want vroeger was ik echt de geijkte vrouw die op haar man zat te wachten. Als hij dan niet kwam dan was ik ongelukkig. En dat had mijn vriendin ook. En nu hebben we alle vier geleerd ook zelfstandig plezier in het leven te hebben en dat geeft onderling een sterkere band. Ook de man van mijn vriendin heeft het moeilijk met de situatie gehad, maar hij heeft zijn vrijheid opnieuw leren waarderen doordat mijn vriendin steeds vaker bij mij was. Nu kan hij echt van zijn vrijheid genieten.

T.: Ik wil graag nog wat zeggen. Er is - vergeleken met toen wij veel jonger waren - een veel grotere seksuele vrijheid gekomen zoals bijvoorbeeld seks voor het huwelijk. Ik waardeer dat positief. In onze tijd was dat er niet en ik denk dat wij getrouwd zijn zonder te weten wat seksualiteit inhield. Er is dus nu een veel grotere openheid. Op school komt de seksuele voorlichting hij biologie of

maatschappijleer aan de orde. Maar ik vind dat voorlichting over homoseksualiteit nog steeds heel erg gebrekkig is. Wat ik daarvan hoor van onze kinderen stelt teleur. Het onderwerp homoseksualiteit wordt nagenoeg helemaal weggehouden uit de lessen.

Homoseksualiteit in het huwelijk is binnen dat geheel al weer zo specialistisch dat daar ook niet over wordt gesproken. Ik vind dat er binnen het onderwijs, evenals in de gezinnen, veel meer aandacht aan homoseksualiteit gegeven moet worden. Er moet open over worden gesproken zodat je kunt vermijden dat homo's met hetero's trouwen uit onwetendheid. Willen mensen dat om andere redenen toch doen dan is dat hun eigen keus.

Interview 4.

KITTY.

Kitty (35 jaar, afgestudeerd aan de part-time opleiding van de sociale academie) is acht jaar getrouwd geweest met Wim (35 jaar, dameskapper). Na ruim vijf jaar huwelijk bracht Wim zijn homoseksualiteit ter sprake. Vier jaar geleden zijn Kitty en Wim gescheiden. Zij hebben één dochter van zeven jaar.

- Hoe werd het voor jou duidelijk dat Wim homoseksueel was?

K.: Dat werd duidelijk op het moment dat hij het mij vertelde. Toen hij het vertelde was het voor hem al zo duidelijk dat hij zich echt homoseksueel durfde te noemen, tenminste tegenover mij.

- Heeft hij dal ook direct aan jou verteld?

K.: Hij heeft er eerst jaren en jaren mee rond gelopen, maar hij heeft het me verteld toen hij er heel zeker van was.

- Op welke manier kwam het toen ter sprake?

K.: Onze seksuele relatie stelde steeds minder voor. Dat bracht ik op een bepaald moment ter sprake. Ik zei dat ik het eigenlijk maar niks vond op die manier. Ik stelde voor om er met een deskundige over te gaan praten, want ik vond het heel ongezond zoals het seksueel tussen ons ging. Hierdoor opende ik voor Wim de mogelijkheid om over z'n homoseksualiteit te beginnen. En toen Wim het ter sprake bracht werden er opeens een heleboel dingen voor mij duidelijk. Ik begon bijvoorbeeld heel erg aan mijn vrouw-zijn te twijfelen. Ik vroeg mij af wat er toch met mij aan de hand was dat ik Wim op seksueel gebied niet boeide. Als ik het initiatief nam om te gaan vrijen dan kreeg ik vaak de kous op de kop en dat maakte me heel erg onzeker. Ook werd duidelijk waarom Wim heel vaak last van migraine had; er waren dikwijls momenten dat hij wel thuis was, maar niet echt aanwezig: hij zat met z'n gedachten heel ergens anders.

- Heb jij er in de periode voordat Wim zijn homoseksuele gevoelens ter sprake bracht ooit aan gedacht dat hij homoseksueel zou kunnen zijn?

K.: Nee, eigenlijk niet. Wél vond ik dat Wim anders was dan andere jongens waarmee ik was omgegaan. Voordat ik Wim leerde kennen had ik een relatie met een jongen die juist heel erg seksueel gericht was. Wim was het tegenovergestelde en dat boeide me juist in hem. Ik vond het positief dat hij niet iemand was die meteen aan m'n borsten zat.

- Hoe reageerde je toen Wim over z'n homoseksuele gevoelens vertelde?

K.: In het begin heel laconiek. Ik voelde me heel erg opgelucht en het was net of een legpuzzel in elkaar viel. Het was eerst vooral een opluchting omdat ik nu wist dat het niet aan mij lag. Het was iets van hem. Ik weet nog goed dat ik aan Wim vroeg: denk je dat je een beetje homofiel bent? Hij zei: ik ben het helemaal. Op dat moment realiseer je je niet wat zo'n uitspraak inhoudt voor de toekomst. Pas later zie je wat het in kan houden en kom je erachter dat je huwelijk op wankelen staat. Ik vroeg me af hoe het verder moest. Het beeld dat ik van het huwelijk had klopte niet meer met de werkelijkheid omdat Wim homoseksueel bleek te zijn. Je weet niet welke kant je op moet, wat je moet doen. Wél wisten we: scheiden willen we niet, dat was voor ons wél heel duidelijk. We vielen samen in een groot gat.

- Konden jullie in die periode goed met elkaar praten?

K.: Soms wel. Maar soms bleven we in een cirkel rondraaien, we kwamen er dan niet uit. Toevallig kende Wim een man die ook in zo'n situatie gezeten had en gescheiden was. Die man heb ik toen opgebeld. Hij vertelde toen dat hij met zijn vrouw naar een bureau voor levens- en gezinsmoeilijkheden was geweest. Die stap heb ik toen ook ondernomen, want we waren er toch wel vrij snel achter dat we er alleen niet uitkwamen. Er was bij dat bureau een wachttijd van vijf maanden en we hebben toen al die tijd rondgelopen met de vraag wat we moesten doen. Onze aandacht was daarbij heel sterk op elkaar gericht. En we gingen er steeds van uit dat we heel eerlijk waren tegenover elkaar. Maar juist toen Wim met z'n homoseksualiteit op de proppen kwam werd het duidelijk dat we een heleboel dingen nog niet van elkaar wisten.

Gaandeweg werden we steeds opener naar elkaar toe. Maar Wims homoseksualiteit beheerste heel ons leven. Het was net of je in een heel kleine wereld leefde. We konden er met niemand over praten

en als je iets kwijt wilde dan was dat bij je partner. De ene keer ging dat wel heel goed, maar de andere keer niet. Wim kon niet altijd begrip voor mij opbrengen, kon zich niet altijd in mij verplaatsen en dat was andersom soms ook het geval

- Wat gebeurde er zoal?

K.: Als Wim en ik bijvoorbeeld op straat liepen dan zag ik alleen nog maar homofiele jongens. Heel Nederland bestond voor mij alleen maar uit homofiele jongens en elke man waarvan ik vermoedde dat hij wel eens homofiel zou kunnen zijn was een heel grote bedreiging. Mijn angst was dat Wim ooit verliefd zou worden op een jongen. Ik vroeg me af: wat dan? Waar blijf ik dan?

Wim relativeerde dat dan heel sterk en zei dat hij er nog lang niet aan toe was om verliefd te worden of om überhaupt iets met zijn gevoelens te doen. Want dat scheelde wel: Wim confronteerde mij alleen met zijn homoseksualiteit en niet ook nog eens met het feit dat hij ook een vriend had. Hij had wel een homoseksuele ervaring gehad, twee jaar voordat hij mij over z'n gevoelens vertelde. Toen werd voor hem veel duidelijk en zei hij bij zichzelf: Wim, je kunt jezelf veel wijsmaken, maar dit is het gewoon voor jou. Maar het heeft nog twee jaar geduurd voordat hij het met mij besprak. In die eerste periode heeft hij niets met zijn homoseksualiteit gedaan. Wél dacht hij er veel over na, piekerde hij en had hij last van migraine aanvallen.

- Wanneer is Wim iets met zijn gevoelens gaan doen?

K.: Dat kwam pas toen we een beetje een weg hadden gevonden in de situatie. Toen we er ongeveer een jaar mee bezig waren heeft Wim de eerste stappen ondernomen en is hij naar een homo-bar toegegaan en naar een open avond van Orpheus.

- Wat bedoel je met: 'toen we een beetje een weg hadden gevonden in de situatie'?

K.: We kwamen wat verder en dat kwam ook doordat we op een gegeven moment om de veertien dagen gesprekken hadden bij een bureau voor levens- en gezinsmoeilijkheden. Een vrouw begeleidde ons en aan haar heb ik veel gehad. Ik werd me meer bewust van m'n vrouw-zijn. Ik leerde meer voor mezelf op te komen en m'n grenzen aan te geven. We kregen ook in de gaten dat we té voorzichtig met elkaar waren geweest. Wim hield dingen voor zich omdat hij bang was mij te kwetsen en andersom deed ik dat ook. Zo liepen we die eerste periode alle twee op onze tenen en daarmee kom je niet verder. We leerden steeds meer over onszelf. Wim leerde op een gegeven moment een jongen kennen, dat was toch weer een stap verder. Het was heel gek, want we werden in dezelfde periode verliefd op een man, godzijdank niet op dezelfde. En omdat ik óók verliefd was kon ik Wim weer beter begrijpen. Wat ik bij Wim al die jaren - ook op seksueel gebied - had gemist had Wim op zijn beurt ook bij mij gemist.

- Jullie zaten toen dus min of meer in dezelfde situatie.

K.: Eigenlijk wel. Maar het was wel heel moeilijk. Want we vroegen ons af: hoe ver ga je mee in een verliefdheid? Toch kwamen we ondanks die moeilijkheden soms dichterbij elkaar. Maar een breekpunt kwam er tussen ons toen Wim op een bepaald moment tegen mij zei: ik weet niet of ik genoeg van je houd om op deze manier door te gaan. Dat was voor mij toen echt een schok. Ik had het gevoel dat ik als een stel oude pantoffels aan de kant werd gezet en dat ik het verder zelf maar uit moest zoeken. Op dat moment ben ik me eigenlijk pas echt los gaan maken van Wim. Maar het heeft toen nog maanden geduurd voordat we er echt voor hadden gekozen om ieder onze eigen weg te gaan. Maar het proces van losmaken was begonnen. De problemen herhaalden zich iedere keer weer. Ieder nieuw vriendje dat we hadden bracht weer problemen met zich mee. De situatie werd heel gecompliceerd. Wim had een jongen leren kennen die het voor hem helemaal was. Die jongen was ook getrouwd. Je zag gewoon dat de relatie tussen die twee steeds hechter werd. Ons huwelijkspatroon was steeds meer aan het veranderen. Wim kwam steeds minder thuis en als hij thuis was, was hij niet echt aanwezig. Ik vroeg me af wat we samen nog hadden. Zó wilde ik niet verder. Ik zei: óf je kiest voor je vriend en dan ga ik alleen verder, óf je besteedt meer aandacht aan mij en aan onze dochter. Ik heb hem eigenlijk voor de keuze gesteld.

- Was het uiteindelijk jouw initiatief om uit elkaar te gaan?

K.: Het is een gezamenlijke beslissing geweest. Na een hele moeizame periode waren we er eindelijk uit dat we ieder onze eigen weg zouden gaan. Het is heel moeilijk geweest want we hadden toch een band met elkaar hoewel we door alle problemen lossen tegenover elkaar waren komen te staan. Die band was niet zo maar weg te denken.

- In hoeverre is de seksualiteit ook een breekpunt geweest in jullie relatie?

K.: In het begin dacht ik: seksualiteit kun je op hele verschillende manieren beleven en ik was erg gemotiveerd om daar samen met Wim een weg in te vinden. Maar voor hém - en ik begreep dat toen niet - boeide dat helemaal niet. Wel kropen we lekker tegen elkaar aan en zochten we genegenheid bij elkaar. Dat was het dan. Ik heb een tijd gehad dat ik dacht: het kan toch best wel, maar Wim voelde heel weinig bij het vrijen.

- Is dat wél zo geweest?

K.: Met fantasieën erbij lukte het hem aanvankelijk toch iedere keer weer om met mij te vrijen. Maar toen hij z'n gevoelens eenmaal uitgesproken had hoefde het voor hem niet meer. Hij voelde zich duidelijk homoseksueel en op een bepaald moment zei ik: als het op die manier moet hoeft het voor mij ook niet meer. Ik gebruikte toen de pil. Die heb ik rigoureuus weggegooid. Het moet wel van twee kanten komen. Als het een must is schiet ik er ook heel weinig mee op. Het was wel moeilijk. We hebben toch op het laatste moment ook altijd bij elkaar geslapen. Dat kon ook omdat Wim heel ontspannen naar bed ging. Hij wist dan: Kitty probeert niets meer van mij te verwachten. We kropen dan dicht tegen elkaar aan en ik had dan wel eens vlinders, maar het bleef zuiver platonisch. Vroeger ging hij daarentegen altijd naar bed met de voor hem vervelende gedachte dat er die avond misschien wel eens gevreeën zou moeten worden.

- Kreeg je het gevoel dat je te kort kwam?

K.: Ja, sowieso. Daarnaast kreeg ik zelf te maken met verliefdheden buiten m'n huwelijk. En ik weet nog heel goed dat ik het voor m'n gevoel niet kon maken om met iemand anders dan met Wim te vrijen. Het heeft me heel veel moeite gekost om daar aan toe te geven. In m'n fantasieën had ik dat allemaal mooi voor elkaar, maar in de praktijk kon ik er niks mee. Ik vond het aan de ene kant heel opwindend, maar aan de andere kant was ik er ook heel erg bang voor. Ik had het geluk dat ik toen een vriend trof die daar begrip voor had en dat heel langzaam opgebouwd heeft. Toen realiseerde ik me ook wat ik jaren gemist had. De aantrekkingskracht van Wim als man was voor mij steeds minder geworden. Als mens was hij me wél heel veel waard. Toen ik daar achter kwam vroeg ik me af of ik nog verliefd zou kunnen worden op Wim als ik hem nu weer voor het eerst zou ontmoeten. Ik dacht van niet. Dat was voor mij een groot gevoel van bevrijding.

- Je gevoel voor Wim is dus in de loop der tijd heel erg veranderd.

K.: Ja, ik vind van wel. Maar we hebben wel geestelijk contact. En we hebben ook altijd vertrouwen in elkaar gehouden ondanks heel moeilijke periodes. Het wederzijds vertrouwen is nooit verdwenen. Ik weet niet hoe dat komt, maar het was er gewoon.

- Wat betekende de scheiding gevoelsmatig voor je?

K.: We zijn er naar toe gegroeid. De scheiding zelf was wel heel moeilijk. Het was net of ik afscheid moest nemen van iemand die me toch heel dierbaar was en dat gold voor Wim net zo, zij het op een andere manier. We hebben het afscheid ook langzaam opgebouwd. Wim nam iedere keer spulletjes mee, dus het was niet een complete verhuizing in één keer. We hadden ook afgesproken dat we de feestdagen nog samen probeerden door te komen (het was kerst) en dat Wim in januari bij z'n vriend zou gaan wonen. Dat is ook gebeurd. Toen had ik rust. Ik kan niet zeggen dat het een opluchting was, maar ik had wel het gevoel dat we echt een keuze hadden gemaakt. Ik ben niet in een gat gevallen en ik denk dat dat komt omdat we er stapje voor stapje naar toe gegroeid zijn. Er waren wel moeilijke momenten, maar dat ging voornamelijk om m'n kind. Voor haar was het heel onbegrijpelijk dat haar vader weg was gegaan. Ze was toen drie jaar. Ze nam me heel erg in beslag. Steeds meer aandacht vragen. Als ik bij vrienden was hing ze als een klit aan me. Als ik even naar het toilet moest dan lag ze als het ware te brullen bij de deur. Dat heeft een paar maanden geduurd. Ze wilde ook niets van Wim weten, want Wim had haar voor haar gevoel in de steek gelaten. Ik begreep dat ook niet zo, want Wim had toch een goede band met zijn dochter. Ik vroeg me af hoe het mogelijk was dat Wim steeds minder ruimte had voor haar. Ik had het gevoel dat ik moest opkomen voor het recht dat het kind op haar vader had. Maar ik stopte mijn energie in iets wat niet haalbaar was; Wim had gewoon geen ruimte voor haar. Ik deed er mezelf de das mee om, ik ging me er heel erg op fixeren. Het was meer een probleem van mij dan iets wat tussen Wim en zijn dochter speelde. Als Wim bij mij kwam dan had hij wel aandacht voor z'n dochter, maar die aandacht was niet echt. Ons kind voelde dat intuïtief aan. Ik merkte dat ook, maar aandacht kun je niet afdwingen. En ik dacht eerst dat dat wél kon. Het was toch ook zijn kind! En je kind moet je aandacht geven. Ze wilde op een moment ook niet meer een weekend met Wim mee, dat gaf een heleboel stampet. Maar Wim had het er ook niet voor over om

een weekend in mijn huis te blijven zodat ons kind toch in haar eigen omgeving bleef. Ik beschouwde de hele situatie als mijn verantwoordelijkheid. Toen ik eenmaal inzag dat het Wims verantwoordelijkheid was en niet die van mij verwachtte ik eigenlijk niets meer van hem wat dit betreft. Vanaf dat moment ging het prima. Men zegt wel eens: als je niets meer in een relatie van elkaar kunt verwachten dan is de relatie dood, maar daar ben ik het niet mee eens. Er komt dan juist ruimte voor nieuwe perspectieven. Wim koos duidelijk voor zijn vriend en niet zozeer voor een vaderrol. Ik wist toen waar ik aan toe was.

- Hebben jullie je problemen ook met familie en met vrienden besproken?

K.: Op een gegeven moment hebben we onze situatie verteld aan vrienden. Die reageerden heel positief, ze hadden ook geen vooroordelen ten aanzien van homoseksualiteit. Dat was wel een opluchting. We konden eindelijk eens een keer met iemand anders praten. We hebben wat betreft de omgeving weinig moeilijkheden ondervonden. Aan onze ouders hebben we het ook verteld. Dat vonden we het aller moeilijkste. Wim heeft het aan zijn moeder verteld en ik aan de mijne. We vertelden het op een moment dat we er aan toe waren. We hadden toen allebei een vriend en we dachten: straks komen onze ouders Wim of mij met een vriend tegen en dan weten ze niet hoe het zit. We wilden in ieder geval niet dat ze het via anderen zouden horen. De moeder van Wim zei dat Wim altijd al anders was geweest dan haar andere zonen, het was voor haar geen schok. Maar ze keek wel heel ver vooruit: stel dat we zouden gaan scheiden! We vertelden toen dat een dergelijk risico erin zat, maar dat we dat nog niet van plan waren. Ze waren bang dat ze mij niet meer zouden zien er onze dochter ook niet. Wim zou zich wel redden en ze maakten zich vooral zorgen om mij. Mijn moeder reageerde ook heel goed. Mijn vader reageerde vrij bot. Hij vond het onzin dat we alleen om Wims homoseksualiteit zouden kunnen gaan scheiden. Het was zijn ervaring dat de seksualiteit van een vrouw op 35-jarige leeftijd ophield en niks meer voorstelde. Ik zei dat het voor een vrouw juist dan begint. Daar kon hij zich niet in verplaatsen. Hij vindt het stom dat we gescheiden zijn. Ik zei: we zijn allebei gelukkig en daar gaat het om. En dat we niet zo veel problemen met de omgeving hadden komt denk ik ook omdat we onze situatie pas naar buiten brachten toen we zelf een beetje weerbaarder geworden waren. Als ze Wim bijvoorbeeld uitscholden voor flikker dan werd hij daar niet echt door geraakt. En als mensen een opmerking maakten over zijn veranderde kleding dan zat hij daar niet zo mee. We waren allebei zelfbewust geworden, dus weerbaar.

- Wat houdt die grotere zelfbewustheid voor jou in?

K.: Het is moeilijk om daar concreet op te antwoorden. Ik kon me niet meer vastklampen aan de situatie zoals die was geweest. Daar schoot ik niets mee op; ik moest zelf ook verder. Ik leerde m'n grenzen aan te geven door bijvoorbeeld aan Wim duidelijk te maken wat ik wél en wat ik niet aankon. Maar ik leerde ook grenzen te overschrijden; als ik thuis in m'n stoel bleef zitten kwam ik niet verder. Ik ging steeds meer zelf initiatieven nemen: met een vriendin een weekend weggaan of een cursus volgen. Ik ging op een bepaald moment alleen naar een feestje toe, iets wat ik eerst doodeng vond. Ik zei bij mezelf: wat zit ik mezelf toch angstgevoelens aan te praten. Als ik alleen naar een feestje ga en het bevalt me niet dan ga ik toch zeker weer? Ik hield mezelf voor dat het niet uit zou maken hoe het zou aflopen, want ik had tenminste initiatief genomen om iets te ondernemen. Ik was dan best trots op mezelf. Het scheelt ook dat ik nogal optimistisch hen ingesteld, want ook al waren er negatieve ervaringen, dan had ik toch het gevoel dat ik tenminste iets had gedaan.

- Hoe staan Wim en jij nú tegenover elkaar?

K.: Toen ik erachter was dat de relatie van Wim en zijn dochter niet mijn verantwoordelijkheid was, maar iets waar Wim zélf over moest beslissen, kon ik weer veel vrijer op Wim reageren. Ons contact is nu heel vriendschappelijk en we kunnen van elkaar op aan. Als er iets met mij is dan is hij er en andersom ook. Hij is een vriend die niet meer weg te denken is uit mijn leven. We zien elkaar regelmatig en we kunnen lekker katten tegen elkaar. Als hij bijvoorbeeld over ons kind zegt: ze is mijn dochter dan ga ik op m'n achterste benen staan, want ik voed haar op en het is ook mijn dochter. Ik zeg dan: schep niet zo op over jouw dochter, want het is wél mooi mijn opvoeding die haar gemaakt heeft zoals ze is.

- Wat zijn je ervaringen met nieuwe relaties?

K.: In elke verliefdheid die ik had kwam ik mezelf weer tegen. Ik leerde steeds meer over mezelf en dat is ook zo nu ik met m'n huidige vriend omga. Ik ken hem nu twee jaar. Ik heb wel gemerkt dat het hele proces van een echtscheiding ook wel littekens achterlaat. Door met mijn vriend om te gaan

kwam ik er bijvoorbeeld achter dat ik toch nog wel met angsten zat. Angst om een relatie op te bouwen, angst om te zeggen: ik wil weer met iemand samenwonen. Ik viel ook altijd op mannen die getrouwd waren. Op een gegeven moment dacht ik: er moet toch iets met mij aan de hand zijn dat ik steeds op getrouwde mannen val. Het was eigenlijk zo simpel: zolang er een derde op de achtergrond meespeelde hoefde ik niet naar mezelf te kijken en hoefde ik ook geen echte keuze te maken om met iemand verder te willen gaan en oud te willen worden. Ik was bang dat zo'n relatie weer niet goed zou gaan. Dan zou er weer een losmakingsproces komen, wéér die ellende. Ik had angst voor de pijn waar je mee te maken zou kunnen krijgen. Nu is dat niet meer zo. Toen ik die angst eenmaal onderkend had en met mijn vriend besprak was dat een hele opluchting voor mij. Ik kreeg het bijna niet uit mijn strot om te zeggen dat ik bang was voor de pijn als het bijvoorbeeld tussen mij en mijn vriend niet goed zou gaan. Soms speelt die angst nog wel eens, maar ik weet ook dat je elkaar nooit de garantie kunt geven dat het altijd goed zal gaan. In de relaties die ik had voordat ik m'n huidige vriend leerde kennen heb ik me nooit helemaal gegeven. Ik hield afstand omdat ik bang was dat het niet goed zou gaan. Ik hield het laatste deurtje voor de ander dicht en het is niet meer opengegaan totdat ik m'n huidige vriend leerde kennen. Hij heeft het deurtje open gekregen. Aal hem kan ik nu ook duidelijk laten blijken dat ik hem nodig heb en dat is voor mij een hele ervaring. Het schept een gelijkwaardige situatie als je elkaar allebei nodig hebt. Toen ik dat een tijd geleden ontdekte had ik het gevoel dat ik weer wat volwassener geworden was.

- Heb je voor je zelf een beeld van de toekomst?

K.: Absoluut niet. Soms gebeurt het me wel eens dat ik te ver in de toekomst wil kijken. Ik haal me dan allerlei dingen in het hoofd die kunnen gebeuren. De relatie die ik nu heb kan natuurlijk fout lopen, maar m'n instelling is het eigenlijk niet om me een wat er nu gebeurt en wat er in de toekomst gebeurt weet ik niet. Maar ik denk wél dat ik - zo arrogant ben ik dan wel - zelf heel veel in de hand heb. Wat ik ook tegenkom, ik heb het in de hand hoe ik daar mee omga. Dat geeft me een sterk gevoel, hoewel het natuurlijk niet altijd lukt.

- In welk opzicht heb je nog meer veranderd?

K.: Vroeger moest ik er niet aan denken om naast m'n eigen partner een relatie met een andere man te hebben. Dat kon niet, zo was ik niet opgevoed. Maar de laatste jaren merk ik dat ik geen schuldgevoelens heb als ik een vriendschap heb met een man buiten m'n vaste relatie om. Ook niet als het tot intimiteiten komt. Ik ben ruimer gaan denken. Mijn vriend heeft er wél heel veel moeite mee als ik seksueel contact zou hebben met een andere man. En ik heb er dan weer moeite mee als ik zie wat het hem doet. Dus moet ik kiezen: andere vriendschappen zijn me heel veel waard, maar ergens moet ik een grens stellen, want de relatie met m'n vaste vriend is me eigenlijk veel meer waard

- Dus aan de ene kant ben je ruimer gaan denken en aan de andere kant merk je dat je nu ook weer grenzen moet gaan stellen nu je een vaste vriend hebt.

K.: Ja. En het zegt veel over mezelf als ik me realiseer hoe ik daar mee om ga. Voor mij is een intiem contact met een andere vriend een momentopname en is het niet bedreigend voor m'n vaste relatie. Ik heb ook gemerkt dat ik zo'n ervaring met een andere man heel goed gescheiden kan houden van m'n relatie met m'n vaste vriend. Dat is voor mij een hele ontwikkeling. Vroeger dacht ik er überhaupt niet over na of zoiets wel zou kunnen of mogen. Ik ben ook veel bewuster over opvoeding gaan nadenken. Vroeger zou ik er niet bij stil gestaan hebben dat mijn dochter in haar adolescentieperiode wel eens verliefd zou kunnen worden op een meisje. Ze weet nu donders goed dat je verliefd kunt worden op een jongen maar ook op een meisje. Ik hoop dat ze in ieder geval niet gefrustreerd raakt als ze een keer ontdekt dat ze op vrouwen valt en niet op mannen. Aan de andere kant bescherm ik haar ook wel een beetje. Ze moet er namelijk wel rekening mee houden dat er heel veel mensen zijn die het maar vies vinden als je als meisje verliefd wordt op een meisje of als jongen verliefd wordt op een jongen

- Hoe kijk je - vier jaar later - terug op alles wat er gebeurd is?

K.: ik heb er nooit spijt van gehad dat ik met Wim getrouwd ben geweest. Ik zou nu natuurlijk niet wéér met Wim trouwen na alles wat er is gebeurd, maar die huwelijksjaren zijn mijn eigen ontwikkeling ten goede gekomen. Ik heb er zelf voor moeten knokken. En Wim was en is erg vrouwvriendelijk. Hij stimuleerde me vaak om allerlei activiteiten te ondernemen. Ook toen zijn homoseksualiteit nog niet ter sprake was gekomen. Hij stimuleerde me om te ontdekken wat ik leuk vond om te doen. Zo kwam ik er bijvoorbeeld achter dat ik het heel leuk vond om sociaal-cultureel werk te doen.

- Jullie waren een goede stimulans voor elkaar en in die zin zeg je: het is een hele goede

periode geweest.

K.: Ik moet met die uitspraak wel heel voorzichtig zijn, want als Wim en ik het er zo wel eens over hebben dan zegt hij: het is maar goed dat ik homoseksueel bleek te zijn, want anders had je die hele ontwikkeling niet gehad. Dan krijgt hij wel lik op stuk! Want ik weet ook dat groeien pijn doet, ook al klinkt dat nogal kreterig. Vooral in het begin heb ik het heel moeilijk gehad en Wim ook. Wim heeft me wel de tijd gegund om te leren omgaan met zijn homoseksualiteit. Ik moest daar ook een weg in zien te vinden. Hij heeft bijvoorbeeld echt gewacht om actief homoseksueel te zijn totdat ik een beetje weerbaarder geworden was. Maar dat was ook - zo zei hij zelf - een stuk eigenbelang: zijn angst was groot om bijvoorbeeld een homo-bar in te gaan. Hij had dan het gevoel dat je op zo'n moment voor de buitenwereld duidelijk toegaf homo te zijn. En ook al liep Wim al een tijd met z'n gevoel rond, hij heeft niets verborgen gehouden. Ik denk dat dat toch heel veel uitmaakt. Daarom is het vertrouwen tussen ons tot nu toe gebleven. Ik merk wel dat alles voor mijn gevoel al heel ver achter me ligt. Het is dan ook moeilijk voor me om terug te duiken; ik denk dat ik ook veel ben vergeten. Wél kan ik me nog momenten herinneren dat ik huilend over straat liep en geen kant meer op kon. En dat ik schuldgevoelens kreeg over ons kind dat toen ruim drie maanden oud was. Ik dacht: ze mogen haar zo meenemen als alles maar weer normaal is. Ik voelde me een slechte moeder dat onze dochter niet meer meetelde en ik ging om de haverklap bij haar bedje kijken of ze nog wel ademde. Maar toen ze - ze was toen negen maanden oud - een dubbele oorontsteking kreeg merkte ik dat ik verschrikkelijk bezorgd was om haar. Dat was voor mij de reden om te zeggen: als ik nu zo moeten kiezen zou ik voor mijn kind kiezen. Dat was een stapje verder, maar al dat 'groeien' kost veel pijn. Ik ben steeds meer gaan relativëren. Ik heb geleerd om van hele kleine dingen te genieten. Dingen waar ik vroeger overheen stapte. Nu sta ik er heel open voor. Ik geniet van dingen waarvan een ander misschien zegt: hoe kun je je daar nu zo blij om voelen? Ik kan alleen maar zeggen dat ik er geen spijt van heb gehad dat Wim en ik drie jaar voor elkaar hebben geknukt, ieder op onze eigen manier.